

وارلیق

مجله ماهانه فرهنگی فارسی و ترکی
آیلیق تورکجه و فارسجا فرهنگی نشریه

دوردونجو ایل صایی ۹ و ۱۰ (آرديجيل صایی ۲۲ - ۲۳)
سال چهارم شماره ۱۰ و ۹ (شماره مسلسل ۲۲ - ۲۳)

آذرودی ۱۳۶۱

(شماره امتیاز ۷۵۳۸)

این مجله بهیچ حزب و گروهی بستگی ندارد

VARLIQ

Monthly
PERSIAN AND TURKISH JOURNAL
4t Year No. 9,10 (Serial No. 43,44
DEC, JAN 1983

Address : Veli-ASR Ave. Bidi Str. No. 17
Tehran, Iran

قیمت ۵۰ ریال

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

ایچینده کیلر

(فهرست)

- ۳ ۱- آذربایجان ادبیات تاریخنه بیر باخیش (۲۸): دکتور جواد هیئت
- ۱۵ ۲- حضرت محمد (ص) ین اوگودلری: ج. هیئت .
- ۱۶ ۳- تصوف و ادبیات (۸): پرفسور غلامحسین بیگدلی.
- ۲۷ ۴- من «آنا» دئینده... سونمز
- ۲۹ ۵- صائب تبریزی نین انادان اولماسی نین ۳۸۰ ایللگی محمدعلی مصدق
- ۳۴ ۶- نظامی نین دوغما خلقنه محبتی: پرفسور رستم علیوف.
- ۴۷ ۷- بهادرلار دائم یاشا بیرلار: میرعلی منافی.
- ۵۵ ۸- اوخوجولار و مکتوبلار.
- ۵۶ ۹- تاریخ زبان ولهجه‌های ترکی: دکتور جواد هیئت
- ۶۹ ۱۰- زندگانی و آثار بهار شیروانی: پرفسور حمید محمدزاده
- ۸۲ ۱۱- عندهلیب: علی کمالی
- ۸۹ ۱۲- تلیم خان‌دان بیرجیغالی تجنیس.
- ۹۰ ۱۳- نامه بی نقطه: محمدخوش‌نویس ساوهای
- ۹۱ ۱۴- مشهدی محمد عمو اوغلو اسکوئی: صمدسرداری نیا
- ۹۹ ۱۵- صحاح العجم چاپدان چیخدی.

آذربایجان ادبیات تاریخچه پیرباخیش

(۲۸)

پازان: دکتر جواد هینت

میگا شیل رضاقلیزاده: کورکملی شاعر، یازیچی، ادبیاتشناس و معلم میگا شیل رضاقلیزاده ۱۹۰۵ ده باکی دا آنادان اولموش و تحصیلینی اسکلی، یعنی روس-مسلمان مکتبلرینده آلاق ۱۹۲۷ ده تاریخ ادبیات فاکولته سیندن مآذون اولموشدور. بیرمدت معلم و وظیفه سینده چالیشدیقدان صونرا مسکو و یا گفدیبا اورادا پداگوژی علمی تدقیقات انستیتوسوندان فوق لیسانس درجه سیله مآذون اولموشدور. میگا شیل رضاقلیزاده آنادیلیندن باشقا، روسجا و فار-سجایی دا یاخشی اوکیره نیشدیر. او، گنج یا شدآ یا رادیجیلینقا باشلامیش "معلم" آدلی ایلک شعرو یازیلاری ۱۹۲۳ ده "طالب زاده عبدالله شائق" آدلی کتا بچا دا چاپ اولونموشدور.

میگا شیل رضاقلیزاده ۱۹۲۴ دن بویانا دواملی شکلده یازیچیلیق، ترجمه-چیلیک، رداکتورلوق و ادبیات درسلیکلی حاضراما قلامشغول اولموشدور. اوزونون ده قید ائتدیگینه گوره، ایستر تنقیدی نظری، ایستربدیعی- ادبی یازیلاریندا تربیه وی لیگی ادبیاتین باشلیجا کیفیت و وظیفه سی حساب ائتمیشدیر. اونون یوزدن آرتیق مقاله و اجتماعی یازیلاری نشر ائدیلیمیش، ۱۹۶۴ ده آذربایجان ادبیات تاریخ (بیرینجی جلد) نی نشر ائتمیش و عینی اثرین روسجا سینیدا چاپ ائتمیشدیر. یازدیغی منظوم و منشور اثرلرینده اوشاق و گنجلی نظرده توتوموشدور. آیریجا بیرچوخ خارجی اثرلردن ترجمه ائتمیشدیر. بورادا نمونه اوچون بیرنجه منظوم و منشور اثرلرینی ذکر ائدیریک: قارانقوش یوواسی (منظومه لر ۱۹۴۵)، سیرلی ساز (منظومه ۱۹۵۵)، اولکه مین چیچکلی (شعرو منظومه ۱۹۶۲)، حکایه لر، یازگونشی- سئچیلیمیش اثرلر (بیر جلد ۱۹۷۷) و...

ابوالفضل حسینی (حسرت): ۱۳۰۱ = ۱۹۲۲ ده تبریزده آنادان اولموش و ایلک و اورتا تحصیلینی تبریزده ائتمیش و کیچیک یا شلاریندان شعریا زماغ- با باشلامیشدیر. ۱۳۲۵ ده ایران اشغال اولدوقدان صونرا، شاه رژیمینی واستبدا قارشی اولان جریا نلارا داخل اولوب، آذربایجان دموکرات فرقه سی حکومتیله یاخیندان ایشییرلیگی ائتمیش و بو حکومت سقوط ائتدیگده باکی په گفتمک

مجبوریتینده قالمیشدیر. باکی دا اولادیشچیلیک فاکولته سینی بیتیریپ ، دیش دوکتورو اولموش لاکن روحا شاعر وادیب اولدوغو اوچون دیشچیلیگی بورا غیب ادبیات فاکولته سینه داخل اولموش و نهایت ادبیات داغی دوکتور لوق درجه سینی آلمیشدیر .

ابوالفضل حسینی دوکتورا تئزینی "میرزا آقاتبریزی" نین ترجمه حال و اثرلری اوزرینده یازمیش ، عینی زاماندا ، نباتی ، خطائی ، محمد هادی ، ونظا - می نین اقبالنامه سینی ، جنوب اولدوزلاری ، ب - خلخالی ، شکوهی و قره جه - داغی نین اثرلرینی چاپ اتمیشدیر .

شعرلرینده "عسرت" تخلصینی سچمیش وایکی دیلده (ترکی و فارسی) گوزل فزلیر سؤیله میشدیر . شاعر کچیک یاشدان نسیمی ، فضولی ، حافظ ، و صابری اوزونه معلم و اؤرنک کیمی سچمیشدیر .

عسرت نظامی نین خمسه سینی عینی وزنده تورکی شعره ترجمه ائدییب ، بوندان علاوه حافظین بیرچوخ فزلیرینی ، جامی ، خاقانی ، شبستری ، ایرج میرزا عشقی و شهریارین چوخ شعرلرینی آنا دیلینه ترجمه اتمیشدیر . عسرت عینی زماندا بونما یاشنا مه لرین مؤلفی اولموشدور :

"حاجی کریمین آیا سیا حتی" ، "من بوجها نه صیغما زام ، نسیمی نین حیاتسی" ، "ده ده م منه کورد شیب ، هیتلرین محاربه سی" . بونما یاشنا مه لر آذربایجان تآتر صحنه لرینده اوینانمیشدیر . صونرا ، اوشاقلارا وچون بیرچوخ داستان و ناغیلار یازمیشدیر . ایلك شعر کتابی ۱۹۶۱ ده " محبت آلولاری" آدیله باکی دا چاپ اولموشدور . مین دن یوخاری تورکی و بش یوز فارسی فزلی چاپا حاضر دیر . شاعر ، ان چوخ فزلیرینه قیمت و ثریر . کارنگی نین دیلیمیزین علیهینه یازدیغی مقاله یه جواب اولاراق چکامه ویا " قوپوزدان قوپان اونلر (نغمه لر)" آدلی ۲۶۰۰ مصراعلی بویوک منظومه سینی آری تورکجه ایله و کریمی یعنی " حیدر بابا" و زنیله یازمیشدیر . بو "چکامه" نین مضمونو ده ده قورقو کتابیندا کی تپه گوز داستانیندان آلینمیشدیر . بورا دا نمونه اولاراق ایکی بیتینی درج ائدیریک :

بالادفدیک گشدیب بیزه یاد اولدو! اوجاق و ثردیک جانیمیزا اود اولدو!
آغاچ و ثردیک اوزوموزو دؤندولر! دیل اؤیره تدیک اوزوموزو سؤیدولر!
"چکامه نین" عکس صدا" باشلیقلی پارچاسی "شهریار و حیدر بابا" کتابیندا چاپ اولموشدور .

نظامی گنجوی باره سینده یعنی بیر دوکتورا تئزی حاضرلامیشدیر . ایندی

"تمثیلات آذربایجان" اوزرینده چالیشیرو ۷۶۰ صحیفه لیک بیر اثر حاضرلامشدر .
 شاعر اوز ماجرالی هیاتتی حقینده " منیم ماجرالی هیاتیم " آدلی رومانی
 یازمیشدیر . تورک دیلی والغباسی (گؤک تورک الغباسی) حقینده تدقیقات
 آپارمیش و بوباره ده جالب فکرلری واردیر . ایراندا شاه رژیمیدوریلدیکن
 سونرا وطنه قاییتماق ایسته میشسده ، تأسفکی داها موفق اولما میشدیر .
 بورادا نمونه اوچون شاعرین بیرنجه شعرینی درج اشدیریک :

حسرت

حسرتم ، حسرت سنه دوغما دیاریم تبریزیم
 قوینونی سفیرا تمگه بوخ اختیاریم تبریزیم
 کؤنلومی بیرگون آچایدیم سن گوره ای دین غملری
 عالمه صیغماز منیم دردیم ، غباریم تبریزیم
 سنده ممکن دور فقط تا بقاق کؤنول دلدارینی
 بوخ منیم جنت لره بیر اعتباریم تبریزیم
 ایسته گیم ، عشقیم ، مالیم ، روحومون ایلك او یلاق
 گلشنیم ، باغچام ، باغیم ، یازیم ، بهاریم تبریزیم
 هاردا اولسام ، من آدینلا فخر ایدی ب یوکسلمیشم
 سن اولوبسان اقتداریم ، افتخاریم تبریزیم
 سنده دیر آیدین گونه الوان شفقلی دان یفریم
 ای امیدلر معبدی ، صبریم ، قراریم تبریزیم
 حسرتم ، حسرت سنه یوللاردا قالمیش کؤزلریم
 سن سن آنجاق ، سن ، منیم صون انتظاریم تبریزیم

حب الوطن

بیزه "حب الوطن"ی تا "من الایمان" ددیلر
 سنی ای نازلی وطن جانیمزا جان ددیلر
 سنه عالمده سئوه نلر هره بیر آد وئردی
 بیری دلبر ، بیری یار ، گاهدا کنی جانان ددیلر
 کؤنلوموز بیر تنقل ایله باغلانیب عالمده سنه
 اونا چوخ سؤز دولانیب آخری وجدان ددیلر
 کوردولر حالیمیزی بیلمه دیلر سیری نه دیر
 گاه صولوب ، گاه سارا لیب ، گاه دا پریشان ددیلر

گلدی لقمان اوزوده. سويله دی کی چاره سی یوخ
بو یاریق خسته لره وصلینی درمان ددیلر
اوتوروب حسرتیله : قلبی، کوزی، روحی، جانی
آند ایچیب، اوزلرینی حسونه قربان ددیلر

سهنده

نه دومان دیر قونوب او دیک باشینا قاره، سهند؟!
نه بلادیرکی دوشوبدور اوها داغلاره سهند
بو غروریله مگر بابکیمین هتیکلی سن...؟
سنیده چکدی مگر یادلار الی داره سهند؟
اقلیمین سن کیمی دونیاده بویوک آرخاسی وار
اولما ییب، اولما یا جاق هجج وده بیچاره سهند
تبریز اوستونده. دوران ای او جالیق گنبدیمیز
گؤستر اوز معبدی نین سرینی اغیاره سهند
نه اولار بیرده بیر آتش قوهاریب، های سالامان
قدرتیله ائده سن. دردیمه بیر چاره سهند
صولارینلا بزه نیر چوللریمیز، اورمانیمیز (جنگل)
دؤنده ریرسن بو گؤزل یوردومی گلزاره سهند
بیرده ستارخان سیسه، گله حسرت لر ایله
سنگر اول سن یئنی دن بیراقله سرداره سهند!

قاسم قاسم زاده : ۱۹۲۳ ده قبادلی محالی نین "خوجام ساخلا" کندینده آنادان
اولموشدور. شاعر شکی پدا کوزی مکتبینی بیتیردیکدن صونرا بیرمدت معلم
اولموش صونرا، فیلولوژی فاکولته سینده اوخوموش و علم لر نامزی اولموش
۶۳- ۱۹۶۵ ایل لرینده ادبیات و اینجه صنعت غزفتی نین باش رداکتوری وظیفه -
سینده چالیشمیشدیر.

قاسم زاده نین دوغولدوغو یئر قارلی داغلار، گورچا یلار، یاشیل چمنسیر،
و گونشلی گونلریله طبیعتین ان گؤزل منظره لرینه صاحب دیر. بوکؤزه ل
و شاعرانه منظره لردن الهام آلان شاعر، شعرلرینده وطنی نین گؤزل لیکلرینی
ترسیم و ترنم ائتمگه چالیشمیش و وطن جنگلری نین اسرارلی عالمینه ماسد
بیرچوخ شعرلریا زمیشدیر. شاعر، عینی زماندا بیرچوخ شعرلرینده اکیسن و
تارلا ایشلریله مشغول اولان ایشچی و کندلی لرین حیاتی و اولنار اولان علاقه

و شوگی سینی تصویر اتمیشدیر .

صون زامانلاردا قاسمزاده داها چوخ وقتینی علمی مطالعه به عصر اتمیشدیر .
قاسمزاده نین ایلک شعرى ۱۹۴۴ ده چیخمیشدیر . شعرکتا بلاری بونلاردیر :
بیزیم کند ، بیزیم شهر ، بیزیم داغلار ، اورهک دویونتولری ، صون گوروش
کیچیک دایه ، نغمه لی اورهک لر ، بنفشه یارپاغی ، عصمت ، انسان مینا یلیا شارگ ،
کچمه نامرد کورپوسوندن ، داغلار بوراخیمیرمنی ، داشدان کچن سوز .
بونلاردان باشقا روس دیلینده بخش کتابی نشر ائدیلمیشدیر . قاسمزاده نین
بیرچوخ شعرلری یا بانجی دیلله او جمله دن فارسجا یا (تاجیک) ترجمه
ائدیلمیشدیر . اونون شعرلرینین چوخ حصه سینده جنوبی آذربایجان حسرتی
و آذری قارداشلارینا محبت دویغولاری ترنم ائدیلمیشدیر .

حسین رازی : ۱۹۲۴ ده اوردوبادین دسته کندینده آنادان اولموش ،
و اوردوباددا پداگوژی مکتبینی بیتیرمیش و حالانجه واندا یا شاماقدادیر .
ایلک شعرى ۱۹۴۸ ده نخجوان دا اوچ دیلده چیخان " شرق قاپیسی " غزتینده
چاپ اولموشدور . بوگونه قدر ۱۱ کتابی (کندی میزین سهری ، آنا محبتی ،
بولودلار آراسیندا ، تارلا گوزله لی ، عمریوللاری ، هیجانلی گنج ، همیشه باهار ،
آراز ساحلینده ، جانلی تونقال ، آیریلما رام ، سله شن داغلار) چاپ اولموشدور .
نمایشنامه لریندن " اولودیار ، آرخالی داغلار ، گونش ، هارای سسی ،
و شیرینلیگین آجیسی پیخسلیرى نخجوان ولنکران تاترلاریندا گوستریل -
میشدیر . " بولودلار " آدلی نثر اثری روسجا ، فارسجا ، و داها بیرچوخ دیلله
ترجمه ائدیلمیشدیر . جنوب آذربایجان باره سینده بیرچوخ شعرى و " ساحل
حسرتی " آدلی بویوک منظومه سی واردیر .

کماله آقابووا : ۱۹۳۶ دانخجواندا آنادان اولموش ، تحصیلینی خارجی
دیللر فاکولته سینده فرانسیز دیل و ادبیات اوزرینه کمال ائدیپ ، معلملیک
وظیفه سینده مشغول اولموشدور .

ایلک شعرى " هلال اولادیم " ۱۹۵۵ ده آذربایجان ژورنالیندا چاپ
اولموش ، دوردو شعرلرکتابی (بهارین سوزو ، گول یارپاغی ، سن اولماسایدین ،
آرپاچایین نغمه سی) آدلار یله چاپ اولموشدور . آیریجا مهستی و عصمت
آدلی نمایشنامه لری صحنه لیزده اوینا نمیشدیر .
شعرلری بیرچوخ خارجی دیلله ترجمه اولموش ، شاعره فرانسیز مشهور
شاعرلریندن ده تورکجه به ترجمه لرا اتمیشدیر . بوایل " داش پیاله " آدلی شعر
کتابی چاپا وئریلمیشدیر .

عاطف زینالی : ۱۹۲۷ دە باکی دا ایشچی بیر عاقله ده آنادان اولموش ، و تحصیلنی شرقنا سلیق فاکولته سینده تما ملامیش و ایکی ایل کندوباکی دا معلم لیک افتدیکدن صونرا مسکو و ایا گفدیپ ، اورادا شرقنا سلیق انستیتو- سونو بیتیرمیشدیر . ۱۹۵۶ دا باکی یا قایدیب ، ادبیات انستیتوسونا داخل اولموش و ۱۹۷۲ ده ادبیات دوکتورو اولموشدور .

عاطف زینالی گنج یاشیندا ن شعرونما یشنا مه یا زما غا ماراقلانیپ "گۆی گۆل " آدیله یازدیغی ایلک شعرینی ۱۹۴۷ ده چاپ ائتمیشدیر . معلم لیک وظیفه سیله بیر مدت کندده یاشادیغی گونلر اونون یارادیجیلیغیندا درین ایز بوراخمیش و اثرلرینده اوز عکسینی تا پمیشدیر . "کندلوحه لری" باشلیغی آلتیندا یازدیغی شعرلری و "کند معلمی" منظومه سی و " سرلریو واسی " نمایشنامه سی بوباخمیدان سجه وی دیر . شاعر ۱۹۶۰ دا یازدیغی "گۆز لر" منظومه سینا اصیل یارادیجیلیق دۆره سی نین ایلک اوریزینال اثری حساب ائدیر . ایندی یه قدر آشاغیدا کی شعرکتا بلاری چاپ اولموشدور :

ساحلده ، یئنه اوساحلده ، دنیزین اولادلاری ، کونلومون سسی ، بوزقلعه ، من آذربایجانام ، اوچ دنیز آرخاسیندا ، بیر یارپاغام ، خزر ، سنه سؤزوم وار ، ائله آرخالان ، اولداریوردوم وسایره ...

آیریجا سرلریو واسی ، نریمان آتا ، آرخال بیگ ، خزرین اولادلاری آدلی نمایشنامه لری صحنه لرده اوینا نمیشدیر . بیرچوخ شعرلری یا بانجی دیلله ترجمه و نشر ائدیلیمیشدیر .

عاطف زینالی عینی زاماندا ادبی تنقید و ادبیات شناسلیقلادا مشغول اولوب بیر سری مقاله و مونوگرافیلر یازمیشدیر . بورادا نمونه اوچون "گۆی گورولتوسو" آدلی شعرینی درج ائدیریک :

یاستی - یاستی قایالار تیتره دی قورخوسوندا ن	گۆی یا مان گورولدادی ... داشلارین دالدا سیندا مورگوله یین اوتلاری اویاتدی یوخوسوندا ن . دره نین دیبینه تک پله - پله ساللانان گونشین ایستی سیندن قار سالانان ، آللانان
گۆی یا مان گورولدادی ...	

بولودلار، پشمان - پشمان
 اوز يورقون کروانيني
 داغين دالينا چكدي
 بو بهره سيز گورولتو
 آخي نيه گرک دي ؟
 آخي کيمه گرک دي ؟ !

۱۹۶۵

هردن شيمشک ده چا خدی .
 گوزلر صوحسرتيله
 تفر- تفر سمايا با خدی .
 لاکن ياغيش ياغمادی
 سس- کوي يوخ اولدو بيردن.
 افله بيل کی، شفقلر
 تورپاغيں سينه سينده
 يخنه اوخ اولدو بيردن .

جابر نوروز : ۱۹۳۳ ده خيزي ناحيه سينين اوپا کندينده آنادان اولموش ايلک تحصيليني اکمال ائتميش و ۱۹۵۲ ده غزفته چيلک دن مأذون اولوب، مسکو و اياگتميش و اورادا گورکي ادبيات انستيتوسونو بيتيرميشدير . جابر نوروزون (ايلک گوروش) ادلي ايلک شعري ۱۹۵۲ ده ، و ايلک شعرکتابي (منيم موغما تيم) اديله ۱۹۵۸ ده چاپ اولموشدور . صونرا شاعرين انسان محبتي، ايللرين عمرو، بيزيم عصر، حيات ، سن نه غريبه سن ، عادی حقيقتلر ، طالعین تحفهلری، بير دونيا وار ، انسان هيمنلری، نه قدرکی ساغام کتا بلاری چيغميشدير . آيري جا روس ديلينده ايکي کتا ب نشر ائتميش و شاعرين بيرچوخ تورکي شعرلرينه ماهنيلار بسته لنميشدير .

جابر نوروز نچه ايل اولدوز مجله سينين رداكتورو ، و يازچيلار اتفاقي نين کاتبی اولموش و ۱۹۷۸ ده امکدار اينجه صنعت خادمي عنوانيني ائتميشدير . بورادا نمونه اوچون اونون "تله سين انسانلار ، گنجيکين انسانلار" ادلي شعريني درج ائديریک :

تله سين انسانلار شادليق گورمکه غمغه گورمکه گنجيکين بيرآز !
 تله سين انسانلار دشيب گولمکه گوز ياشي توکمکدن بئزيکين بيرآز

سيز هردن چيخارين خاطر ينيزدن حياتدا پيسليک وار ، غم وار ، کدر وار
 سيز هردن چيخارين خاطر ينيزدن حياتدا دهشتلي فاجعه لـر وار

خياللار قوينوندا اويويون تميز عمرا ددين ، ياشايين فکري نيزده نور
 سيز ائله ظن ائدين پلانتيميز (کره) خيرخواهليق اوستونده فيزلانير ، دورور

تله سين ، تله سين ، تله سير زمان دوزه لمز ايشلره ، دوزه لدی دئيين
 هردن قوجا يادا گنج سن ، جوانسان هربير کيفيره ده گوزهل ديردئيين

سئس سالین سما یا ، سویا ، تورپاغا بویولا چا غیرین نسللری ده
 تله سین آداملار الدن توتماغا فقط ائویبیمخا قدا قالین گفیری یه
 نه اولار ، بودونیا اوچما یا جاق کی دردلی اوره ک لرین سفونجی اولون
 سیزگناه یوما قدا بیرینجی ، ایلکین گناه ایشله مکده مینینجی اولون
 تله سین یا غشلیق داشیما غا سیز اونون یوللارینی توتوب ، کسه بین
 تله سین عمرا قدیب ، یا شاما غا سیز اولمگه ، اولمگه چوخ تله سه بین .

محمد آراز : محمد آراز ۱۹۲۲ ده نخبوانین شاهبوز ناحیه سی نین نورس
 کندینده آنادان اولموش و عالی تحصیلینی جغرافیا فاکولته سینده بیتیرمیش
 نچه ایل معلم لیک اقدیب سونرا مسکو و یا گفتمیش و اورادا ادبیات
 دؤره سی نی گؤرموش دور . بارادیجیلیغا ۱۹۵۲ دن باشلامیش و ایلک شعری
 آذربایجان ژورنالیندا چاپ اولموش دور . ایندی یه قدر چاپ اولموش کتاب
 لاری بونلاردیر : سفوگی نغمه لری ، اوچ اوغول آناسی ، من سنی تا پارام ، آراز
 آخیر ، آنامدان یادگا رنغمه لر ، آرازین نغمه سی ، عمر کروانی ، ایللردن بیر
 قانادلی قایالار ، تامین کتابی ، اوخوجویا مکتوب ، آیلاریم - ایللریم و ...
 شعرلری بیرچوخ دیلله ترجه اقدیلیب نشر اولونموش دور . آیریجا
 بیرچوخ ترجه لری واردیر و "آذربایجان طبیعتی" مجموعه سی نین رداکتور
 رودور . بورادا نمونه اوچون "من آراز شاعری ییم" آدلی شعرینی درجا اقدیریک :

منه دئییر بیریبی :
 چوخ یازیرسان آرازدان .
 "نه بیلیم ، گاهدان قوزو ،
 گاهدان ، اعلان آرازدان"
 نغیله ییم من ، نغیله ییم ؟!
 قلم گلدی ایله ،
 آراز گلیردیلیمه !
 نغیله ییم من ، نغیله ییم ؟
 ساحلینده کولک لر
 گزمه ییب منیم قدر
 صولاریندا اوردک لر
 اوزمه ییب منیم قدر .

کوندوزلر آینام اولوب ،
 گجه لر لایلام اولوب .
 قامیشندان کسلیب
 منیم آدیغیم توتک .
 من اوتدان صو ایچمیشم
 آنامدان سود امن تک .
 صودان چیغان بالیق تک
 اولهرم من آراز سیز .
 تابی ایتمیش جیران تک
 مه لهرم من آراز سیز
 او منیم مرکبیم
 من اونون قلمیم .

یالنیز جای دوشونمورم !
 منیم تک باخان اونا ،
 دهمزن عادی سودور .
 او بیر کلین هورویو ،
 بیر اوشاق یوغوسودور .
 او ، قیر آتین یالمانی (جلو)
 بوز آتین ترلیگی دیر (نمدزین)
 ننه مین ایپک لیگی
 با با مین سرتلیگی دیر ...
 او بوگون موغانیما
 اوزانان یاشیل قولوم ،
 باغیما آغ کمریم ،
 داغیما ایشیق یولوم ...

او منیم تفللی سازیم ،
 من اونون دیلغمییم .
 یوخ ، آراز دئیینه من
 یالنیز جای دوشونمورم ،
 او ، تاریخ دیر ، باخیرام :
 آغلاپیردا ، گولورده .
 "آوستا" نین گونوندن
 بولانیق دیر هله ده .
 گوزلریمی میکروسکوب
 اقله پیبهر داملایا
 من باخماق ایسته ییرم ...
 من یانان تاریخیمی
 اوخوماق ایسته ییرم ...
 یوخ ، آراز دئیینه من

توفیق بایرام : ۱۹۳۴ ده باکی دا ، نفت ایشیسی عالی سینده آنادانا ولوموش
 و تحصیلینی معلم مکتبجینین تاریخ و دیلچیلیک شعبه سینده تاما لامیشدیر .
 توفیق بایرام مختلف موضوعلاردا یازمیشدیر . دها چوخ اوزنسلینه عاقد
 همچین دنویا صلحی اوچون مبارزه ائده نلر حقینده ، وطنپرورلیک و دوستلوق
 اوچون یازمیشدیر . بورا دانمونه اوچون "آذربایجان دئیینده" آدلی شعرینی
 درج ائدیریک : آذربایجان دئیینده

صاباحکی توی - دویونوم .
 آذربایجان دئیینده .
 آذربایجان دئیینده .
 اولسون حرمت دئییرم .
 ایلک محبت دئییرم .
 شعر - صنعت دئییرم .
 عباس صحت دئییرم .
 دوغان غیرت دئییرم .
 مشق ، صمد دئییرم .
 بیر حقیقت دئییرم .

وطن منیم بوگونوم
 حقیم وارکی اویونوم
 اوره ک لرده دویونوم
 هر اولکجه ، هر اقله
 وطنیندیر ، وطنین
 اونون شهرت تاجی دیر
 من وطنه فضولی ،
 من وطنه مسابری
 من وطنه "اوزقییر"
 گونش کیمی مقدس

آذربایجان دئینده
 دقت! دقت!
 آذربایجان دئینده
 لپه لر شاعرله شیر
 قاراگوزلو کورپه لر
 آذربایجان دئینده
 داغلادا فکیرله شیر
 هارالیسان؟ سؤالی
 غیرتلی لر بیره شیر
 آذربایجان دئینده
 دوشمندن باج آلام
 ایشیق سوتونو کیمی
 آذربایجان دئینده
 سینم له پارچالارام
 بو کوبود اللریم له
 آذربایجان دئینده
 آذربایجان! - بوندا
 سال داشلارین کؤکسونده
 آذربایجان دئینده
 سانما " شهرت پرده سی"
 آذربایجان دئینده
 بوتون خلقلر، اولکه لر

دونیا منی دینله سین ...
 دئییرم -
 آذربایجان دئینده .
 آنالارین بطنینده
 پلنگ له شیر، شیرله شیر .
 مدریک قوجا لار کیمی
 آذربایجان دئینده .
 وئزه نلره عار اولور
 غیرتسیز لر خوار اولور .
 دوستدان سووقات ، موشتولوق
 آذربایجان دئینده
 صابا حا اوچالارام .
 کورپولری ، سدلی
 سرحد مفتیلرین ده
 بیر موغامات چالیرام

 قایالاری سبیلکه لر .
 چیچک بیتر، کول گلر
 طبعیم جوشار، سئل گلر .
 اوره کیمی کؤلکه لر
 کوزومده دوغمالاشار
 آذربایجان دئینده .

فکرت خوجا : فکرت خوجا ۱۹۳۵ ده آغ داش دا آنادان اولموشدور. تحصیلینی اولجه باکی دمی ریولوتکنیکوموندا آلمیش، مونرامسکو و ارا گورکی ادبیسی انستیتوتوندا ن مآ ذون اولموشدور .
 فکرت خوجانین سفودیک و یا زدیغی موضوعلار (انسان ودونیا) مسئله لری دیر شعرلرینده هیجانلی بیرلسانلا دونیا مقدراتی و ملت لرین مسؤلیمت لری باره سینده یازمیشدیر . او، بیرچوخ اولکه لره مسافرت ائتمیش و کومسومول مکافا - تینی قازانمیشدیر . فکرت خوجانین الیمیزه کئچن شعرلریندن بییر ینی بورادا درج ائدیریک :

اونوتدوم

چو خدان اونود موشام ، چو خدان
جانیمدان
گنجلیگیم کیمی چیخدین .
نه فریاد قوپاردیم ،
نه ده حرصه نیب
چیغیر- باغیر سالدیم .
نه ده یالواریب ، قادانی آلدیم .
چوخ عادیجه ...
سن گتتدین ،
من ده قالدیم .
قالدیم امیدیمین
ایشیغیندا
سؤیکه نیب وقاریم
قالدیم .
سنینله اؤزومون آرامدا
چکیلیب تاریم
قالدیم .
توخودوم اؤزومو
هامینین ایشینه
آتدیم اؤزومو
دوستلارین کوروشونه
بوروندوم گؤزه لرین
باغیشینا ، گولوشونه
اوزدوم مجلسلرین
توستوسونده ، مئیینده
کشفلندیردیم

اوره گیمین سندن
گیلشیینی ده .
صونرا ، سردیم اوزومو
چارپایییا ، قوروتدوم
سحره کیمی
اؤزومو ،
سنی ،
دونیان اوتدوم .
اوزومو یوخولارا توتدوم
یوخولاردا یاتینا قاییتدی
کهنه یارالاری اویاتدی
گفته آدامین
باشین یاغشی قاتیرمیش
عمرو باشا وورماق دا
آسان دگیلمیش ...
سنه شعر قوشومو ؟
سنین حقینده
نظامی دن بری
هرشئی دئیلیمیش ...
آخرکی ،
چو خدان اونود موشام
چو خدان
جانیمدان
گنجلیگیم کیمی چیخدین !

مدینه گلگون : مدینه گلگون ۱۹۲۶ (۱۳۰۵) ده ایران آذربایجانیندا
آنادان اولموشدور . شعرلرینده ملت لرین دوستلوقو وقاردا شلیغینی ،
منطق وعدالتین ارتجاعا غلبه سینی و دونیا طحونون حاکم اولاجاغینی
ترنم اتمیشدیر .

منظومه لرینده کسکین و احساسلی بیر دیلله اجتماعی و سیاسی مسئله لری
 محاکمه یه چکمیشدیر . مدینه گلگون بالاش آذرا و غلنونون هیات یولداشیدر .
 مدینه گلگون اوستاد شهریارین "حیدر بابا" منظومه سینى شاعرین
 اؤزسی ایله دینله دیگی زامان "یادیمادوشدو" آدلی شعرینى یازمیشدیر .
 بومنظومه ۸ بنددیر، بورادا دورد یغدینى درج اشدیریک ;
 دینله دیم سسینى فرحله شاعر اوحزین بولاقلار یادیمادوشدو
 اود سالدین سینهمده هرتقله شاعر یاغینلار، اوزاقلار یادیمادوشدو
 بیلیمیرم سئوینجدن ، یوخسا قهردن سسینین آغاری قیریلدی هردن
 کچدیم قاراداغان ، کچدیم اهردن ایگیت لر، قوچاقلار یادیمادوشدو
 خیالیم دولاندى حیدر بابانى اوبویوک ، مقدس اقلی ، اوبانى
 بیرآندا قاینادی قلبیمین قانى او ، بانان اوجاقلار یادیمادوشدو
 گلگون قوی کؤنلوموز دیلآ چسین گنه بوالفت مؤده لرکتیرسین منسه
 بیربایرام ها واسی دولدو وطنه قندیلر، چراغلار یادیمادوشدو

انور علی بیگنی : (۶۸ - ۱۹۱۶) انور علی بیگنی یازدیغی تصنیفلر ایله
 مشهور اولموش ، شعرلرینین چوخو باکی و باکی خلقی ، دوستلوق و عشق
 حقینده یازلمیشدیر . دونیا حربینه اشتراک ائتمیش وجبهه دن گؤندرد-
 یکی شعرلری باکی غزفت لرینده چاپ اولموشدور .
 صون ایللرده رادیو- تلویزیون کومیته سی رئیس اولموشدور .

عَلِمُوا لَيْفَعُ كَكَزَلَايُنْفُقُ مِنْهُ وَعَلَى كُلِّ شَيْءٍ زَكَاةٌ وَزَكَاةُ الْجَسَدِ الصَّيَامُ .
بهره سیزبیلیک خرج اولما یان عزیزنه یه بنزهر ، هرشدیین زکاتسی وار
بدنین زکاتسی اوروجدور .

عَلِمُوا بِنَهْ كُمُ النَّبَاةَ وَالرَّمَى وَالْمَرْهَةَ الْمَفْزَلُ .

اوشاقلاریزا اوزمک واوخ آتماق اوکره دین ، قیزلاریزادا توخوجولوق
عَلِمُوا وَلَا تَعْرِفُوا فَيَا الْمَعْلَمِ خَيْرٌ مِنَ الْمُعْرِفِ .

اوکره دین وقابالیق ائتمه یین ، چونکی اوکره تمن (معلم) قابا آدامدان
یا غشی دیر .

عَلَيْكَ يَا ثَبَّاسٍ وَمَا فِي بَدِي الثَّنَائِ وَإِيَّاكَ وَالطَّمَعُ فَإِنَّهُ الْفَقْرُ الْحَاضِرُ .

خلقین الینده اولانا باغیب مایوس اولما ، طمع دن ماقین ، او ،
حاضر یوخسوللوقدور .

عَلَيْكَ بِحُسْنِ الثُّغْلِيِّ فَإِنَّ أَحْسَنُ الثَّنَائِ خُلُقًا أَحْسَنُهُمْ دِينًا .

خوش اخلاق اول ، چونکی خلقین خوش اخلاقی اولنلارین ان چوخ دینداری دیر
عَلَيْكَ بِحُسْنِ الْكَلَامِ وَبَسْطِ الطَّعَامِ .

یا غشی سئوز سئویله واطعام ائت .

عَلَيْكَ يَا تَرْفِقِي وَإِيَّاكَ وَالْعُنْفِ وَالْفُحْشِ .

یوموشاق اول وقابالیق ویاماندان ماقین .

عَلَيْكُمْ يَا سِوَارِ فَإِنَّهُ مَطِيئَةٌ لِتَقِيمَ مَرْصَاةً لِلتَّرَبِّ .

دیشلریزی یووون چونکی آغیز تمیزلیکی تانری نین رضاسی دیر .

عَلَيْكُمْ يَا لَمِيذِي فَإِنَّهُ بَابٌ مِنْ أَبْوَابِ الْجَنَّةِ وَإِيَّاكُمْ وَالْكَذْبَ فَإِنَّهُ بَابٌ
مِنْ أَبْوَابِ النَّارِ .

دوغرو اولون ، چونکی دوغرو لوق جنت قابیلاریندان دیر ، ویالاندان
ماقینین چونکی یالان جهنم قابیلاریندان دیر .

عَلَيْكُمْ يَا لَقْنَا عَمَّ فَإِنَّ الْقَنَاعَةَ مَالٌ لَا يَنْفَدُ .

قناعت ائدین ، چونکی قناعت توککمه یین مال دیر .

عِمِّي لِقَلْبِ الْمَلَائِكَةِ بَعْدَ الْهُدَى .

اورهک کورلوغو یولاکلندن صورنا یولدان آزماق دیر .

عَوْنُ الْعَبْدِ أَخَاهُ يَوْمَئِذٍ خَيْرٌ مِنْ إِعْتِكَ فِيهِ شَهْرًا .

بیرگون قارداشینا یاردیم ائتمک بیرآی اعتکافدان یا غشی دیر .

تصوف و ادبیات

A

یہی افلاطون جو فلسفہ نین ماہیتی، بملاحظہ دولایسی بول ایله اولسادا اسلام شریعتی طرفندن بیہ نیلمیش دیر. اسلام بو فلسفہ ایله یازیشیب قووو و شوب ، بیرله شیر. بعضی شیراوندان اسکیلدیب آرتیرماق شرطیله اونا حکمت اشراق آدی و شریبہ تطبیق اتمگه باشلامیش دی.

آنجا ق افلاطون فلسفہ سی وینی افلاطونجو فلسفہ اسلامیت مذهب و طریقتلیری ایچریسینده هامیدان آرتیق تصوف و عرفان عالمنه درین تاثیر بورا ہمیش دی محض بوزا مانا دک حتی قوروزا هدلیک دن عبارت اولان تصوف قولودا آرتیق و زونه علمی نظری اساس تاپمیشدی . علی الخصوص بورا داکی وحدت وجود مسئلہ سی پان تفسیست مترقی صوفیلرین داها آرتیق دقت مرکز لری بنده قرار توتوب خوشلارینا گلمیشدی . چونکی پاسته فیستلر بوتون کائناتی الہی قدرت آیناسی کوز و ایله باغیب بوتون موجوداتی آیری - آیری عین حالدا واحد دن پارچا لانمیش بیر تصویر کیمی گوتوروردولرکی آلف اورادا مختلف شکل لرده اوزونوجلسوه لندیبریر. بوتون موجوداتی حقیقی و مطلق وارلیغین پارچاسی، تظاہر و بیلیب واحد بیر مبدائین، کتون جزو لری حساب اشدیردی لر. اونلار اگوره انسان چالیشمالی دیرکی آراداکی مانعه نی قالدیرسین هجابی بیرتسین، حقہ ، کله قوشون ابدی سعادتہ نائل اولسون. اوگره ک شوق و عشق قانا دلاری ایله پرواز لانیب اوزونو هرچور مادی قید و شرط لردن آزاد اتسین حقیقی وجودا ولان آلاها چاتماق اوغر وندا فانی اولسون تا ابدی لیک قازانسین ، باخ بو کیمی ملاحظه لر اونلاری افلاطونچولار طرف سوق اشدیردی .

مولانا جلال الدین رومی یہی افلاطونجو فلسفہ نین، وحدت وجود کوروشونون ان پارلاق و مشهور نماینده سی دیر.

اول که حدیث ماشقی بشنودم
خود هر دو یکی بود من احوال بودم

در هر فلکی مرد مکی می بینم
ای احوال اگر یکی دو می بینی تو
هر مرد مکش را فلکی می بینم
برعکس تو من دورا یکی می بینم

ای قوم به حج رفته کجائید، کجائید
 معشوق تو همسایه دیوار به دیوار
 گرسورت بی صورت معشوق به بینید
 صد بار از این راه بدان خانه برفتید
 گر قصد شما دیدن آن کعبه جانهاست

یا خود آشا قید اکی مصراعلا ر دقت فیتیره ک :

بارشیری با شکر آمیختند
 روز و شب را از میان برداشتند
 رنگ معشوقان و رنگ عاشقان
 چون بها سرمدی حق رسید
 هم شب و روز آشکارا شد چو عید
 نفس کل و هر چه زاد از نقش کل

معشوق همینجا است بیا فید و بیا فید
 در با دیه سرگشته شما در چه هوا فید
 هم خواهه وهم بنده وهم قبله شما فید
 یکبار از این خانه بدان نام بر آفید
 اول رخ آفینده بضیقل بزدا فید

عاشقان با یکدیگر آمیختند
 آفتابی با قمر آمیختند
 جمله هم چون سیم و زر آمیختند
 شاخ خشک و شاخ تر آمیختند
 هم فرشته با بشر آمیختند
 همچو طفلان با پسر آمیختند

جلال الدین رومی نین " مثنوی " سی با شدان آ یا فا " وحدت وجود " آبدیه سی دیر
 فلوطین فلسفه سیدیر . جلال الدین بوفلسفه یه قرآن وحدیت مایا سی وورما قلذ
 اونومکمل لشدیریب ، همیده مسلمانلارین ذوقونو اوخشا میش دیر . سوز سوز
 جلال الدین رومی نین " مثنوی " سی ایندیه قدریارانمیش عارفانه اثر لرین
 شاه اثری دیر . اوز نوعونده تکرار از ادیلمز دیر . فارس دیلی قرآنی دیر .

بود " مثنوی " دهن یینی افلاطونچو فلسفه ایله سساره شن . بیرنچه مصراعنی
 اولگو گوستریریک :

ما چو چنگیم و توزخمه میزنی
 ما چونائیم و نوادرما زتست
 ما چو شطرنجیم اندر بردومات
 ما عدم هائیم هستی ها نملا
 ما همه شیران ولی شیر علم
 حمله مان پیدا است و نا پیدا است یاد

مثنوی دیگر بیر پارچا سینا دقت یتیره ک :

منبسط بودیم و یک گوهر همه

زاری ازمانی تو زاری میکنی
 ما چو کوهیم و صدادرما زتست
 بردومات ما زتست ای خوش صفات
 تو وجود مطلق و هستی ما
 حمله مان از با دبا شد دمیدم
 جان فدای آنکه نا پیدا است باد

بی سروبی پایدیم آن سر همه

یک گوهر بودیم همچون آفتاب
 چون بصورت بصورت آمد آن نورسره
 کنگره ویران کنید از منجنیق
 دار اولوب یوخ سانیلان ویا
 بی گره بودیم و صافی همچو آب
 شد مدد چون سایه های کنگره
 تا رود فرقی از میان این فریق ...
 دار اولوب یوخ سانیلان ویا
 جلال الدینین ملاحظه لرینه دقت یفتیرهک :

نیست را بنمود هست آن محتشم
 بحر را بگشود و کف کرد آشکار
 کف همی بینی روانه هر طرف
 کف بحس بینی و دریا از دلیل
 نفی را اثبات می پنداشتیم
 دیده کاندروی نعاسی شد پدید
 لاجرم برگشته گشتیم از ضلال
 این عدم را چون نشانند از نظر
 بیز بوتون بو ملاحظه و احوالاتی ابوعلی بن سینا، سنائی، غزنوی،
 فریدالدین عطار، وحدی مراغه ای، فخرالدین عراقی، ابوالفتح یحیی بن
 حبش بن امیرک الملقب به شهاب الدین سهروردی و باسقا متصوف مشهور
 شاعر کرده ده گوروروک :

بیرسوزله یئنی افلاطونچو فلسفه نین بوتون علامت و تظا هر لری او
 جمله دن : وحدت وجود، عقل ایله عاقلین وحدتی، وجود عالمی نین، یار او
 دیلمیش باش مبداء دن کلمه سی، انسان روحونون بدن زندانیندا مقید
 اولماسی، ماده یه آلوده اولما ماق، روحون تصفیه اولوب مبداء یه قا
 یتما مثیلی، عشق، مشاهده و تفکر، آموزو آموزوقو سیر ائتمه، ریاضت، نفسی
 جلواما، وجد، معنوی سرخوشلوق، خبر سیزلیک، آموز وجودونو فنا یا معروض
 قویماق، جزوون بوسوتون کله قووشماق جهدی و دیگر بو کیمی مراسم،
 آنلایش و عقیده لری قسما افلاطون و یئنی افلاطونچو فلسفه دن تاثیر لنمیش
 اولسا دا اسلام تصوفونون نظری ساحه سینده مهم رولو و تاثیر اولمو
 شدور. اورادان دا عرب، تورک و فارس ادبیاتینا یول تا پمیش بیر سیرا
 آغیر قیمتلی اینجیلرین و گوزهل بدیعی اثر لرین یا رانیب میدانسا
 چیخما سینا سبب اولموشدور. دشمنک اولارکی، اورتا عصر لرین ان مشهور
 کلاسیک لری وحدت وجود طرفدار ی اولموشلار. مترقی تصوفه مثیل گوسته ر
 میشلر. نتیجه اعتبار یله تصوف ادبیاتی میدانا چیخمیشدیر.

تصوفدن علی الخصوص یعنی افلاطونجو گوروش و جریاندان گوتورو -
 لموش مسئله لرین ان مهمی الهی عشق مسئله سی دهرکی، پانته فیست صوفی
 لر اونو مسلک و طریقتلرینه اویقون بیلیم، اساس گوتوروموشلر، پیشرده
 قالان زهد، ذکر، ریاضت و سیرو سلوک مرتبه لری و باشقالارینی اونا تابع
 اهتمیشلر، بونلارین گوروشلری نین هدف و اساس مقصدی انمان و انسان
 طالعی اولموشدور. اصل وحدت وجودچولاردا انسان یارادیلشین اساسی
 گوتورولموشدور. انسانین اصیل خالق، اصل یارادجی اولدوقو تصدیق
 اشدیلیمیشدیر. انمان وارلیغی بو جریاندا ۲ پاریمجی وحل اقدیمجی
 اولموشدور .

بو یاره ده یونس امره نین آشاغیداکی شعر ی چوخ سجه وی دیر:

معنا بحرینه دالیدیق وجود سپرینی قیلدوق

ایکی جهان سربسر جمله وجوددا بولدوق

کجه ایله گوندوزو گؤک ده ییغددی اولدوزی

لوح ده یازیلان سوزو جمله وجوددا بولدوق

موسی چیخدیغی طورو گؤک ده بیت المعمورو

اسرافیل ده کی صورو جمله وجوددا بولدوق

تورات ایله اینجیلی، فرقانینه زبورو

بونلاردان هم بیانی جمله وجوددا بولدوق

یغددی گؤک ییغددی یغری داغلاری دنیزلری

اوچماق * ایله طامویو *** جمله وجوددا بولدوق

یونسین سوزلری حق جمله میزددیک صدق

قائده *** ایسترایسن باق جمله وجوددا بولدوق

الله فلسفه ایله تصوفون اساس فرقی ده محض بورا دا دیر کی،

فیلسوفلارا گوره انسانین اساس هدفی اولدورکی، آموزونو آلاها بنزده ده

بیلسین، خیرده، کمال و جمال دا خالقا یا خینلاشسین. وحدت وجودچولارین

ایسه اساس مدعا و سؤیله دیک لری بودورکی، انسان گرهک آلاهمین ذا -

تیندا محو و فانی اولسون بوفنا فی الله یولو ایله نهایت آلاهمین

آموزونه قوووشسون، آلاها اولسون. دیگر اساس فرق بورا سیندا دیر کی،

فیلسوفلار، دیندارلار آلاهی گویلرده، مجرد، هرشفیدن، هرکیمدن و هر نه

۱) یونس امره مولوی نین معاصری اولوب صوفیانه شعرلرینی خلق دیلی

(تورکجه) ایله یازمیشدیر. او، تورکیه ده تصوف شعر ی نین قورو جوسو -

اولوب عینی زاماندا خلق شاعری دیر. (*) اوچماق = بهشت. طامو = جهنم

(***) قائده = هاردا .

دن آبری تصور افتدیک لری حالدا ، وحدت وجودچو صوفیلر الهامی هر
بفرده ، هر زامان و هر مکاندا ، هر شفیده و هر موجوددا گوتورورلر ، خالق
تکجه گویده یوخ ، هر بفرده بوتون اشیاء دا تجسم افتدیریرلر . ان الحق
سویله بیر چنگ و دف ونی . سویلو یورلر .

پانته فیست لرین ، عمومیتله صوفیلرین محض بوکیمی مدعا و ملاحظه -
لرینه گوره شریعت خادملری ، قاطی دیندارلار ، علی الخصوص اسلام فیلسوفلا -
ری اونلارا دشمن کسلیب ، اونلارین فکرینی آلهامین وحدانیتی نی -
عکسینه بیلیب صوفیلری تکفیر افتمیشلر . اونلارین قتلینی واجب بیلمش
- لر . وجودلارینی بقله دینه ، شریعتنه ، موجود اجتماعی اسلام قورولوشونا
تهلکلی سانیب ، حتی اونلاری تعقیب افتمگه باشلامیش ، آغیر مذاب و
شکنجه لره معروض قویموشلار .

بوتون بوشدتلی اعترافلاری ، تضییق و هده لری غنشی افتمک اوچون
صوفیلر چاره یولو آختارمیش و اموز لرینه شرفی برافت قازانما واسطه لری
تاپماقا باشلامیشلار . بیرون امنیت پرده سی ، حائل و تهلکه سیزلیک حریمی
یا راتماقا جهد گؤسته رمیشلر . بودورکی ، بیر طرفدن قرآنی عارفانه
تفسیر افتمگه چالیشیب ، تصوفو اسلامین عضوی بیر حصه سی کیمی نمایش
افتدیرمگه جهد افتمیشلر . دیگر طرفدن ده اموز دنیا گوروشلرینی ، فکرو
عقیده آخارلارینی رمز لر ، اشاره لر و ایهاملار واسطه سیله قوروپوب
یا یماقا جان آتمیشلار . عرفانی مسئله لری خصوصی عباره و بیانلار واسطه -
سیله ایضاح اتمگه جهد گؤسته رمیشلر . بواحوالات هجری ۵ - نجی عصر
(۱۱ میلادی) ده داها شدتلی و کسکین اولموشدور . بودورکی ، پرده ده دا -
نیشماق ، مجازی معنالار ایشلتمک ، یاداکی تما میله دوداغی یوموب سؤزو
اوره کده . ساخلماق تاپشیر یقلاری و ثریلمیشدی .

هرکه را اسرار حق آموختند مهر کردند و دهانش دوختند
شعاری تطبیق اشدیلیب اسراری قوروماق تصوف نقطه نظریندن گونون
اساس مسئله و شعارینا چوریلیمیشدی .

یوخا ریداکی فکری بیرقدر صونرا جلال الدین رومی بقله بیان
افتمیشدیر .

سرغیب آنرا سزد آموختن کا و زگفتن لب تواند دوختن
عارفان که جام حق نوشیده اند رازها دانسته و پوشیده اند
بودور اضطرارا وحدت وجود چولار سیرالاریندا بیرون کیزلی فعالیت
باشلانمیش . متصوف شاعرلر اموز اثر لرینده مجازی ، استعاری ، تمثیلی ،

کنايه وى اصطلاحلارا داها آرتيق يئر وئريب، گفتم - گفده وضعيت آفیر - لاشدیقا صوفیانه و ما زفانه ذوق، وحدت وجود و اشراق مسئله لری شعر ده کلاندا جلوه لن سده، او قدر رمز، کنايه و ایهام و اشاره ایله بیان ائدیلمیشدی کی، آرتیق گفنیش کوتله لر دگیل اورتا سه و په لی انسانلارین دا دوشونجه و قا وراما حدودوندا ن کناردا قالمیشدی. آرتیق صوفی شاعر لری نین فکری، مقصدی، شعرین مضمون و مندرجه سی انسانلارین اکثرینسی او چون ذرک ائدیلمز و آنلاشیلماز اولموشدو. مثلا بو عصرده قلمه آلینمش "اتحاد عاشق و معشوق"، "اتحاد عاشق و معشوق و عشق"، "کثرت موه - موم خیال دیر"، "فنا"، "صحو (آییق لیق)"، "سكر"، "قبض"، "بسط"، "جمع و تفریق" "جمع الجمع" و دیگر بو کیمی باشلیقلار آلتیندا یا زیلان اثرلر آرتیق معما شکلی آلیب فقط بوساحه دن خبردار اولانلار طرفیندن قا ورا نیلا بییلردی .

قید ائدییک کی، مترقی صوفیزمین، او جمله دن وحدت وجود طرفدار - لاری نین اساس آمالی، مسلکی و غایه سی حقیقی معشوقه و اصل اولماق و الهی محبتی اساس گؤتوروب کمال مطلقه یئتیشمک و احد، بیرلشمک و یارا - دانا قووشماق اولوب، عین حالدا انسان عشقی، انسان مسئله سی، انسان طالعی و انسان سعادتی ده ایکینجی یغرده دایانمیش دیر بو مکتبیین آردیجیللاری حتی بعضا گوجه حاکمیتی الدهه ائتمک و بو یوللا آموز ایستک و آرزولارینی حیاتا کئچیرمک، اجتماعی عدالت برپا و بئر قرار ائتمک، بشریتی سعادتده دوغرو سوق ائتدیرمک فکرینه ده دوشوب سیاسی عملی مبارزه نی، اخلاقی، ترجیه وی مبارزه دن و هر جور منفی فعا - لیتدن اوستون توتموشلار. طریقت نامینا گفنیش کوتله لری ایچری سینده جدی انقلابی و مثبت ایشلر گؤرموش، یارارلی حاضرلیقلار آپا ریمیش، موجود مرتجع فئودال - سلطنت مستکبر حاکمیتی دئویرمه آردیجیل جهدلرر گؤسته رمیشلر. گفنیش کوتله لری سفربر ائدیبا یاغا قالدیریب، عصیان و چیخیشلارا حاضرلامیشلار. معین مرحله لرده موفق ده اولموشلار .

آنجا ق بوتون بو کیمی چالیشما و چیرپیشمالارین قارشیسیندا فئو - دال - سلطنت ارتجاع و استکبار حاکمیتی و ارقوه لری ایله قارا گروهلار واسطه سیله آموز امتیازلارینی و منفعتلرینی قوروماق او چون متما دیا بو کیمی مقاومت و عصیانلارا قارشى امانسیز مبارزه آپا ریمیش، آردی کیلیمز عصیانلار و قیاملاری قان - قیرقینلار بهاسینا یا تیرماغا جهد

گوسته رمیش و آباغا قالغان مترقی و عصیانچی قوه لری دارما داغیــــن
 اقدیب گؤکلرینی کسمیشلر و صون نفرلرینه قدر محو و نابود ائتمیشلر.
 تاریخ بیویو بواحوالات تکرارالموش و اولماق دادیر.

متصوف لرین پس اصل متصوف لرین اوج اساس وظیفه سبــــی
 اساس اولموشدور : (۱- اور کدهن اوز عقیده سینه
 وظیفه لری اینانماق ۲۰ - محبت (الهی محبت و بشری محبت)
 ۳ - همنوعه خدمت .

دینی تعلیملر اساسیندا خالق ایله مخلوقون آراسینداکی فاصله نسا
 محدوددور. مخلوقون خالق قووشماسی، یوکسک آلهی مبداعه یفتیشمه سی
 بو تورپاقدان یارانمیش بشر اوچون چوخ چتین بلکه ده محال دیر، انسان
 لار مطلق اطاعت و عبادت سایه سینده. آنجا ق جهنمدن خلاص اولوب، بهیسته
 گفده. بیلرلز و بو عبادت و اطاعت مسله سی مختلف دینلر و مذهب لره مختلف
 صورت و مضمونلاردا اولموش، ونون مراسم و عادت لری، ستایش نوع لری و اجرا
 طرز لری بیر- بیرلریندن اساسلی فرقلی اولموشدور. بعضا اوخشار جهت
 لری ده اولموشدور.

لیکن صوفیلره گوره خالق مخلوقدان اوزاق دگیل، مخصوصا وحدت
 وجود چولارین فکرینه اساسا الله ائله انسانین اوز وجودوندا دیر. حتی
 منصور حلاج لار، نعیمی لرونسیمی لر داها کسکین ملاحظه لرسو ایله ییب انسا
 الحق دئییب انسانین اوزونو الله حساب ائتمیشلر و بومدعا یه گوره ده
 باشلارینی و فرمیشلر. عمومیتله بیر وحدت وجود چو بوتون اشیا دا الهی
 گؤرور.

وحدت وجود چو صوفیلره گوره خالق باقی، ابدی و همیشه لیکدیر. مخلوق
 فنا و اولومه محکومدور. بوا اولوم و فنا نین داسیبی انسانین حیوان
 جنسینه داغل اولماسی دیر. او دورکی، ابدی یا شاماق حقوقو قازانماق
 اوچون گره ک اوزوننده کی حیوانی هنره وار محو ائدیپ سیرادان چیخار -
 سین او جمله دن : کبر، فرور، شهوت، غضب، باغیللیق، بیری تگیلیق، طمع، آز،
 حسد و اولارلا بوکیمی حیوانی صفت و سجه لر، بلکه اولدوغو تقدیرده دیر
 کی، انسانین اوزوده الهی سحویه یه، یوکسلر و نورا چئوریللیب، بیر
 داملا اولاراق اوقیانوسا قووشار. بودامجی اوقیانوسلا بیرله شدیکده ن
 سونرا آرتیق اولومدن، فنا دان آزاد اولوب ابدیته، بقایه قووشار

وبونادا ایکنجی تولد دئییرلر. واصل وحدت وجودچو متصوفلره گوره
 فناء فی الله وبقاء بالله - ین دا اصل معناسی دامحض سؤیله دیگیمیزلر
 دیر. پس حقیقی اهل تصوف واصل وحدت وجودچو اوکیمه دیرکی، اللهین
 یئر اوزه ریئنده کی جانشین ایلان بوتون انسانلارین رنگیندن، عرقیندن،
 مسلک و عقیده و اراضی و ائل و دیگر تمایزلرینده آسلی اولما یاراق هامی
 سینی شوسین و اونو حقیقین، اللهین یئر اوزه ریئنده مظهری و تجلیسی
 کیمی بیلیب، اونا خدمت ائتمسین حقیقی معشوقون جمالی نین مظهری و
 رمزی کیمی قبول ائدیپ، اونا محبت بسله سین .

بوتون بو سؤیله دیک لریمیزدن گورونورکی، اصل صوفی گرهک اللهی
 پرستش آموزده عاشقانه و بی تمنا پرستش و بشره خدمت آموزده بی ریسا
 خدمت حیاتی نین اساس وظیفه سی کیمی قبول ائدیپ و بومقدس و الهی
 وظیفه لرین بوتون انسانلار آراسیندا یا بیلیپ، تطبیق اولونما سیندا وار
 قوه سی ایله چالیشین .

بودورکی، اصل صوفی اللهی تمنا سیز، توقع سیز، بهشت اومیدی و جهنم
 قورخوسو اولمادان، اوزه کده ستایش و پرستش ائتمسین . اونو اصل حقیقی
 معشوقه صانیب آموزونو فداکار بیر عاشیق حساب ائتمسین . عاشیق معشوقه
 نین رهنا سینی طلب ائدیگی کیمی، صوفی ده اللهین رضا سینا راضی و تسلیم
 اولمالی دیر . اونون رضا سیندان باشقا بیردیگک، تمنا، ایستک و آرزوسو
 اولمالی دیر . باشقا صوفی نین سؤیله دیگینه اساسا "صوفی اللهین
 برابرینده میتین غسل قاباغیندا اولدوقو کیمی اولسون "

اصل صوفی خلقه خدمت ائتمکی خلقه خدمت ائتمک بیلیپ، هرآد و
 هر نوع ایله خلقه خدمت ائتمه کی عبادت صانمالی دیر . معلمین، حکیمین،
 اکنجی نین، هر بیر هنر و اختصاص صاحبی نین امکی، خدمتی ان بیوکک عبادت
 کیمی حساب ائدیلمه لی دیر . چونکی او اللهین بنده سین، یئر اوزه ریئنده
 کی جانشین خدمت گؤسته رمیشدیر . بودایا رادانا خدمت ائتمک دئمکدیر .

۲- حقیقی تصوف اهلی نین ایکنجی اساس وجدی مدعالاری محبت
 مسئله سی اولموشدور . قید ائتدیک کی، صوفی طریقتینه اساسا ایکی محبت
 انسان وجودونا حکم سورمه لی دیر . اللهی محبت و بشری محبت . صوفی لره
 گوره محبت خدمتین تمه لی، تما فلاجیسی و اونون بهره یه دولما سینا، نتیجه
 و ثمره سینه اساس سبب دیر . قابا قجیل صوفیلره گوره محبت قدرتدن داها
 اوستون و مؤثر دیر . آنجا ق محبت له دیرکی، اوره ک لری تسخیر ائتمک و اونلار

دا شور و غوغا و انقلابلار با راتماق ممکن اولار. حال بوکى، قدرت و خشونتین تاثیرى اوتورى، آنى وثبات سیزدیر، آنجا ق نفرت و کینه تورده ده بیلر. حال بوکى، محبت اولان پخرده صداقت، صمیمیت و حقیقت حکم سورر. محبتین تاثیرى چوخ درین و همیشه لیک دیر، اونودولما ز دیر. بودورکى، اصل و حقیقى صوفى لرین هامیسی تاریخ بویو علم و عمل ده نمونه اولوب، محبت و امک رمزی اولموشلار. انسانلارا حدود سوز درجه محبت بسله میشلر. هامیسی مائله و اولاد صاحبی اولاراق، آموز شخصی امک و زحمتلری سایه سینده، اله افتدیک لری مزد و گلیر واسطه سی ایله گذران اشدیب، امکان دایره سینده باشقا لارینا دایا ر دیم گوسته رمیشلر قناعت، آزاده لیک، ساده لیک، صداقت و صمیمیت له، مون درجه تواضعکا رلیق و انسان سفور لیک له، عیالتلارینسی باشا وورموشلار. اونلار بد بین لیک، ترک دنیا لیک، عطالت و دیگری نیین بویونوما یوک اولماقدان اوزاق اولوب، اونلارین یا شایش طرز لری همیشه نمونه و اورنگ اولموشدور. اونلار جماعت آراسیندا یا شایب اوره ک لری جماعت له بیرگه دویونموشدور. خلقین کدر و سئوینجینده اشراک اشدیب بوتون مراسلر و عادت عنعنه لری حیاتا کچیریب، حتی یگری گلنسنده سلاحا بورونوب، قلنج اله گوتوروب، دویوش میدانینا آتیلیب، وطنین استقلالیتینى و خلقین ناموسونو، حقوق و حدودونو مدافعه اقمیشلر. بونلارین ان شهرتلى، تانینمیشلاریندان بیرنجه سی آموز شیرین جانلار - ینى بئله قربان و ثرمیشلر. او جمله دن منغول باسقینی زامانى، صوفیه - نین مشهور باشچیلاریندان اولان قوجا مان شیخ نجم الدین کبری، مهاجم لرین قارشیسیندا سلاحلا مدافعه یه چیغیب، دویوش میدانیندا آموز شیرین جانینی فدا افده رک شهید اولموشدور. شیخ فریدالدین عطار نیشابوردا بهر منغول عسکری تانیمادان شهادته یختیریر و اونلارلا بوکیمی شخصیت لر کسی، آموز شیرین جانلارینى مسلک، مفکوره و نهایت خلق و وطن یولو - ندا چکینمه دن قربان و ثرمیشلر. نتیجه ده اورتا عصر لرین ظلم و ظلمت حاکم اولدوغو ایللرینده، تصوف و عرفان و اونون قاباقجیل نماینده لری دویورلری نین درد لرینه تسکین و فریجی، درمان و آغیر حادثه لرین حل اشدیجی و نجات باغیشلا یجیسی کیمنی میدانا چیغمیش، انسانلاری دوزومه، مقاومه، تیاما، عصیانا چاغیر میشلار. اونلاری بد بین لیکه قابیلان احوال و روحیه لرین ده بوکسلیش یا رادیب، کوتله وی قیر قینلارا، زور اکیلیغا،

تجاوزه، باسقینلارا قارشى سفربر ائديب اوزلويده كسكىن بير سلاخا چئوريلد -
ميشغر .

۳ - بودوركى ، اصل صوفيلر خئير وئره ن بير پئشه ، بير اغتماصى
منيمسه ييب ، تنبلليكدن ، گوشه گيرليكدن ، عطا لئدن اعتراض ائدن و لمو -
شلار . اولار باغبانلىق ، اكينچىلىك ، دولگرليكه ، سوچولوق ، تئكىن تى
ايشلرينده چاليشماق و بيرسيرا بوكيمي حرفه لرله مشغول اولوب مادي
آبيده لر و نعمتلر ياراتماقلا عمر سوروب ، انسانلارين رفاه و آسايشلاري
اوغروندا مادي نعمتلر ياراتماقدا مهم وجدى رول اوينا ميشلار . ياشايش
شرايطى ياراتميشلار . بيلسه ليك لئده گئورونور اصل مترقى صوفيلرين ان
اساس و باشليجا ايستك و آرزولاريندان بيريسى ، ائزوده ان مهم و اساسى
امك ساحه سینه آتيلماق و مادي نعمتلر استحصال ائديب ، بونونلادا انسا -
نلارا خدمت ائتمك اولموشدور .

قديم واورتا عصرلرين آغير ، دئوزولمه ز و دهشتلى شرايطينه گئوره ،
آجينا جاقلى ، آمانسىز ، رحمسىز و گناه سيز قتل و غاره تله ره گئوره ، ائزونوو ،
مفكوره سيني قوروماق اوچون ، تعليمىنى يايماق و مسلک و مسلكدان شلاريني
محافظت ائتمك خاطرينه متفكر متصوف لر تصوف ادبياتى ، تصوف شعئرى
يا راديرلار و چاليشيرلاركي ، بو گوجلوو واسطه دن يارارلى صورتده استفاده
ائديب ، شفا هئ شفا هئ تعليمات و تبليغات لاياناشى يازيلى ادبياتدا
اورتاي چيخارسين لار و تصوف مكتبى نين مقصد و مرامىنى ، بوتون الده
اقتديك لريني شعرونشردىلى ايله معا صرلرينه و گله جك نسل لره چا تدير -
سينلار و بونونلادا تصوف ابدى اولارق قورويوب ، هر جور فنا و تهلكه دن
خلاص ائتسينلر . تصوف ادبياتى ياراتماقلا الهى و بشرى محبتى ترنم ائد
انسانلارا نه ايسته ديك لريني چا تدير سينلار .

بيرده كي متصوف شاعرلرين شعرلرينده كي مضمون ، افاده و يونان لفظ
باشقا معنى ، باشقا توتوم و باشقا مقصدله بيان ائديلر . اگر غير متصوف
شاعرلرين سؤزلرينده كلامين موزونلوغو ، قورولوش و تركيب گئوزه للىكى ،
صنعتكارلىق خصوصيتى ، موسيقى ليكى دينله يجى نين قولافى واسطه سى ايله
بينىنى و قلبىنى تاثير آلتينا آليرسا ، متصوف شاعرلرين شعرلرينده
فكرو سعتى ايده و مفكوره كوجلوگو ، معنا و مضمون درينلىكى و الهى ايستكى
انسان پرورلىك مسئله سى ، بشرطالعى موضوعو ، سؤزون مجازى معنى دا ايش -

نیلمه سی، شعرده گیزله نیلمیش هدف و مقصد و نهایت مهارت و استاد دلیق جهتلی اوخوجونو درین تاثیر آلتینا آلیب حثیران و مفتون اقدیر .
 بونودا قید ائدهک کی، تکجه تصوف و الاهی محبت و وحدت وجود مسئله سی دگیل دیرکی، شرق نشر و شعرین صورت و مضمونونون دگیشمه لرینه سبب اولموشدور، بونلارلا یانا شی البته عصر لر بویو دیگر عاملر و حادثه لرده بومسئله یه اوز معین تاثیرینی گؤسته رمیشدیر . ا و جمله دن واخت آشیری قان - قیرقینلار و چال - چاپلار، کوتله وی باسقینلار و اسارت لر، اشغال - چیلیقلار و ویرانه چی لیک لر، هرج و مرج لر آرا سیرا امنیت و دینچلیک شرقین و غربین مختلف مدنیت و مراسلری نین زورا کیلیقلا تحمیل و تطبیقی مختلف خلق لر، صنفلر، دیلر، عادت و عنعنه لرین چارها زلاشما سی هر دؤورون اوزونون اضطراری اجتماعی - اقتصادی و سیاسی اوضاع و احوالی نین اسپتسیفیک خصوصیت لری، شعره صنعته خریدارین، هوسکارین هوادارین اولوب - اولما ماسی، بوتون بونلار شرق ادبیاتی نین، شرق شعرینین فورمالاشما سیندا فورم و مضمون اعتباری ایله تکمیل لشمه سینده اونون انحطاط یا انکشاف جزیاییندا، ضعیف لشمه یا گوجلنمه سینده البته کی، چوخ مهم رولو و جدی، قطعی و آردیجیل تاثیری اولموشدور .

مشهدی محمد عمر اوغلو نون حالاتی :

اردبیلی دارائی که از مشهد محمد عمو اوغلو پس مانده بود چون رسیدند و شمردند همگی بیش از صد تومان نشد، مردیکه آن کوشها و جانفشانیهای بزرگ را کرده و دو سال بیشتر کلانتر دوکوی از بزرگترین و توانگرترین کوی های تبریز میبود و پس از همگی هنگامی که با روس جنگ برخاست بخشی از بازار را در دست میداشت همگی دارائیش این بوده، تنها این نیست بیشتر دیگران همین حال را داشتند . روسیاه آن کسانی که اینان را مردم آزار و تاراجگر مینامیدند و از دیده ها میانداختند ولی از آنسوی به تبهکاری که از باغ شاه درآمد در بهارستان جا میگزیدند . و هر یکی ماهانه پول گزافی به پاداش سپاهکاری های خود از دولت میگرفتند و دارائی می اندوختند کوچکترین نکوهش روان می شمردند در اینجا است که باید خوانندگان راز تاریخ را دریابند و نیک دانند که این خشک - پارسایان جهان سیاست چکاره می بوده اند و در چه راه میگوشیده اند" ۱۰

من «آنا» دئینده . . .

(بوئمادان بېرقسمت)

من "آنا" دئینده ، طبیعت گولور
تومور جوق چیتلا بېر ، یاز چیچکله نېر
او ، منه اؤگرودن بو کۆزه ل دېلده
دویغولار گول آچیر ، سۆز چیچکله نېر

* * *

من آنا دئینده ، قاینا بېرقانیم
اورگیم سۆیود تک تیر - تیر تیر نېر
بیلیمیره م بو سۆزده نه عظمت وار ،
شأنینه داغلاردا باشینی اگیر

* * *

من آنا دئینده ، بېرده ، ایکی ده
ایچیمده بېر جانلی نغمه سسله نېر
بېر ترلان قوشوتک قانادا آچاراق
کۆیلره اوچماغا جان هوسله نېر

* * *

من آنا یازاندا ، قلم سیزلایبیر
اقله بیلراو ، دئییر : ای مغزور انسان
هانئ او لیاقت ، او اردم سننده
آنالیق نامینه نغمه قوشاسان ؟ !

* * *

من "آنا" دئینده ، سن "جانا" دئدین
اوسسدن رۆحوما الهام جالاندی
من اقله بیلدیمکی ، منه سلس وئره ن
دردلی آنا یوردوم "آذربایجان" دی

من آنا دئینده ، او گوندن بېر
کدرلی بېر احساس چولقا بېر منی
ایستکلی آنا مین غا طرلانا سی
خاطره کتیر بېر آنا وطنی

* * *

من آنا دئینده ، پوزولور حالیم
بوغازیم بېجیلیر ، گۆزوم یا شار بېر
چونکی ، آنا یوردوم ، دوغما آنا م تک
نیسکیلی یا شار بېر ، غملی یا شار بېر

* * *

من آنا دئینده ، بېرخسته کیمی -
صیتقا بېر : اوراما ، بوزاما ده یمه !
الوندن کلمیرسه مزهم قویاسان
باری کۆز مه لخمیش یاراما ده یمه !

* * *

من آنا دئینده ، کۆوره لیب ، دئییر :
منی دیندیرمه کی ، درده دولورام
سۆزده ، بېر ایرانا "باش" ساییلارکن
عمل ده ، بېر کره اونودولورام

* * *

من آنا دئینده ، تبریز سسله نېر
سئل کیمی کؤکره بېر عقینالی داغی
کی : منه داغ دئمه ! دوغروسو ، منم :
بېر خلقی چولقایان دردلر قالاغی

من آناداقینده، دردییم دغشیلیر
یاغیش تک الهنیر گوزومون باشی
یوردومون - طالعیزتویوقلارکیمی -

توی دادا، یاس دادا کسلییرباشی
* * *

من آناداقینده، شکایت اوچون -
آغاجلار تۆکور اوز یاریقلارینی
کلن یولوشدورور بول میوه سینی
گفدهنده صیندییریر بوتاقلارینی

* * *

یوردوما، هرکلن الیبوش کلیر
گفدهنده، چانتاسین دولدورورگشدر
خلقیمه، اقلیمه، دیلیمه قارشی
اولدوغو کینه سین بیلدییریرگشدر

* * *

هرکلن بیرآجی دیل یاراسیله
اود ووروب اوره گین یاندیرییرکشچیر
صائب تبریزی :

بالچیفا قویلانمیش حیوان مانا راق
هریشتن بیهرتیهک اقدیریر کشچیر

* * *

من "تا" یازاندا، قلمقان قوسور
مرکب قیزاریر، آل قانا دؤنور
تا تورپاغیمین، آناغیرتی -
چاغلابیب طوفانلی عمانا دؤنور

* * *

چیغیریر، باغیریر، هارای قوپاریر
سانکی اود باغدییریر دهشتلی ولک
دغیر: من اوزگه دن اوموب کوسمورم
امان اوز و فاسیز اولادلاریم دان !

* * *

من آناداقینده، تز باسیرمنی
اوتانچاق جومورام اوز - اوزومده
تبریزی، دغیرلر: قالمالی دگیل،
چونکی قالمایشام تبریزیمده من !

صافین درین تأثیرینه آذربایجان شاعری "قوسی" نین ده اثرلیرینده
راست گلیریک . قوسی ده صاف کیمی اوز دوغما یوردو آذربایجانندان ،
خصوصیله تبریزدن آیریلیغی اوچون وطنین آدینی حسرتله ویانا - یانسا
چکه رک آیریلیقدان شکایت اقدیر :

هارای کیم، نه دیلیم وار، نه بیر دیل آنلایانیم
اگرکی، نی کیمی جسمیم فغان ایله دولودور .

یا خود :

بوگون من بی زبانم، بند - بنددن یانسام عیب اولماز
سنه ممکن دور ای نی، آه وافغان، سن نه سهرلارسان ؟
صاف تبریزی نین یارادیجیلیغی دا باشقا شاعرلریمیز کیمی باکی دا
آیری - آیری شخصلر طرفیندن تدقیق اولونوب، دؤنه - دؤنه اؤکره نیلمش
یخته ده اؤکره نیلمکده دیر، صافین حیات ویارادیجیلیغیندن حسن
بیجاری دیسرتاسیا ر بالاش آذرا و غلو گۆزه لیر مونوگرافیا یازمشر .
شاعرین بعضی شعرلری بالاش آذرا و غلو و باشقا شاعرلر طرفیندن ترجمه
اولونموش، آذربایجان دیلینده اولان ۱۷ غزلی و بیر مسمی ۱۹۴۶ - نجی
ایلده " صاف کجه سی " مناسبتی ایله چاپ اقدیلیب اوغوجولارین اختیارینا
وئرلیمش دیر .

محمدعلی مصدق

آذربایجان ادبیاتینین گورکملی نماینده لریندن بیرى ده میرزه محمد علی صائب تبریزی دیر. صائب تبریزی نین آنادان اولماسی نین ۲۸۰ — ایل لیگی بوگونلرده تمام اولماقدا دیر. فضولی ادبی مکتبى نین مشهور دوامچیلاریندان اولوب، غزللری ایله شعر و موسیقی مجلسلرینی بزه — صائب ۹۸۰ (۱۶۰۱) نجی ایله تبریزده آنادان اولموش، ایلك تعلیم — تربیه سینده اورتا شرقین قدیم مدنیت اوجاقلاریندان بیرى اولان تبریز ده آلمیشدیر. صائب تعلیم و تربیه سینده آناسی میرزه عبدالرحیمین بؤیوک رولو اولموشدور.

صائب دونیا یا گلدیگی دؤر بیرینجی شاه عباس صفوی نین حاکمیت دؤرونه تصادف اقدیر. شاه عباس اؤزونه دایاق توپلاماق مقصدی ایله آذربایجاندا، خصوصیله تبریزدن بیرچوخ تاجر و صنعتکار عائله لرینی اصفهانا کؤچوروردو. اصفهانا کونده ریلن عائله لرله بیرلیکده میرزه عبدالرحیمده اصفهانا کؤچورولدو، گنج صائبده آناسی ایله اصفهانا گئتمه لی اولدو.

شاعر اصفهانا گئده رکن شعریا زما قلامشغول اولوردو. دونیا گوروشونو آرتیرماق مقصدی ایله جائب سیاحتی پیچیر. بغداد، مکه، مدینه و بیر صیرا قدیم عرب شهرلرینی گزدیکدن سونرا تورکیه یه قاییدیر، اورادا دابیر صیرا گورکملی یئرلرله تانیش اولدوقدان سونرا اصفهانا گئدیر.

جوان شاعرین استعدادینا و یارادیجیلیق قدرتینه حد آپارانلارین و سؤزدولان دیران یالانچیلارین آرا وورمالاری نتیجه سینده بیرینجی شاه عباسدان اعتناسیزلیق حس ائدهن صائب ۱۰۰۴ (۲۶-۱۶۲۵) نجی ایللرده اصفهانی ترک ائدیپ هندوستانا یولادوشور. شاعر هندوستانا گئتمه سی مناسبتی ایله دئییر:

"گؤزه ل لشمیش چمن، ساقی، گتیرسن جام، و شرپاده،
قوواق گفتسین خزان بوردان، سالاق خوش گونلری یاده.
چکلمیش قنیمه ایدی منیم داغ داغین اوستوندن،
زاماندان اولموهام غسته، یفتیش ای ساقی امداد
گئدیر صائب صفا هاندان، دغمه لعل و جواهر سیز،

او، رنگین شعر لرله ملک هنده اولموش آماده .
 شاعر هندوستانا گفدرکن اصفهاندا ن چغیب هراتا ، اورا دانا کاتبه
 گفدیر . "ظفرخان" لقبی ایله مشهور اولان کابل حاکمی نواب میرزا
 احسان اله شاعرین کلمه سینی افسیدیر ، اونو احتراملا قارشیلاییر و اوز
 یانیندا ساغلا ییر . ۱۰۰۸ (۱۶۲۹) نجی ایلده هندپادشاهی شاه جهانین
 نخته چنماسی مناسبتی ایله دگنه گفدن ظفرخان شاعری ده اوز ویله آبا -
 ریر . شاه جهان دا صافیی بویوک احتراملا قبول فدییر .

۱۶۳۲ (۱۰۱۱) - نجی ایلده ظفرخان کشمیر ولایتینه حاکم تعیین
 ایدییر . او ، کشمیره گفدرکن صافیی ده اوز ویله آبا ریر . بیر مدت
 اورادا قالدیقدا ن صونرا صافب آتاسی نین اونون دالینجا لاهورا
 گلدیکیندن غیز توتور ، وحادثه نی ظفرخانا فدییب ، آتاسین گورمک
 اوچون اجازه و قزمه سیتی اوندان خواهش ایدییر . ظفرخانا صافب دن
 آیریلماق نه قدر چتین اولسادا او ، شاعری قیمتلی هدیه لر و احتراملا
 یولاسالیر . صافب "آکرا" دا آتاسیله گوروشوب ، بیرلیکده اصفهان
 قاییدیر . صافب اصفهانا گلدیکده شاه عباس اولموش ، یفرینده شاه
 صفی حاکمیت ده ایدی (۱۶۴۲ - ۱۶۲۹) (۱۰۴۱ - ۱۰۰۸) . بیر آزا اصفهاندا
 قالدیقدا ن صونرا تبریز ، اردبیل ، قره یین ، کاشان ، قم ، خراسان و
 بیر صیرا باشقا یئرلری گزه ن صافب یفته اصفهانا گلیر . بیرینجی شاه
 صفی اولدو کدن صونرا حاکمیته گلن ایکینجی شاه عباس (۱۶۶۶ - ۱۶۴۲)
 صافبی سزایا دعوت ایدی ، اونا "ملک الشعراء" لقبی و فریر . صافبین
 شهرتی ایرانی و هندوستانی بوروموسدو . شعرلری افغانستاندا
 اورتا آسیا ، هند و ایراندا چوخ هوسنه اوخویوب اؤگره نیلیردی .

صافبین یارادیجیلیغی اولدو قجه رنگین و رنگارنگ دیر . او ، ۲ -
 نجی شاه عباسین سارایینا گلدیکدن صونرا شاه عباسلا هندپادشاهی
 شاه جهان آراسیندا قندهاردا نمازده اولور . بومحاربه ده شاه عباس
 غالب گلیر . همین غالبیتله علاقه دار شاعرین یازدیغی "قندهار نامه"
 اثری محمد علی تربیتین دقدیکینه گور ، ۱۳۵ مین بیت دن عیار دیر .
 ۱۶۴۴/ (۱۰۲۳) نجی ایلده یازیلیب / "قندهار نامه" دن علاوه شاعرین
 "محمود وایاز" ادلی مثنوی سی ، ۲۰۰ مین بیته یاخین دیوانلاری وارد .
 ۱۶۶۶ (۱۰۴۵) نجی ایلده ایکینجی شاه عباسین یفرینده گلن شاه
 سلیمان صفوی ایله شاعرین آراسیندا اولان اختلاف کوره او ، سارایینلا

علاقه‌نی‌کسیر، عمرونون آخربینه قدر اثرلرینی سلیقه‌یه سالماق و بعضی‌چنگ
بازماقلا مشغول اولور. "بیاض صائب" آدیله ترتیب‌آله دیگی چنگ
۸۰۰ نفر شاعری و ۲۵۰۰۰ مین بیت شمیری احاطه‌آدیر.

اوزون مدت وطندن اوزاقلاردا یا شایان صائبین اثرلرینین بؤیوک
اکثریتی فارس دیلینده دیر. او، هارادا اولورسا اولسون، هفج زامان
دوغما یوردو آذربایجان، خصوصیه دونیا یا گل‌دیگی تبریزی یا دیندان
چیخارما میشدیر.

سعدی اگر شایان و نه دونیا‌یه گل‌میشدیر ولی
تبریزی‌ین پاک تورپاغیندان صائب اولموش پایدار.

یا خود:

بو کوزه‌ل طبعیندن باشی اوجالمیش،
بوتون شهرلردن اوجادیر تبریز.

دشیه دوغما یوردونو غا طرلا بیردی.

شعرلرینی موضوعلارینا کؤره آبی‌ران شاعر، آیری - آیری حیوانلارینی
موضوعلارین آدی‌ایله آدلاندیرمیشدیر. عاشق و معشوقه‌دن بحث‌آله نعلری
"مرآت‌الجمال"، آینا و شان‌دن دانیشانلاری "آرایش‌نگار"، می و میخانه
دن صحبت‌آچانلاری "میخانه"، و قالانلارینین آدینی "واجب‌الحفظ" قویمو -
شدور.

صائب اوز غزللرینده بیرچوخ اوزوندن اولکی شاعرلره جواب یا زیب
اونلاری یاد اتمیشدیر. همین شاعرلردن مختاری، سعدی، حافظ، سنائی،
جلال‌الدین رومی، جامی، اوحدی، و اونلارلا باشقالارینی کؤستمک اولار.
صائب غزل یا زماقدا یغنی‌بیر اسلوب یا راتدیغی اوچون اونو، غزل -
یا زانلارین مجتهدی آدلاندیرمیشلار.

بیرچوخ شعر و ادبیات هوسکارلاری صائبین اثرلریندن اوز ذوقونسا
اویغون خصومی چنگ‌لر ترتیب‌آدیب ساغلامیشلار. اورتا شارقده آله
بؤیوک‌دکتا بخانا مجوزه و ال یا زمالاری فوندو یوغدورکی، اورادا صائب
صائبین اثرلرینین بیرنجه‌سی اولما سین. صائب‌ده نظامی‌کیمی اوز
دورونده بؤیوک شهرت صاحبی اولموش، چوغلاری اونون یا رادجیلیق
اسلوبوندان ثمره‌لی استفاده اتمیشلر. آذربایجان عالمی محمدعلی
تربیت‌پازیر: "کمالی و غلوصی شاعرین شاه‌بیت لریندن سنجیب
"منتخبات" آدی‌ایله تهران و استانبولدا چاپ اتمیشلر. من اوزوم

شاعرین دیوانلاریندان ۱۲۰ مین بیتهدر تهرانداندا و استامبولدا گورموشم " شاعرین اثرلری شاهلار آراسیندا بیر- بیرینه گونده رمک اوچون نه قیمتلی هدیه حساب اولونوردو . (۱۹۵۴-۱۹۳۳) نجوایلهده ماضین تهراندا تخمیناً ۲۰/۰۰۰ بیت لیک بیر دیوانی چاپ اولونموشدور . " دانشمندان آذربایجان " مؤلفینین دئدیگینه گوره (۱۹۳۵-۱۹۱۴) نجوایله قشدر / دانشمندان " یا زیلانا قدر / ماضین ۴۰/۰۰۰ بیت دن چوخ شعری حساب اولونوبدور . یوخاریدا آدی چکیلن ۲۰/۰۰۰ بیتیده اونا علاوه ائتسک ایندییه قدر شاعرین بیزه معلوم اولان ۶۰/۰۰۰ بیت شعری چاپ اولونموشدور . ماض تبریزی ده شعرلرینی ایکی دیلده یازمیشدیر . چوخ احتمال کی ، اوز آنا دیلینده یازدیغی اثرلرین بیر چوخو آرادان گئتمیشدیر . هله لیک الیمیزه چاتان ۱۷ غزل و بیر ملمع سی موجوددور . شاعرین اوز آنا دیلینده یازدیغی شعرلرینده فضولی روحو اوزونو آیدین گؤستر مکده دیر . فضولی :

کؤنلوم آچیلیر زولف پریشانی نی گورجک

نطقیم توتولور غنچه ی خندانینی گورجک

بیتی ایله باشلایان غزلینه ماض بئله جواب وئریر :

ایلدن چیخیرام زلف پریشانی نی گورجک

ایشدن گفدیرم سرو خرامانینی گورجک

بولبول کی گولون لعل لبیندن سوز آلیردی

دیلی دولاشیر غنچه ی خندانینی گورجک

مزگانی آلیب قانلی یاشیندان رگ یاقوت

ماض لب لعل گهر افشانینی گورجک

حیاتیندان وزمانه سیندن شکایت ائده ن فضولینین :

تؤکد و کچه قانیمی اوخون اول آستان ایچر

بیریشرده ایم اسیرکی ، توپراغی قان ایچر

بیتی ایله باشلایان غزلینین تأثیری ماضین :

عاشق قانینی و سملی قاشین ماها ن ایچر

جوهرلی تیغ قین آرا پیوسته قان ایچر .

بیتی ایله باشلاییب ،

ماض ، کی ، من اونون سوزونو سالما دیم یثره

بیلمن نه چون منیم قانیمی آسمان ایچر .

بیتی ایله قورتاران غزلینده ده گوروروک .

اُوزوندن قابا قکي لارين بارا ديجيليفيندان تاثيرلەنن صاحبين ده اورتا شرقدە تاثيري از اولما ميشدير . بو بويوک آذربايجان شاعري - نين بارا ديجيليفيندا زمانە سيندن شكايت ، آزادليق دويغولاري حس اولونما قدادير . شاهلارين سارايلاريندا اولارکن اونلارا باغلي اولدو - غونو ، اونلاردان اجازە سيز هئچ بيريشره گئده بيلمە ديگيني حس ائدهن صاحب هميشە سارايلاردان يا خاقورتارماغي آرزولاييردي :

منت ايله ديرليک صاحب اولومدن دير بتر

جان وثيرلر اهل غيرت درد بيدرمان اوچون .

دئين شاعر منتله ياشا ماقدانسا منت سيز اولمگي اوستون توتوزدو . حساس قلبه مالک اولان وعادي آداملارين گوره بيلمە ديگيني گوروب درک ائدهن شاعر اوچون اوزگە سيندن آسيلي اولماق نه قدر چتين و آغيردير . اونا گوره ده شاعرين غم و غصە دن اورەگي توتولموشدور :

توتولموش کونلومو جاميله شادان ائيله مک اولماز

ايله پسته نين آغزيني خندان ائيله مک اولماز .

منيم گوزياشيم اچيخ گل ، فلک لردن تماشا قيل

حبابي قصرلرا چينده طوفان ائيله مک اولماز

صاحب تبريزي بارا ديجيليفي هند ، پاکستان ، اورتا آسيا ، ايران ، تورک و آذربايجان شاعرلري طرفيندن بويوک زغبتله قارشيلانميشدير . صاحب صنعتي بو اولگه شاعرلرينين بارا ديجيليفينا جدی تاثيرگوسترميشدير . آذربايجان ، تورک ، خصوصيله اورتا آسيا شاعرلري صاحب بارا ديجي - ليفيندان داها ثمره لي استفاده ائتميش ، اونون غزلرينه مایسيز - حساب سيز تخميس وجوابلار يازميشلار . اثرلرينه تورک شاعرلري طرفيندن جواب يازيلان صاحبين

نه احتياج کي ، ساقی وئره شراب سنه

کي ، اوز پياله سيني وئردی آفتاب سنه

بیتي ايله باشلايان شعرينه نظيره يازان " شهري " تخلصو تورک شاعري صاحب تاثيري آلتيندا يازديغي غزلي بئله بيتيرميشدير :

صد آفرين غزل روميانه نه صاحب ،

کي وئردی " شهري " ده صد شوقيله جواب سنه .

شاعرين اثرلري اوخوجولاريندا ائله درين تاثير ائتميشديرکي ، اونا وثيرلن هر هانسي جوابي اوخودوقدا ، درحال صاحبين نفسي دويولور .

نظامی‌نمین دوغما خلقینه محبتی

XX

۱۱- نجی‌عصرین صونوندان باشلایا راق فارس دیلی اورتا آسیا، ایران ، آذربایجان ، و بیر میراباشقا قونشو اولکه لرده اساس ادبی دیله چشوریلدی .

۱۵- نجی‌عصرین آخرینده ، سامانیلردولتی‌نین سقوطوندان صونرا مشهور غزنوی لرامیریاسی یارانندی . اوز منشأیی اعتباریله تورک اولان غزنوی لرده ، سامانیلر زماننی یارانمیش مدنیتی ، اوجمله دن فارس دیلینی قبول ائتمه‌گه مجبور اولدولار . غزنوی لرساراییندا ، ۱۱- نجی‌عصرین ان بئوک شاعر ، عالمویا زیچیلاری توپلانمیشدیر . اونلارین استعدادی ومحمو- لدار فعالیتی نتیجه سینده فارس دیلی‌داها دا انکشاف ائدیبنغوزلانندی . بو پارادوکسال حادثه- تورک دیلی سلاله لرین حاکمیتی‌نین حسابینا فارس دیلی‌نین نفوذ دایره‌سی‌نین گنیشلنمه‌سی- صونرالاردا (آتابک لرین ، آغ قویونلوو قارا قویونلولارین ، صفوی لرین ، افشارلارین و قاجارلارین- دؤره لرینده ده) اوزون مدت دوام ائتدی . بونولا برابر ، ۱۵- نجی‌عصر دن باشلایا راق ایرانلیلار حاکم تورک لرین علیهینه شدتلی سیاسی مبارزه آپار- ماغا باشلادیلار . بومبارزه مدنی اوستونلوک پرده‌سی آلتیندا گئدیردی . ایران شعوبی لری (ملت چی لری) رۆدکی وفردوسی کیمی داهی شاعر لرین اثر- لرینی اوزلرینه بایراق ائده رکن تورک خلقلرینین مدنی ، فکری ، بدیمی عاجزلیگین " اثبات " ائتمه‌گه چالیشیردیلار

تورک ضیالی لاری - نظامی‌نمین سؤزویله دفسک " قلم تورک لری " - بو بهتانا جواب و فریردیلر . اولاً ، اونلار ادبیاتا اوز آنا دیل لرینی گتیر- مه‌گه چالیشیردیلار . بوباغیمدان ، یوسف خاص حاجب بالاساغونلو نون عروض وزنیین متقارب بحرینده " شاهنامه " به جواب اولاراق یازدیغیسی " قودا تکوبیلیک " اثرینی ، یاخود محمود کاشغری نین " تورک دیلی دیوانی " آدلی لغتینه سالینمیش شعرلی خاطرلماق کفایت دیر .

بدیمی سوزا وستالاری اوز اثرلرینده ان نجیب ، ظریف ، مجرد و پوئه تیک اساسلارین کومکی ایله ، یارادیجیلیقلاری نین بوتون منطقی ایله منلی لیاقتلرینی تصدیقله بیر وثبوت ائتمه‌گه چالیشیردیلارکی ، تورک زکاسی طبیعتین ، علمین ومدنیتین قیزیل فوندونو بزه په بیله‌جک معنوی ثروتلری ایتماغا قادر دیر . بخله تورک شاعر لریندن بیری ده بئوک آذربایجانلی میز ، یالنیز بیزیم خلقیمیزین دگیل ، بوتون بشریتین پارلاق

اولدوزو اولان نظما می‌گنجوی دیر.

بوبره ده اؤز "اسکندرنامه" اپوپیا سیندا آچیق اعلان ائتمیشدیرکی،
دری جه، یعنی فارس دیلینده شعر دئمک، هرآدامین ایشی دگیل، او، اؤز و فارس
اولماسادا، اونا بودیلده اصل صنعت اثری یاراتماق سعادتتی نصیب اولوبدو
نظما می که نظم دری کاراوست دری نظم کردن سزاواراوست
دری (دیلینده) نظم، نظما مینین ایشی دیر- دری (دیلینده) شعر یا زمساق
نظما میه یا راسار.

نظما مینین آتاسی یوسف ابن زکی الدین ابن مؤید فی الدین اتابک لره یا
اولان اوغوز اعیانلاریندان ایدی. بونو تصدیق ائدن فاکتار چو خودور *
آتاسی آررانی کچمیش حکمدارلاری اولان شدادی لرنسلینده ن
تورک لشمیش کوردشا هزاده سی ایدی. دایسی عُمَر تیتولوندان دا آیدین
اولدوغو کیمی، گنج آتابک لری نین ساراییندا وزیر، یا خود یوکسک رتبه
اعیانلاردان اولموشدور. بونا گوره ده نظما می دوغما شهریندن، هنج یا نسا
چیخما دان دؤرونه گوره گوزل تحصیل آلابلمیشدیر.

نهایت، نظما می مؤمن مسلمان اولوب بوتون آلله بنده لرینه بیرگوزله
باخمیشدیر. بوتون بونلار اونو بین الملل چی ائتمیشدیر. او، گوزل
باشا دوشورکی، آدام اولادی بیتر جوهر دن یا رانمیشدیر، بوتون خلقلر عینسی
جور سئویر، سئوینیر، عینسی جور عذاب چکیر، کدرله نیر و آلله قارشسییندا
ها می بیردیر.

بونونلا بئله، شاعر اؤز خلقینه خصوصی محبت بسله ییر، اونسئویر، ایده-
آل لاشدیریر، و اونا پرستش ائدیردی. او، بوتون یارا دیجیلیغی ایله ثبوت
ائتمگه چالیشیردی کی، اونون خلقی هر ساهده، اخلاقی، معنوی، مدنی، عقلی،
هنری، ایسترشاعت، جسور لوق و قهرمانلیق اولسون، هر جور هنرگوسترمه که
قادر دیر. شاعرین اؤز خلقینه اولان محبتی یا لنیزا ونون ملی منسوبیتندن
ایره لی کلمیردی. او، اؤز خلقی اؤنونده اونون بشرتاریخینده، انسانلیق
آنلایشی، انسانی ائتیقا و معنویت غالمینده خدمت لرینه گوره سجده ائدیردی.
نظما مینین خلقی اونون اوچون هر شکی دن اول عدالتین، سخاوتین، مدبرک-
لیکین، ایگیدلیکین، انسانپرورلیکین جانلی تجسمو ایدی.

بومحاکمه نین شرحینه کچمزدن اول بیرتاریخی فاکتی غا طلاماق لازمدیر.
نظما می دؤورونده بیر میرا فرق اسپه سیفیک خصوصیتلرین (مدنی، اقتصادی،
* بوبره ده مقاله میز "آذربایجان" ژورنالی نین یاغین نمره لرینده درج اولما

اراضی، دینی، لهجه و سایر آیریلیقلار) اولما سینا باغما یاراق، بوئوک بیسر اراضیده (چین دن توتמוש آرالیق دنیزینه، سیبردن توتמוש یمنه قده ر) یا شایان مختلف تورک دیللی خلقلرین هامیسی "تورک" آدلانمادی. او جمله دن آذربایجانلیلارادا تورک دئییلیردی

نظامیده تورک دئییه رکن، هرشی دن اول اوز خلقینی: آذربایجانلی - لاری نظرده توتوردو. اورتا آسیا، اوزاق شرق و باشقا اراضی لرده یا شایان تورک خلقلرینی نظرده توتاندا ایسه، شاعر همیشه موالمق تعیین و یاغود ایتتفت ایشله دیب. مثلا، چین تورکو، خلیج تورکو، عتن تورکو، تاتار تورکو، چیکیل تورکو، تورکمن، قیرقیز تورک لری سایره .

* * *

نظامی اوزاثرلرینده یوزدفعه لره مختلف کونتکت لرده تورک سوزونو ایشله دیب و همین سوزه رنگارنگ مثبت مفهولار شامل ایدیبر .

۱ - نظامی لغتینده تورک، هرشی دن اول، عدالتلی، حقین طرفین ساغلايان، خیرخواه، انسانپرور دشمک دیر. بوفکرین حقیقت اولدوغونو ثبوت ائتمک اوچون "سز لر خزینه سی" ن دن مشهور "سلطان سنجرو قاری" حکایه سینین مثال کتیر مکه کفا بئلنمک اولار. مظلوم قاری مشهور سلجوق سلطانین، سنجری غذا رلیقدا ائهام ائده رک، اونا خا طر لادهرکی:

سلطنتی (کویلره) اوچالان تورک لر

مملکتی اوز عدالتلری ایله فتح ائتدیبر

سن ایسه، ظلمکارلیق بسله یین اولدوغون اوچون

تورک دگیل، غارتگر هندلی سن .

بوسطرلر، شاعرین اوز خلقینه، وقتيله داغیلیمیش سلجوق امپریاسینی بیرنوع برپا ائتمیش و آذربایجانین یاخین شرقین سیاسی، اقتصادی ومدنی مرکزینه چشویرمیش آتابک لر حاکمیتینه مناسبتینی چوخ گوزل نمایش ائتدیبر. شاعر اوز معاصرلری اولان آتابک لره خا طر لادهرکی، عدالتسیز، قانون تاپدالایان، ظلمکار حکمدار، تورک اولابیلمز .

۲ - نظامی نین لغتینده تورک - باشچی، رهبر، یول گؤسته رن، معنوی آتابا بوئوک سرکرده دشمک دیر .

"خسرو و شیرین" پوئماسی نین صونوندا، شاعر، محمد پیغمبره (ص) مراجعت ائدرکن اونون عظمتینی گؤستر مک اوچون اونو تورک آدلاندیبریر:

زهی پیغمبری کز بیم وامیسد قلم راند به افریدون و جمشید

زهی گردنکشی کز بیم تاجش کشده هرگردن طوق خراجش
 زهی ترکی که میرهفت خیل است ز ماهی تاباه اورا طفیل است
 - احسن او پینیمبره کی، اوز قلمی ایله فریدون و جمشید لره هده - قورخو گلیر،
 هم میدبخش ائدیر. احسن او مغرور ایکیده کی، اونون تاجینین قورخوسوندا
 بوتون بویونلار اونون خراجینین بویوندور و غونو چکیر، یفددی قومون
 امیری اولان او تورکه احسن کی، بالیقدان آیدک اونون قولودور (طفیلی
 لری دیر).

شاعر، اوز کعبه سلطانی آدلانان مشهور قصیده سینده مسلمانلیغین
 ان مقدس معبدی اولان کعبه ده کی قارا داشی بئله تورک، تورک سلطانی
 آدلان دیریر:

سلطان کعبه رابین برتخت هفت کشور

دیبا ی سبز برتن چتر سیاه بر سر ..

ترکی است تازی اندام وز بهر دلستانه

بر عارض سپیدش خال سیه ز عنبر

- یفددی اولکه نین تختینده (اگلشمیش) کعبه سلطانی باغ! اگنینه
 یاشیل ایپک، باشینین اوستونده قارا چتر ... او، عرب بدنلی تورک دور، و
 اوره کلری فتح اتمک اوچون - اوز آغ یانا قلا رینا عنبردن قاراخال وورموش
 نظامی اوز سقویملی قهرمانی اسکندرین مدرک رهبر، وایده آل حکمدار
 اولدوغونو گوسترمک اوچون ده (تورک) سوزوندن باشقا ایقت ایشلمک
 ایسته میر:

ایش بیلنلرین تدبیر لرینه قولا ق آسیب

ایش پیلمله عالمین ایشینی آچدی

بئله اولما سایدی او روم پاقلی یگانه تورک

هند، وچین ده اوز بارگاهینی قورا بیلردی می ؟

بو مثاللاردان آیدین گوروروک کی، شاعر اوز خلقینه بئله دیگی مقدس محبتین
 نتیجه سینده اونو عظمتین، علویتین، مقدس لیگین، مدرک لیگین و ایده آل -
 لیغین معیاری اتمیشدیر.

۳ - نظامینین پوئه تیک لغتینده تورک قهرمان، یقنیلمز جنگاور، ایکید،

و پهلوان معنالارینی افاده ائدیر. مثلا اسکندراوز اوردوسی ایله قیپچاق
 چوللرینه داخل اولارکن دئییر:

غز داغلاریندان چین دنیزینه قدر - هریشرده تورک اوستونده تورک گوروروم.

بوییت ده تورک سۆزو، ساده جه اولراق پهلوان، جنگاور معنا سیندا ایشله دیلمیشدیر. ماراقلی بورا سیندا دیرکی، نظامی دن اول بدیعسی ادبیاتدا منفی معنادا ایشله دیلن سۆزلری: "ترک تازی" و "ترکتاز" سۆز بیرلشمه لرینین معناسینی شاعر دگیشه رک اولنلارا مثبت ائتموسیونال رنگ وئرمیشدیر. ترک - تورک اسمی ایله تاختن - هجوم ائتمک، تالاماق فعلینی کؤکو تاز - دن دوزه لدیلمیش ترکتاز و ترکتازی سۆزلرینی نظامی یالنینز "یعنیلمز هجوم"، "آمانسیزووروش"، "پهلوانانه یوروش"، "جنگاور باسقینی"، و "یعنیلمز ایگید" معنالاریندا ایشلتمیشدیر. نظامی دن اول یاشامیش فارس دیللی شاعر لرین اثر لرینده ایسه همین سۆزلر "غارت یوزوشو"، "غارت باسقینی" معناسینی افاده ائتمیشدیر: زپر تاب تیرش در آن ترکتاز فلک تیرپرتا بها مانده باز بوییت ده، محمد پیغمبرین معراجا یوکسلمه سی تصویرا ایدیلر و متنین معناسی بونو افاده ائدیرکی، ونون روحونون، اوخونون گویه اوچوشو او قدر سرعتلی یوروش ایدی کی سما، گوی اوندان بیرنجه اوخ مسافتینده گئری قالیردی.

* * *

نظامی لغتینده تورک قیزی خصوصی یفرتوتور. تورک قیزی شاعر اوچون غیرعادی، الهی گؤزه للیک، ظریف لیک، قدو قامت، جاذبه دار للیق، و گونش کیمی پاراقلیق، آغلیق رمزی دیر.

ترک دلستان (اورهک اوغورلایان تورک قیزی)، ترک طناز (شوخی تورک قیزی)، ترک نازنین اندام (تندرست، بویلو - بوخونلو تورک قیزی)، ترک ان چون شهد (بال کیمی تورک قیزلاری)، ترک سیاه چشم (قارا گؤزلو تورک قیزی) وسایره.

لیلین گؤزه ل لیگینی تصویرا ائدن شاعر یازیر: اوزونو گؤستر مکده عرب آیی اورهک اوغورلایان ایسه عجم نورکو (گؤزه لی) ایدی.

عرب گؤزه ل لرینی تصویرا ائدیرکن شاعر اولنلاری "ترکان عرب نشین" (عربستاندا یاشایان تورک قیزلاری) آدلاندیریر:

ترکان عرب نشین شان نام خوش باشد ترک تاز اندام
اولنلارین آدلاری عربستان تورک لری (گؤزه لری) ایدی.

عرب انداملی تورک لری (گؤزه لری) شیرین اولورلار.
باشقا سۆزله، بو عرب قیزلاری او قدر گؤزه ل دیرکی، اولنلار عربستاندا یاشایان خالص تورک قیزلاری دیر.

اوخوجونو ما یسیز - حسابسیز مثالارلا یورما ما ق اوچون "خسرو شیرین" پوقما سیندان نظا می لغتینده "تورک قیزی" سوزونون معنا سینی آچان بیر بیت گتیرمک ایسته بیرم . اصفهانلی "شکر" ین گوزه للیگیندن خیرتوتان خسرو سئوگیلی سی اولماقدان امتناع اقدن شیرین دن قما صالما ق ایسته - بیر . بو صحنه نی نظا می بئله تصویر ائدیر :

فرس میخواست بر شیرین دواند به ترکی غارت از ترکی ستاند او ، ایسته بیردی آتی شیرینین اوستونه شیغیییب ، بیر نورگون (گوزه لین) الی ایله اوبیری تورکو (گوزه لی) غارت ائتسین .

شکر ، فارس قیزی آیدی . آنجا ق بورادا ، نظا می اونون گوزه للیگینی نمایش ائتدیرمک اوچون اونو تورک قیزی آدلاندیرمیشدیر .

معلوم اولدوغو کیمی ، کلاسیک پوزیادا قادین گوزه للیگینی جلب ائدیجی علامتی اولان گوزه ل ، آغ بنیزی افاده ائتمک اوچون آی و گونش مفهوملاریندان کنیش استفاده ائتمیشلر . بونونلابئله ، وطن قیزلارینین گوزه للیگینه وایله اولان شاعر اولنلارین جمالینی سحرگونشی نیسن پاریلتی سیندان و نورلو آیدان دا اوستون سایمیشدیر . باشقا سئوزله دشک ، شاعر تورک گوزه ل لرینی آی و گونشه بنزه تمه میس ، عکسینه ، آبی و گونشی تورک قیزلارینین گوزه ل حسنوایله مقایسه ائتمیشدیر :

اثرته سی کون بوسلطان جلال لی تورکلر - چین دریا سیندان قالغا راق داغین باشینا پیخدی .

بورادا گونشین چیخما سی تصویر ائدیلیرو شاعر سحر شفقینیسن پاریلتی سینین گوزه للیگینی نظره چارپدیرما ق اوچون اونو تورک گوزلی نین جلالی ایله مقایسه ائدیر .

قید ائتمه لی بیک کی ، شاعرین قادین قهرمانلارینین اکثریتی - شیرین نوشابه ، مهین بانو ، فتنه ، نیست اندرجهان ، ترکناز ، تورک قیزلاری آذربا - یجانلی دیرلار .

ماراقلی دیرکی ، شاعر ، دیگر ملت لردن اولان قادین قهرمانلاری نیسن گوزه ل لیگینی قلمه آلندا اونلاری تورک گوزه لی آدلاندیریر . بئله کی ، عرب قیزی لیلی ، "عجم تورک" ، بیزانس گوزلینی "رومی نسب لی تورک" ، هند گوزه لینی "تورک گوزلو" و "هندلی نسب لی جیران" ، اسلاویان گوزه لینی "سقلاب شاهینین قیزی چین لی تورک" و سایر آدلاندیریر . بیر سئوزله ، "یهددی گوزه ل" اثرینین بوتون فارس قادینلاری ، تورک قیزلاری کیمی ،

یعنی کوزه‌ل، اینجه، ظریف، عقلی و چاق تصویر اشدیلمیشدیر .
 آنجا ق هرشئی دن چوخ تورک قیزلارینین معنوی رنگین لیگی، پاکلیغی،
 مبارزلیگی، عاشقانه و شوگیلی سینه صداقتی شاعری حیران اشدیر . شاعر
 بوتون بونلاری سئویملی زوجه سی آپه اغین سیما سیندا گوره بیلیمیشدیر .
 او، ۱۱۶۹-۱۱۷۰ نجی ایللرده اولونمیشدی . بونا قدرایسه او، دربند
 حکمداری "دارا مظفرالدین محمدابن خلفه (۱۱۵۵-۱۱۷۰) بیرقصیده
 همراهه رک اونا گونده رمیشدیر، بوقصیده ایسه، شاهین مدحی ایله یاناشی
 او دور قصیده ادبیاتی اوچون کراکتریک اولما سان آجی نصیحت و اوگود-
 لرله ده تصادف اشدیلیردی . گورونور، بودا حکمداری فیغلندیرمیشدی،
 آخی، حکمدارلار نصیحت ائشیمکی سئویمیزلر . عادتته گوره ایسه، شاعری
 مکافاتلاندیرماق لازمایدی .

ايله بوزا مانلار دربندشاهلیغی ایله قیپچاق قبهله لری آراسیندا
 باش وئره ن دؤیوشلرین بیرینده مظفرابن محمد گنج بیر قیپچاق قیزی
 اسیر دوشور . اونون آدی آپه ق (عربی لشدیریلیمیش شکل: آفاق)
 یعنی "آغاپه اغ" ایدی . آسیر قیپچاق قیزینین کوزه ل لیگینه طاماح
 سالان دربند داراسی او زامانلارین عادتینه گوره، قیزی اوزونه کنیز
 ائتمک ایسته ییر . آنجا ق تامایله باشقا شرائط ده تربیه الیمیش ، آزاد
 روحلو تورک قیزی شاهین شیرنیکلندی ریجی تکلیف و هده - قورخولارینا
 باخما یاراق اونا اطاعت ائتمیر . مغرور کوله نی اوزونه رام ائده بیلیمیز
 مظفردارا ، اونو شاعره گونده رمگی قرار آلیر . شاه ، قیزی شاعره هدیه
 ائدرکن ، ایکی مقصد گودور : تورک قیزینی گونده رمکله جسا رتلی و عبرتلی
 نصیحتلری مسخریه قویماق ، همده شاه ساراییندان اوزا قلاشدیریب عادی
 بیر شاعره باغیشلاما قلا اسیر قیزی بیرداها آلجا لتماق ایسته ییر .

آنجا ق دربند حاکمی اوزوده حسن ائتمه دن بویوک شاعری بختیار
 ائتمکله بشریته خدمت گؤستردی . ۳۰ یا شلی شاعر ، حیاتی نده ایلک دفعه
 اولاراق حقیقی محبتی دويدو . مغرور کوله قیزی - تورک کوزه لینی او
 اوز ائوینه اسیرکنیزو قول کیمی دگیل، قانونی عومور یولداشی کیمی
 کتیردی .

* * * *

آشاغیداکي مشهور بيتی حرفاً چئویرمک ضروری دیر:
 گر او ماه است، مانیز آفتابیم وگر کیخسرواست (ما) افراسیابیم
 اگر او، آی دیرسا، بیزده گونشیک - اگر کیخسرو، ورسا، بیزا فراسیابیم .

بو بیت ده بئویوک بیروطنپرورلیک حسی وگنیش جملی بیر معلومات اوزونو
 گؤستر مگده دیر . معلوم اولدوغو کیمی، تورانلیلارین باشدا افراسیاب
 اولماقلا کیخسرو وایرانلیلاراقارشی آپاردینی محاربه فردوسی " شاهنامه"
 سنین ان مرکزی موضوعلاریندان اولوب، اثرده ان بئویوک روایتی تشکیل
 ائدیر. گؤسته ریلن بیت ده مهین بانونون دیلیله شاعر اوز خلقی نیمن
 عظمتینی گؤستر مک ایسته بیر، دوغما خلقی ایله فخر ائدیر و او جاسسه
 بیلدیریرکی، تورک لر - افراسیاب مویونون نسللری گونش دیر، کیخسرو
 وارث لری ایسه آی دیر . بئله اولان حالدا ایسه شیرین اونو چولقا میش
 چیلقین حسلره باغما یاراق، اوز شرفلی نسلینی لیاقت و شرافتینی آجا -
 لتما مالی، تورک قادینلارینین شانلی عنعنه لرینی مقدس تومالی، تمیز،
 پاک و عصمت لی اولمالی دیر .

قیبچاق تورک قیزلارینین گؤزه ل سیما لارینی اورتوکوز گورن اسکندر
 اوردوسونو صبر سیزلیک یانقی سی بورویور (" اسکندر نامه ") و دؤیوشچولرین
 جوان اوره کلرینده عذابلی بیر حرارت قاینا بیر . بوزمان اسکندر قیبچاق -
 لارین باشچیلارینی یانینا چا غیر اراق :

اورتولو دئدی چول قیبچاقلارینا : - اوزونو گیزله مک خوشدور قادینا
 قادین کی، یادلارا آچار اوزونو نهاری دوشونر، نه ده اوزونو
 برک لیکده آنسادا داشی، پولادی یخنه ده قادینین قادین دیر آدی
 قیبچاق آغ سا ققاللاری اسکندرله راضی لاشمیر و اونلارین جوابی تورک اخلاقی -
 نین مذهب اثتیکاسیندان نه قدر یوکسک ده اولدوغونو پارلاق شکلده گؤستر
 بنده بیگ بیز " دئییه تسلیم اولدولار * اطاعت ائدیریک سنه تاجدار

اوز اورتکم دوغروبول دگیلدیر آنجاق * اطاعت ائله مزبو آئینه قیبچاق
 اوز اورتکم آئینی قوی اولسون سنین * بیزه ده گوز اورتکم اولموشدور آئین
 باخماق کرک دیرنا محرم اوزه * نه سوچو وار اوزون، جزا وئر گؤزه !

* * * *

نظامی ۸۰۰ ایل بوندان اول تورک لرین عادت و عنعنه لرینه، وطن
 قیزلارینین اخلاق نورمالارینا برائت قازان دیر ماغا نه اینکه قورخما میش،
 همده تورک کارا کترینی اثتیک، معنوی جهت دن اساسلان دیر اراق، حیران -
 لیقلا ترتم ائتمیش دیر .

محض بوسبب دن ده نظامی شیروانشاه اخستانا مراجعت ائدرکن " اگر
 سن اصل انسان واصل شاه اولماق ایسته بیر سن سه، تورک اول !" دئییر .

معلوم اولدوغو کیمی، نظامی اقبوغا سیندا آذربایجان اراضی سینده ایکی دولت - مرکزی گنجه اولان و آتابک لر طرفیندن اداره اقدیلن "آرران" و اونلارا دشمنچیلیک ائدن شیروانشاهلار حکم سوروردو. آتابک لر، معلوم اولدوغو کیمی، خالص تورکلرایدی. شیروانشاهلار ایسه اؤز کؤکلرین قدیم ایرانلا باغلاماغا چالیشیردیلار.

۱۱۸۱ - نجی ایلده نظامی اوزونن مشهور پوئما سینی بیتیریب، اونو جهان پهلوانا حصر اقدیر. اثر، فوق العاده بیرتأثیرا و یادیر. آتابکلرین شهرتینی داها دا آرتیران. پوئما آتابکلرله رقابت ائدن بیر چوخ حاکم لری و شاهلاری دا تشویشه سالیب. ۱۱۸۸ - نجی ایلده آتابکلره و تورکلره کسکین نفرت بسله یین و دائم جهان پهلوان و قیزیل ارسلان لار قابست ائدن شیروانشاه اخیستان گنجه یه شاعرین یانینا خصوصی قاصد گؤنده ریر. اوزونه یئنی پوئما حصر ائتمگی سفارش اقدیر. آدی نین تاریخ سالنامه سینده سالینما سینی آرزولایان شیروانشاه نظامی یه یازیر:

ایسته بیرم کی مجنونن محبتیندن یادگار اولاراق

نادر اینجیلره بنزه رسؤزلر قوشاسان ...

مینلره عشقنا مه لردن اوستون اولاراق

قلمینله بونا بزه ک و شربوسؤز بوتون سؤزلرین شاهی:

سین اونا سؤز قوشماغینا ده گر

فارسی و غرب بزه ک لر یله (زینت یله) بوتازه گلینی بزه !

بیل کی من یئنی بیت لری کهنه دن سچن سؤز بیلجی سیم

بلخ ! اؤز تفکر موجروندن (صندوقوندان) کیمین بویون -

باغی سی اوچتون اینجی چیخا ریرسان

تورک مفتلی لیک بیزیم وفا دارلیغیمیزا خاص دگیل ،

تورکه سایاق سؤز بیزه یاراشماز .

یوکسک نسب دن دوغولانلار اوچون یوکسک سؤز گرک دیر .

بورادا ، "تورک لوک بیزیم صداقتیمیزه خاص دگیل" ، بونا گؤره ده "تورکیا

سؤزلر بیزه یاراشماز" افاده لرینه دقت ائده ک ! "تورکه سایاق سؤز" و بونا

بنزه افاده لر اخیستانین فکرینجه ، "گوبود" ، "قبا" ، "الچاق بیر آدا ،

وسایره معنا سیندا ایشله نیر . بوسطرلر نظامی تدقیقا تچیلاری آراسیندا

بؤیوک مباحثه و دیسکوسیا لارا سبب اولموشدور . بو بیته و نظامی نین "بو

کلینی عرب ، فارس زیوری پله بزه " مصراسینا اسالانلاراق بعضی لری ایندیبه

قدردانه تصدیق ائدی لرکی، نظامی اؤز پوئما سینی تورکجه یازماق ایسته میش و اخیستان یوخاریداکی سؤزلری ایله بونو. اونا قدغن ائتمیشدیر. باشقا تدقیقاتچیلار" (وحید. دستگردی، ژ. ا. برتلسن) اخیستانین بورادا سلطان محمود حقینده کی مشهور روایتیه توخوندوغونوز " شاهنامه " اپوپیا سی اوچون گوبود، قبا تورکدن وعده اولونموش مکافات ایلابیلمه یین فردوسییه اشاره ائتدیگینی قید ائدیر.

بورادا معین درجه حقیقت وار. آنجا ق شیروان شاهین سؤزلرینین اصل معناسی تام آچیلیمیر. گؤسته ریلن سؤزلرله او، هرشفی دن اول اؤزونو غدار دوشمنلری - "گوبود"، "قبا" تورک آتابکلری جهان پهلوان وقیزیل ارسلانی تحقیر ائتمک و آلچالتماق ایسته ییردی . مسئله بوندا اییدی کی، "خسرو و شیرین" داستانی اوچون نظامی یه ده مکافات وعده ائدیلمیشدیر. تأسف کی، محمد جهان پهلوان همیشه یوروشلرده اولدوغو اوچون اونون ما مورلارینین تقصیری وزوندن شاعر هنج بیرشفی آلابیلمه دی . شیروان شاه یا خشی بیلیردی کی، وعده یه عمل ائدیلمه سی تاخیره سالتمیش ، "یوک داشیان حیوانلار الدن دوشموش، یوکلر یولدا ایلیشیب قالمیش ، وعده وئره ن اؤز گؤچونو سورموش (یعنی اولموش) شاعرین اکیلیمیش تارلا سینی بیچیلیمه میش قویموشدور."

اخیستان شاعره بیتل دی ریرکی، "بیز عالی نسب لی شاهلاریق، وئردیگیمیز سؤزو یئرینه یئتیریریک و آلچاق نسب لی تورک لرکیمی، یعنی سلطان محمود فردوسی یه و آتابک جهان پهلوان وقیزیل ارسلانین سنه مناسیتی کیمی حرکت ائتمه ریک . بونا گوره ده سن بیزیم یوکسک نسبیله لایق سؤزلر یارات ، گوبود، قبا ، مدنیت سیز تورکلره یاراشان سؤزلر یوخ !".

اخیستان مکتوبوندا اصل فکر لرینی سیاسی ماهیت له پرده له مکه چالیشا دا ، اونون تورکلرین عنوانینا سؤیله دیگی تحقیر آمیز ، دوشمنجه سینه کسکین سؤزلری شاعرین حیثیتینه برک توخونور و او، غصبله نیر، قان بئینینه وورور :

قولا غیم ائله کی شاهین حلقه سینی تاخدی

هوشوم اوره گیمدن قولاغیما گلدی .

نه گؤسته ریشدن باش قاچیر ماغا جاسار تیم وار

نه ده کی خزینه یولونو تا پماغا گوزوم وار .

بو خجالت لیکله اوزومو ایتیردیم

عمرون ضعیفلیگی و حالیمین مشکل لیگی

اقله بیر محریم یو خودورکی، اونا سَرْدِیه بیلیم

بو احوالاتی مفصل شرح اشدیم .

شراطین طلبی و سئویملی و غلنونون تأکید ایله اوز اینجیک لیگینی کیزلدهن شاعر دورد آیین عرضنده "لیللی و مجنون" پوئماسینی یازیر، و شاهین تورکلره قارشی چیخیشینا جواب وثرمکی قرار آلیر. همده شاعر شیروانشاهی بیردن - بیره عصی لشدیرمه ییب، اونا پوئمانی صوناقدهر اوخوتماق اوچون بو جوابی اثرین صونوندا یئرلشدیریر: او، لاپ صون لاردا اخستانا اوزونو توتاراق:

... زین ناصح نصرت الهی بشنو دوسه حرف صبحگاهی

... بیدار شهی به کاردانی بیدار ترک شو ار توانی

... بو آلاهدان کؤمک آلان ناصحین، صبح وقتی ایکی- اوچ سوزونوا نشیت!

ایش بیلیمک ده آییق بیر شاهسان، با جارسان ساییق بیر تورک اول!

اگر نظامینین "تورک" سوزونه وثردیگی یو خاریداکی معنالاری نظره

آلساق، اونداشیروانشاهین عنوانینا بئله اینجه بیر اصولدا دئییلیمیش باشقا کسگین سؤیوش تاپماق ممکن دگیل. صون بیتین عادی سوزله ترجمه سی بئله دیر:

"سن دولت ایشلرینده تجربه قازانسان دا، هله اصل آدام دگیلسن. چونکی،

سنده نه باشچیلیق علامتی، نه دؤیوشچو خاصیتی، نه ایگیدلیک لیاقتی، نه انصاف

نه عدالت، نه عالیجنابلیق، نه ده کی صمیمیت وار. بوزمان "تورک اول!" -

افاده سینی شاعر" اگر با جاریسان" شرطی ایله یاناشی ایشلتمکله بیرداها

تصدیق اثتمک ایسته بیرکی، اخستان اصل تورک اولما غاقا دردگیل .

اخستانین تورک لره قارشی هجومونا نظا می دن باشقا هئچکس بوندان داها

کسگین بیر جواب وثره بیلمزدی .

بوتون دئییلنلردن بئله بیر حقیقتی آیدینلاشدیرماق ممکن دورکی،

خلقینی بئله بیر تورکنمز محبتله سئوه، اونون طبیعتی، عادت - عنعنه لری

واخلاق ی نورمالارینا حیران اولان شاعر، دوغما دیلینه بوتون اینجه لیگی

وزنگین لیگی ایله بلد اولما یا بیلمزدی. چونکی دیلی بیلیمدهن هئج بیر

خلقین یال نیز اوزونه مخصوص جهت لرینه توخونماق ممکن دگیل. نظامی

اوز دوغما دیلینی متفحص بیر دلیل شناس کیمی مکمل بیلیردی. ایندی کی

بئله دیر، اوندا اونون باشقا بیره دیلده، فارسی یا زدیغی اثرلرینده

بو بیلیمک دن علامت لرده، اوز عکسینی تاپما یا بیلمز. تاپیب دا .!

بو حقد، گله جگ ده مفصل دانیشماق فکرینده بیک . بورادا ایسه ،
شاعرین اؤز دوغما دیلی حقینده کی بیلگی نین هانسی درینلیک لره
گفدیب چا تدیغینی آیدینلاشدیرماق اوچون بیر نمونه ایله کفایت -
لنمک ایسته بیرم .

اسکندر چینه یئتیشرکن تورک خاقانی چوخ سرگذشت دن صورنا
اونو قوناق چاغیریر . ضیافت ائناسیندا ، خاقان اوز قوناغینا
سایسیز - حسابسیز هدیه لروثریر . همین هدیه لر آراسیندا خاقان
اسکندر ه اوز قوشودا باغیشلیر . همین قوشو ، شاعر بئله تصویب
ا شدیر :

طوغان شاه مرغان طغرل بنام * بسطانی اندر چو طغرل تمام
قوشلار شاهی ، آدی طوغرول ، اؤزو طوغان

او ، سلطانلیقا تام طوغرول ایدی

قید ائتمک لازم دیرکی ، نظامی ، اؤز اوخوجولاری نین تورک دیلی نین
بیللمگینی طبیعی حساب ائدیردی .

طوغان ، قدیم تورک دیلینده " قیزیل قوش " ، طوغرول ایسه " شاهین "
دئمک دیر . ۱۲/۱۱ - نجی عصر لرده همین سؤزلر ، آرتیق اؤز اصل
لکریک معنالارین ییرنوع ایتیریب ، شخصی آدلارا چئوریلیمیش دیر .
طوغرول و طوغان سؤزلری نین بو اومونیم معناسیندان اوستالیقلا
فایدالانان شاعر ، گؤزه ل اوبرازلار یاراتمیش دیر . معلوم اولدوغو
کیمی طوغرول سلجوقلار امپریاسی نین بانیسی دیر . طوغان (طوغان شاه)
ایسه ، ۱۱ - نجی عصر ده یا شامیش بیر نچه سلجوق حکمداری نین آدی
اولموش دور . بوتون بونلاری نظره آلدیقدا ن صورنا ، بیتین معناسی
تام آیدینلاشیر : " خاقانین اسکندر ه باغیشلا دیغی طوغان (ب قیزیل قوش)
قوشلارین شاهی ، و آدی طوغرول (- شاهین) ایدی . او ، قوشلارا
سلطانلیق ، شاهلیق ائتمکده تما میله سلطان طوغرولا بنزه ییردی .
شبهه سیز ، دیلین تاریخینی و اوزونه مخصوص اینجه لیک لرینسی
بیلمدن ، بئله بیر بدیعی اوبراز یاراتماق ممکن اولمازدی .

بوتون وارلیغی ایله سئویب ، پرستش ائتدیگی دوغما آذربایجان
(تورک) خلقی نین زکا ودها سینا ، وجدان و عصمتینه ، شجاعت و سخاوتینه -
بیر سؤزله ، اونون معنوی بؤیوک لویو و طبیعی عظمتینه نظامی
اؤز یارادیجیلیغی ایله ائله بیر محتشم هیکل اوچالتمیش دیرکی ، زمان

و روزگارین الی اونا چا تابیلمز . محکم بونووره اوزه رینده دوران بو
هیکل بشرمدنیتی یا شادیقجا یا شایا جاقدیر .

رستم علی اوف

امکدار علم خادمی - پروفیسور

ایضاح :

۱ - متن ده ، پارانتیز آراسیندا وئریلن توضیحلر ، حرمتلی مؤلفیمن

اؤزوندن دیرو مقاله عینا اؤز الفبامیزا کؤچورولدی .

۲ - مقاله ده ایشله دیلمیش بیر پارا یا بانجی لغتترین معناسی

آشاغیدا اوخوجولارین نظرینه یشتیریلیر : سونمز

امهریا = امپراطوری

پارادوکسال = ضد و نقیض جنبه لره مالک اولان مسئله

پوئته تیک = شعرسیکی ایله موافق اولان ، شاعرانه

فوند = پایه ، اساس ، تمل

اپوپیا = حماسی ، رجز

تیتول = لقب

ایده آل لاشدیرماق = گؤزله نیلن کمال حدینه چا تدیرماق

اتیکا = اخلاق ، معنویت

اسپه سیفیک = مخصوص ، معین خصصیتلره مالک اولماق

اپیتت = صفت ، کنیه ، لقب عنوان

کونتکت = برخورد ، تماس

اثموسیونال = احساسات تأثیرینده قالمیش هیجان انگیز

پوئما = منظومه ، اوزون شعر

پوئزیا = شعراعم معنادا ، ادبی منظوم اثرلر (نوعلرین نظره آلما دان)

کاراکتریک = اختصاصی صفت وئریلمیش ، معین صفتلره مشخص اولونموش

نورما = قاعده ، اولچو ، عمومی لشدیریلیمیش قایدالار

اپوخیا = تاریخی عصر ، تحول نقطه سی

دیسکوسیا = مباحثه

اومونیم = متشابه ، نظیر ، بیر کلمه نین آیری کلمه ایله تلفظ جهتیندن

متشابه اولوب ، لکن باشقا معنای افاده ائتمه سی .

سارای = دربار . سلاله = سلسله . بنیز = اوز ، صورت . کوله = قول ، برده

صوی = نسل ، طایفا . سوچ = گناه .

بهادرلار دایم باشا بیبرلار

بویوک بیرازدها مین تام ورتا سیندان گلن شلاق سسلری وقیشقیریق، بورادا غیرعادی بیر وضعیتین باش وئردیگینی نشان وئیریدی. یولندان کچمیلرین دقتی اییستره- اییسته مز میدانچایا طرف یئونه لیردی. بونسا- گوره ده هر بیبر یولندان کچن شخص آیاق ساغلا یاراق، نه کیمی حادثه نین باش وئردیگینی بیلمکه و اؤگره نمکه جان آتیردی. حتی، ازدحا مین اطرافین دا آذربایجانلی، ارمنی و آسوری قادینلاردا چوخ اییدی. بونلارین هامی سی نین اللرینده دستمال وارا اییدی و گؤزلریندن دامجی - دامجی یاش آخیردی. چونکی باش وئرن حادثه اولدوقجا کدرلی اییدی: شاختالی بیر قیش گونونده جوان بیبر اوغلانی سویوندوروب بیشره بیخاراق، اوکی وار دؤ - یوردولر. دئیولن جوان ایسه نه آغلا ییر ونه ده یالواریردی. عکسینه او، "یا شاسین مشروطه!"، "یا شاسین آزادلیق!"، "یا شاسین وطن!" و سایر بو کیمی سؤزلری او جاسله قیشقیریردی.

دئیولن کیمدیر؟ دئیولن کیمدیر؟ نه یه گوره؟ نه ایچون، بوسئوال لار اطرافیندا جماعت آراسیندا، خصوصیه بورایا توپلاشان قادینلار آراسیندا چوخ ماراقلی صحبتلر کئدیردی. آنجا ق اصل حقیقت نه دیر؟ قلینج کیمی کسن شاختا دا لوت بدنینه شلاق وورولان بو جوانین آدی میرزا محمود، شهرتی ایسه اشرفزاده دیر. ۱۳۰۲ هـ. قمری ایلیینده تبریز شهرینده آنادان اولموش، ایلک تحصیلینی همین شهرده کی "کمال" صونرا ایسه "لقمانیه" مدرسه سینده آلمیشدیر. داها صونرا ایسه، نسبتاً خصوصی و محدود، داها دوغروسو، زاده گان اوشاقلارینا منسوب اولان "سوسا - نوب" مدرسه سینده داخل اولور. میرزا محمود بو مدرسه نی باشا چا تدریس دیقندان صونرا هر طرفلی و مکمل اورتا تحصیل آلیر. بو مدرسه ده او، روسیه فرانسه و عرب دیل لرینی ده مکمل اؤگره نیر. روسجا و فرانسوزجا بیلیمک کنج میرزا محمودون دنیا گؤروشونون انکشافیندا، انقلابی بیبر جوان کیمی رشد ائتمه سینده چوخ بویوک رول اوینا میشدیر. چونکی او، تاریخ

و اجتماعی عاملان بحث افدن ادبیاتی مطالعه افتمگی چوخ شویردی و او وقتلرده بوباره ده یازیلیمیشان یارارلی کتابلاری دا تبریزده عاقد تا همین ایللرده تا پامق ممکن ایدی .

چوخ جعینلیک لرله مترقی ادبیاتی تاپیب اوخویان معلومساتینی آرتیران میرزا محمود چوخ جوان یاشلاریندان باشلایا راق تبریزده نشر اولونان "عدالت"، "شفق"، "آزاده"، "مشورته"، "شورای ایران" کلکته شهرینده چیخان "حبل المتین" کیمی مترقی و بعضاً ده انقلابی مطبوعاتدا منتظم صورتده کسکین مقاله لرله چیخیش اتمکله باشلاییردی

میرزا محمود تبریزده یاشایان مشهور اشرافزاده لر نسلینه منسوب بدور ، بوتلار نسللاً به نسل تزار روسیه سیله محکم صورتده باغلی و مربوط اولموش تزار حکومتی نین تبریزده کی قونسولخاناسیندا ایشله میشلر . میرزا محمودون باباسی میرزا علی اکبر مترجم باشی ایدی ، روس دیلینی چوخ یاغشی بیلیر میشر او ، عمری بویونجا تبریزده روس قونسولخاناسیندا باش ترجمه چی ایشله میشدیر . میرزا محمودون آتاسی میرزا علی اشرف ، همچنین بویوک قارداشی میرزا علی اکبرخان قونسولخانانین باش کاتبی و مترجمی اولموشلار . دئیرلرکی ، میرزا محمودون باباسی میرزا علی اکبر مترجم باشی ، بیرگون روس قونسولونو ائوینه قوناق چاغیریروروس مناتی ایله سماور قایناداراق ، اونا چای دمله ییر . یوخاریدا فاجعه وی صورتده دئیولمه سی تصویر اولونان گنج میرزا محمود دا بئله بیر نسله منسوب دور . آنجاق ماراقلی بورا سیدیرکی ، اونا کوتک ووران دؤردنفرده تزار ، روسیه سی نین قازاقی ایدی . دئیولمه امرینی تزار قونسولو و شر میشدیر . نه ایچون ؟ بوماراقلی سفالی یاغشی باشا دوشمک وایشین ماهیتینی درست درک اتمک ایچون میرزا محمودون صونراکی حیات و فعالیتی ایله تانیش اولماق لازیمدیر . ایراندا مشروطه حرکاتی باشلادیغی و بیرینجی ایران مجلسی تشکیل اولوندوقو زمان اشرافزاده تبریز انقلابچیلارینا قوشولا راق ، مؤزونون مبارزه فعالیتنی داهادا آرتیریر . او ، اروپا انتخابا - تینا دایر بیر کتاب یازاراق تبریزده چاپ اقدیریر . او وقت بئله بیر موضوعدا کتاب یا زیب چاپ اقدیریمک هئج ده تمادنی دگیلیدی ، بوا ییش دؤورون آن ضروری مسئله لریندن بیرئ سایلییردی . زیرا مشروطه اوغروندا مبارزه آپاران خلق اونون ماهیتینی درست بیلمله لی ایدیلر . میسرزا - محمود بیر قدر صونرا یئنه بو موضوعدا بیر کتاب یازاراق "تنقید" آدیله اورومیه شهرینده چاپ اقدیر میشدیر .

م. اشرفزاده فقط آموزونون اودلوقلمی ایله دگیل آزادلیقین صدا۔
 منلی بیرعسگری کیمی فداثیلرله چیکین۔ چیکینه وئرهرک اودلوسلاطلا۔
 دا استبداد و مطلقیت چی لره قارشى چوخ کسکین بیرشکلیده مبارزه آپار
 ۔ ریردی، مسلک و طبیعت فرقی اونوشن و فراوان یاشایان، ایسرن
 دولتینه و تزار حکومتینه صداقتله خدمت ائدن قوهوم۔ قارداشیندان
 آتیریر، اونو آج۔ یالاواج یاشایان انقلابچیلارا باغلاپیر، سیدمحمدتی
 زاده نین دقدیگی کینی: "مجلس گلوله یه باغلاناندان و محمدعلیشاه
 مشروطه نی آرادان آپارانندان صونرا، ۱۳۲۶۔ نجی ایله "اسلامیه" نین
 شهری آلیب قانا بویا دیغی، تبریزده ده وه چی محله سی نین مشروطه چیلر
 ۔ له ووروشدوقو بیر وقتده مرحوم اشرفزاده اودلی گلوله وقان دامجیلا
 ۔ ری یاغیشی آلتیندا آموزونو وطن پرستلرین ایچه ریسینه چا تدیریر۔
 آتانی نازونعمتله دولو اولان ائوینی ترک ائده رک، بیرپارچا چوره گی
 اولمادان، گونده بشش شاهیلیک بازار شیربرنجی ایله چوخ آغیر بیر
 شرایط ده یاشاییر، تبریزین ایکی آیلیق محاصره سی، هابئله، ستارخا۔
 نین استبدادچیلارلا ووروشدوقو بوتون دورده بو وضعیتله دولانیر، اقله
 همین وقتلرده ده اومرحوم ایرانلی جوانلاردان وقفقازلی گرجیلردن
 عبارت تشکیل اولونموش "سوسیال دموکرات" فرقه سینه عضوا ولدی ..."
 آللولی مبارزله، انقلابچیلار جبهه سینده محکم له نمیش و متین لنمش
 جوان میرزا محمود تبریز سنکرلرینده آخره قدر فداکارلیقلا، مردلیک له
 ووروشور، آجلیغا و یوخوسوزلوقا دؤزه رک، گلوله نین یاغیش کیمسی
 یاغدیغی کوجه لرده یولداشلار یله بیرلیکده مبارزه آپاریر، ونلارلا یاغین
 ۔ دان ارتباط دا اولوردی .

نهایت اوستونلوک مشروطه چیلر طرفنده اولدو، بو وقت م. اشرفزاده
 آموزونون سیاسی فعالیتینی داها بارز شکلده دوام ائتدیرمک ایسته۔
 پیر، ۱۳۲۷۔ نجی ه. قمری ایلینده II ایران مجنسی آچیلدیقدان
 صونرا او، اورومیه شهرینه کئده رک، اورادا سیاسی فعالیتله باشلاپیر/
 گورونور عاقله سیله اوز به گوز اولماق ایسته میر./ ۱۳۲۹۔ نجوایل
 ده آذربایجان دیلینده "فروردین" آدلی روزنامه نشر ائتدیریر.
 بوروزنامه چوخ کسکین انقلابی روحدا چیخیردی، بوروزنامه نین
 "فروردین" آدلانتدیریلما سینی دا تعادفی حساب ائتمک اولما زاحتمال کی،

آزادلیق حرکاتى نین فروردینی ایملش .

روزنامه نین ماراقلی، مضمونلی وکسکین تنقیدی روحدا چیخماسینین سببی، اساسا میرزا محمودون روس دیلینی مکمل بیلمه سی و روسیه حیاتی ایله تانیشلیقی ایدی. بئله بیر شخص روسیه ده گئدن انقلابی حیاتیابیگانه کیمی باخا بیلمزدی. یقین کی، انقلابی مطبوعاتینم، اله کئچریب، مطالعه ائدیرمیش وبلکه ده اونو یا یانلاردان بیری ایملش . میرزا محمودون زنگین معنالی و مبارز حیاتی، بوکیمی مسئله لرباره سینده دوشونمگه حکم وئریر . /بیلدیگیمیز کیمی انقلابچی "اسکرا" روزنامه سی نین خط مسیرلریندن بیری ده تبریز یولودور. هانسی اللرله "ایسکرا" نین بورادان کئچیر - یلمه سی درست بئلی دگیله ییر. او بئرازلا دئسک، اشرفزاده نی بومجلسه ده آغشارماق اولار/.

آذربایجانجا نشر اولونان "فروردین" روزنامه سی نین عمری آز اولسادا او، آموزونون مبارز مرانامه سی ایله آذربایجان مطبوعاتی تاریخینده فخری بیر یئر توتور. خصوصیه ، روزنامه نین "داغدان - باغدان" آدلی شعبه سی صیرف تنقیدی روحدا اولوب، اوخوجولارین حدیندن آرتیق ماراقینا سبب اولوب، اونلاری ماراقلاندیردیکی کیمی، مرتجع لری ده حدیندن آرتیق عصبی له شدید میشدیر. بو باشلیق آلتیندا درج اولونا مقاله و مکتوبلاردا، مادتا، ایرانین استبداد و مطلقیت طرفدارلاری، مرتجع روحانیلر، ائله جه ده تزار روسیه سی نین آزادیخواه لارا توتدوغو دیوان حتی شما نیکالایین آموزده چوخ کسکین صورتده تنقید اولونوردی. اشرف زاده نین باشینا گلن ایلك فاجعه ساختا دا لوت بدنینه شلاق وورماقدا بو "تقصیری" اوزوندن اولموشدور .

کنج میرزا محمودون هم باباسی، هم ده آتاسی قونسولخانه نین دائمی صداقتلی ایچیسی اولموشلار. هم ده بؤیوک قارداشی او وقت یعنی، "فروغ" رده ن "روزنامه سی نشر اولونارکن تزار قونسولخانه سی نین باش کاتبی و مترجمی ایمله بیرحیش، بونا گوره ده تزار قونسولو ایلك نوبه ده میرزا محمود اشرمزاده حقینده کسکین تدبیرگورمک ایسته میر. اونو دفعه لرله قونسولخانه یه چاغیریب "ملایم" صحبتلر ائدییر، اونا "دلیل نصیحتلر" وئر - ییر، انقلابچی حرکاتدان ممکن قندر دلیل ایله چکیندیرمگه سعی گؤسته ریر . لکن، بو، ممکن اولمور. میرزا محمود آموزونون انقلابی فعالیتینی داها

دا آر تهریر و روزنامه ده داها شدتلی تنقیدی مقاله لزله چیخیش ائد-
یر. نهایت ، یقنه " داغدان - باغدان " باشلیغی آلتیندا تزار حکومتی
علیهنه چوخ کسکین بیر مقاله یا زاراق درج ائتدیردیگی ایچون قونسول
برک آجیقلانیر ، بودفعه اونو تحفیر آمیز بیر شکلده قونسولخانه یه کتیردیره
- رهک ، اونا بیرونوع قولاق بورماسی و فرمک ائسته ییر .

قونسولون کؤسته ریشینه اساسا ، تزار کوماندانلی بیرونفرقا زاغلا
" فروردین " روزنامه سی نین اداره سینه گفده رک ، میرزا محمودو یاریم
محبوس شکلده قونسولخانه یه آپاریرلار . قونسول میرزا محمودا اوز حر-
کت لریندن چکینمگی توصیه ائدیر ، بو اتمام حجت دن صونرا گینه میرزا
محمودو دانلاییر . میرزا محمود ایسه قونسولون سؤزلرینی و تکلیقلرینی
قطعیت له رد ائدیر . وضعیت یی بئله گؤره ن قونسول میرزا محمودا برک
قولاق بورماسی و فرمکی ، بو واسطه ایله اونو مسلکیندن چکیندیرمگی ،
بونونلا بیرلیکده باشقا انقلابچیلاردا " عبرت درسی آلاجاغینی گمان
ائده رک ، اونا کوچه ده ، شهر اهالیسی نین گوزو قارشیسیندا کوتک وور -
دورماغی کومانداننا تاپشیریر .

کومانداننت بیرقا زاغلا میرزا محمودو اورومیه شهری نین " شاه
یوردو " دروازه سی نین یانیندا کی میدانا کتیریر . اورادا " مقصرین "
پالتارلارینی سویوندوروب بیشره بیخیرلار ، هوشونو ایتیره نه قدر بدنیته
شلاق وورورلار . آرتیق ، هوشونو ایتیرمیش " مقصرین " آزاد یخواه شعارلاری
اوشیدیلیمیر . بو وقت شلاق سلسری ده کسلییر

میدانا توپلاشان جماعتین چوخو ، حتی ، میرزا محمودو دوینلردن ده
بعضیسی بو وضعیتده دؤزه بیلمه ییب آغلا ییردی لار . اولار بو جوانین اراده
- سینه ، مردلیکینه و جسارتینه حیران اولموشدولار .

غریبه دیر ، طبیعت ، خارا کتر و مسلک ضدیتی اوغولو - آتادان ، قاردا -
شی - قارداشان ، دوستو - دوستدان آیدر دیغی کیمی ، خارا کتر و مسلک
یاغینلیغی دا تمام یله با م باشقا آداملاری ، حتی ، بعضا مختلف سبب لار
اوزوندن نسلا به نسل بیری بیزینه دشمن اولان آداملاری دا یاغینلاشد-
یریر ، اولاری قوووشدورور بیرلشدیریر ، دوست ائدیر . میرزا محمودا محض
بوجه تی ، یعنی طبیعتی و خارا کتری اشرفزاده لر حیاتیندا ن زاده گانلیق
عالمیندن آیدریردی ، اونا انقلاب حیاتینا ، اوزو ده محروم کوتله لرین

انقلابی حیاتینا قووشدورودو، اونون سوسیال دموکرات فرقه‌سینه عضو اولماسی دا محض بو مناسبت لرله علاقه داردیر. میرزا محمودو اوجوره دؤیدوره قونسولون دا طبیعتی و غاراکتری با مباحثا آدم اولدوقسو ایچون بقله رفتار اقدیر، ایللرله دوستلوق ائتدیگی شخصین اوغلونو، خاضره یانیندا صداقتله قوللوق ائدن آدامین دوغما قارداشینى بو جوره وحشی لیکله دؤیدورور.

بونلارین هامیسیندان داها ماراقلی بیرحادثه‌نى قید ائتمک مقصده اویغون دور: م. اشرفزاده نین لوت بدنینه شلاق ووردورماغا مامور اولان بیر روس افسری نین اوزونون گوزلریندن یاش دا مجیلاری آخیرمیش و یا واشجادان یانیندا کیتلارا "بیز گرهک بوجوانلا بوجور حرکت ائتمید - یک" - دئیرمیش. آنجاق او، اوزورده نه ائده بیلردی، همان افسرجوان میرزا محمودون اوز مرام و مسلکی اوغروندا ینیلمزلیگینه، مردانه‌لی-گینه، جسارتینه حشیران قالیر. هوشونو ایتیره نه قدر میرزا محمودون وئردیگی انقلابی و وطنپرستانه شعارلار، بوتون تماشاچیلار کیمی، همان افسری ده متحیر و واله ائتمیشدی. اودورکی، ائله اوردا جا مینرزا محمودلا همراي اولدوقونو گیزلی واسطه ایله تظاهر ائتدیریر، "مقصرین" بورکونو همان افسر ساغلا ییرمیش. افسر روسجا بیرجمله یازاراق میرزا محمودون بورکونون آستارینین آلتینا آهسته صورتده یئرلشدیریر. او جمله بقله ایدی: "ای ایران بهادری، سنه عشق اولسون!"

بو حادثه یه ده تصادفی بیرایش کیمی باخماق اولماز. کیم بیلیر، بلکه همان افسرین اوزورده روسیه سوسیال - دموکرات فرقه‌سی نین عضوی ایمیش!

دورد نفر قازاقین شلاقی آلتیندان یاریم جان قورتارمیش میرزا محمود داها ایراندا داغلی استبدادین، ائله جهده تزارقونسولوطرفیندن دائم تعقیب اولونوردی. ایشله مک چوخ چتین لشمیشدی. او، باشقا آزادی-خواه‌لار کیمی، اوز وطنینده مبارزه‌سینی دوام ائتدیرمک فکرینده ایدی. آنجاق، داها بو ممکن دگیلدی.

۱۳۳۵ - نجو ه. قمری ایلینده آذربایجان آزاد یخواه‌لارینا توتولان وحشی جه‌سینه دیوانی، مشروطه رهبرلری نین کوتله‌وی صورتده دار آقا جلا-رینا چکبلدیگ لرینی گوره‌ن جوان کومونت داها ایراندا فعالیست

گوشترمگین ممکن اولما دیقینی، هر طرفینی تهلکه لزه بورودویونو گوره رکه
چوخ چتینلیک لرله اوزونو اولوم معرکه سیندن قورتاریب، جانینی گوتو
- روب خارجه قاچیر، بقله لیک له اوزونو بهیر تههر حتمی اجلدن
نجات وئریر.

مبارزه بونونلا قورتارمیر. اوچ - دورد آی گیزلی بوللازلا، چوخ
چتینلیک لرله، پای پیاده صورتده بول گنده رکه اوزونو ا ستانبول
چا تدریر. میرزا محمود قیسا بیرمدت اورادا قالیر. وضعیتینی بهیر
قدر ساھمانا سالماق ایچون اورادا بیر کتاب یازیر "عصر حاضر دان
بیر یاپراق" باشلیغی آدیله همان کتابی چاپ اقدیریب، بیر قدر بول
خرجی الده ائده رکه، ۱۳۳۱ هـ. قمری ده اوردان چیخاراق پاریسه گشدیر.
بیرمدتن سونرا ایرانین فرانسه ده کی سفیری ممتاز السلطنه اونو
سفارتخانه یه دعوت اقدیر و اورادا اونا بیرایش تامین اقدیر. روایت
لره گوره، ممتاز السلطنه اولجه دن اشرفزاده لر عاقله سیله یاخین اولدو
- غو ایچون بو "یاخشلیغی" اونا اتمیشدیر. آنجا ق، میرزا محمود او
رادا کی مردار محیط و ناملایم ایشلرله او یغونلاشا بیلیمیر و نهایت او-
نون دفترخانه سینده ده ایشله مکن بویون قاچیریر و ایشدن چیخیر.

م. اشرفزاده سفارتخانه محیطیندن اوزا قلاشدیق دان سونرا، اولجه،
پاریسه نشر اولونان "عالم اسلام" مجله سینده "آذری" امفاسی ایله
مضمونلو مقاله لرله چیخیش ائده رکه، هم معاشینی تامین اقدیر، هم ده آذ
چوخ فعالیت گؤسته ریر. سونرا او، ایرانلیلار طرفندن نشر اولونان "ایرا
- شهر" مجله سی نین اساس محرر لریندن بیری اولور. لکن، چوخ تاسف
کی، بو مجله ده درج اولونان مقاله لری امفاسیز و فریلمیشدیر.

بقله لیک له م. اشرفزاده بیرمدت پاریس شهرینده محرر لیک ائده -
رکه، اوز مبارزه سینی بویول ایله دوام اقدیریر. نهایت بهیرینجی
جهان معاریه سی باش وئریر. اونسوز دا پاریس محیطی میرزا محمود او-
چون چوخ آغیر و سیخینتیلی کچیردی. اورادا کی ضدیتلی حیات طرز
اونا داها بیس تاثیر باغیشلا بیردی. ایسته دیگی کیمی مبارزه اتمک
مکن دگیلدی. او دورکی، او، داتم بو "فسدن" ده چیخماق و آزاد قاناد
چالماق فکرینده ایدی. تفنگله اولما سادا ا قلا کسکین قلمی ایله ایران
استبدادینا، وطنی نین خارجی دشمنلرینه قارشی آجیق شکلده کسکین مبارزه

آپارماق ایسته بیری . پاریس محیطی ایسه بونا لازمی قدر امکان و فریر - دی . اودورکی ، محاربه نین باشلانماسی اونون فرصت یار اتدی . اشر فزاده در حال پاریس محیطیندن ده . یاغاسینی قورتار اراق ، ۱۸ ربیع الاول ۱۳۳۳ ده پاریس دن چیخاراق ، سویسین لوزان شهرینه گئدیر . همان ایل جمادی الاول آیینین اوللرینده بیرننجه هم مسلکی ایله بیرلیکده استامبول و حلب یو - لیه بغدادا یولا دوشور . تبریزه گئتمکی مصلحت بیلیرلر . اونلار شیرازا گئتمک و او اطرافدا سیاسی فعالیت گؤسته رمک قرارینا گلیمیشدیلر . کرمانشاه یولو شولوق و تهلهکلی اولدوغو ایچون بیرمدت بغداد شهرینده قالمالی اولدولار . یوللار بیر قدر امن اولان کیمی یولدا شلاریله بیرلیکده بغداددان حرکت ائده رک کرمانشاه گئدیرلر . کرمانشاهدان آتلا کنگاوره طرف حرکت ائدیرلر .

۱۳۳۳ - نجو ایل رمضان آیینین ۲۰ - ده گنجه کرمانشاه یاغینلیق - قهیندا بیردسته سلاحلی آدام اونلارین اوزه رینه هجوم ائدیر . میرزا محمودون یولداشلاری گفیری قاچاراق ، کرمانشاه قا ییدیرلار . میرزا محمود ایسه اوزونو داغا طرف توغویور . سلاحیلار ایسه اونو تعقیب ائدیرلر . نهایت داغین اتکینده بیزننجه گلوله ووروب ، اونو اولدورورلر . میرزا محمودون وار - یوخونو ، کتاب دفترینی ده غارت ائدیپ آپاریرلار . بو حادثه ایندییه قدر اسرار آمیز بیر شکلده اورتولو قالمیشدیر . بعضی مسیحلرده گؤسته ریلیرکی ، میرزا محمود اشر فزاده یه سیاسی سوء قصد ائد - یلمیشدیر . یعنی بوا بئشه هانسی بیر دولتین ایسه بارماغی اولموشدور . سلاحلی دسته نین فقط میرزا محمودو آردیجیل صورتده تعقیب ائتمه سیده بئله بیر ملاحظه نین دوزگون اولماسینا امکان و فریر .

بئله لیکله ، ایران سوسیال - دموکرات فرقه سی نین جوان مبارزلر - یندن بیری اولان میرزا محمود اشر فزاده اوز برامی و مسلکی اوغرونلدا شهید اولدو . اونون چوخ آرز عمر سورمه سینده باغما یاراق ، حیاتی اولدو - قجا معنالی ، زنگین و مبارزه لرله دولو کچمیشدیر . تخمینا ۳۰ ایل یا - شامیش بوجوان بیرننجه دگرلی کتابین ، چوغلی دگرلی مقاله لرین مؤلفی دیر . اولاب جوان یا شلاریندان باشلا یاراق ، حیاتی آزا دللیق اوغرونلدا مبارزه ایشلرینه حصرا تلمیشدیر و نهایت ، بموقدس ایش اوغرونلدا داجا نینیی

قربان و فرمیشدیر . م . اشر فزاده نین آدی انقلاب بها درنری سیراسیندا ابدی اولراق باشا یا جا قدیر . انسان بئله بیر شخصین حیاتی ایله تانیش اولدوقدا اونا غبطه ائدیروا اوز - اوزونه دفریر : - گاش من ده اونون کیمی ولایدیم . اونون معنالی حیاتی خلقیمیزین افتخاریدیر . انقلاب بها درلری دانشم

اوخوجولار، ومکتوبلار

تهران - اوخوجوموز آقای علی خسروی نین "آنا یوردوما سلام" عنوانلی شعریندن ایکی بندینی درج اقدرکن، عزیز اوخوجوموزدان مکتوبلاری و شعرلری آیدین وقایدا اوزوندن یازمالارینی خواهش اقدیریک :

اولدوزلار پارلاییر آیار گجه سی * قوجا یوردوموزون آرتیز جلالی رساملار عکسینی چکیر اوره کده * طبیعتدن رنگین آلیر جمالی ساوالاندان آخیر قارین سولاری * یاغیش، اوره ک لرین آجی سین آلیر "خسروی" شعرینی یازمیش اوزا قدا * آیریلیق دردیندن داخی اوصانیر تهران آقای غلامرضا انزابی پورون مکتوبو، وقارداشی قیزینا یاردینی شعری الیمیزه چا تیبیدیر. تازا آدرسلرینه مجله میز یختیشمه سه، لطفنا بیزه بیلدیر سینلر. شعرین آرتیق خصوصی اولدوغونا گوره بوتونلوگو یوخ، آنجاق بیرنجه سطرین مجله ده درج اقدیریک و بیزده، آقای انزابی کیمی استعدادلی زکیه خانم پیروزی به حیاتدا باشا ریلار دیله بیریک .

اوستادیمین روحی شادا ولسون دقدی: * اوفول، دوزلوک هر بیز شفیدن یا غشیدی اوخ هدفه دوز گتتمه بینجه، دگمز * دوز آجاین بودا قین کیمسه اکمز سو، دوز توكولمه سه، آغر، کوزه دولماز * دوز یولونان گفدن هفجوقت یورولماز تهران عزیز اوخوجوموز آقای زنجانی نین مکتوبو، وپروفنور اوروج اوفون کتا بیندان الفبا میزا کؤچوردوگوما تریالار الیمیزه چا تیبیدیر. آقای زنجانی دن خواهش اقدیریک دقدیگی کتاپ الینده اولاراق، شنبه - دوشنبه و چهارشنبه کؤلرینین بیرینده مجله میزین دقترینه مراجعه اقسینلر .

میاننا - آقای افتخاری "کاغاذ یازماق باشا میریق" دثیه، بیزه بیسر کوزه ل مکتوب یازیب وفکرلرینی آیدینجا سینا سؤیله مه گه موفق اولوبلار .

بیزه آقای افتخاری وه وستلاری آقای قلیزاده آنادیلیمیزده مکتوب یازماق با جاریقلارینی آرتیرماقدان اوترو، ایندی لیک ده "آنادیلی" عنوانلی آلتی جلدده انشارات فرزانه طرفیندن یاییلان کتابلاری اوخویوب و مشفق یازسالار، اوز معلوما تلارینی انکشاف اقدیره چک لر . مجله میزین مرتبب صورته کونده ریلمه سینه دایر، تا پیشیریق و فردیک .

تاریخ زبان ولهجه‌های ترکی (۱)

نگارش دکتر جواد هیست

زبان وسیله تفاهم بین افراد بشر است و از مجموعه کلمات و صداها تشکیل شده و یک پدیده اجتماعی و زنده است که در طول تاریخ بسیر تکاملی خود ادامه میدهد و در این مسیر تابع قوانین و قواعد داخلی و شرایط خارجی است.

افراد بشر احساسات، افکار و عقاید و خواسته‌های خود را بوسیله زبان بیکدیگر ابراز داشته و نیازهای بیکدیگر را رفع مینمایند. چامسکی (N. CHOMSKY) زبانشناس معروف معاصر (از انستیتوی تکنولوژی ماساچوستس) معتقد است بنیاد و شالوده زبان ذاتی ذهن است که از راه تکامل در طول قرن‌ها حاصل شده است و کودک با آن متولد میشود و تجربه زبانی او در حکم روبنا می‌باشد که روی این شالوده ذاتی ساخته میشود.

بعقیده او هر زبان از یک روساخت و یک ژرف ساخت تشکیل شده روساخت زبانها با شکل مختلف ظاهر میشوند ولی ژرف ساخت آنها که منعکس کننده ساختمان بدنی و ذهنی موجود انسان است تقریباً در همه زبانها یکسان است. مثلاً یکی از وجوه اشتراک زبانها تجزیه پذیری آنها در چهار چوب "تجزیه دوگانه" است هر زبانی در حله نخست بکلمات و یا بزبان فنی بواژکها (مورفمها) و در مرحله دوم به واحدهای صوتی (فونم) تجزیه میشود. همه آنها دارای صامت و صائت هستند و تعداد آنها دارای ویژگیهای صوتی معدودی است که خصوصیات تمایز دهنده گفته میشود. این خصوصیات مشترک تعادفی نیست بلکه نتیجه ساختار زیستی انسان است. بعلاوه زبان آموزی کودک متکی به هوش و تعلیم نیست. کودک در شرایط مادی تا سن چهار سالگی هسته اصلی زبان مادری را می آموزد. بعلاوه بین رشد جسمانی و رشد زبانی کودک پیوند محکمی وجود دارد و اگر کودک تا ۱۲ سالگی دور از انسانها قرار گیرد دیگر نمیتواند زبان باز کند. بعقیده چامسکی دستور زبان عبارت از مجموعه قواعد محدودی است که بوسیله آن قادر بساختن جملات نامحدود در آن زبان میشویم و تسلط بیک زبان بدست آوردن این قواعد و در نتیجه یک فعالیت خلاقه است نه دانشی که صرفاً نتیجه از برکردن اقلام زبانی بشمار باشد. باین دستور دستور زایشی گفته میشود (GENERATIVE).

تاریخ تشکیل زبانها بدرستی معلوم نیست (بیش از ۵۰۰ هزار سال) بنظر میرسد با پدیده‌های کار دسته جمعی و تشکیل جوامع نخستین ارتباط دارد و بفاصله نیاز بوجود آمده است.

جوامع اولیه بشکل اقوام میزیسته و لذا بتعداد اقوام زبان بوجود آمده است و بعد از آن اختلاط اقوام مختلف و تشکیل جوامع شهری و ملی زبانهای خلقی و ملی را بوجود آورده است.

در بین اقوام ترک برای نامیدن هر زبانی پسوند جه و یا جا بنام آن قوم اضافه میشود مثلاً بزبان اقوام ترک، تورکجه و بزبان اقوام فرانسوی، فرانسویزجا و..... گفته میشود.

طبق آمار قبل از جنگ جهانی دوم در دنیا ۲۷۹۶ زبان وجود دارد (غیر از لهجه‌ها) در این آمار تعداد زبانهای هند و اروپایی ۱۳۲، حامی - سامی ۴۶، آلتائی ۳۴، اورال - فین - اوغور ۳۲، چین - تبت ۱۱۵، آمریکای شمالی ۳۵۱، مکزیک و آمریکای مرکزی ۹۶، آمریکای جنوبی ۷۸۳ میباشد.

کلمه آلتائی بمعنی آلتین داغلاری (کوههای طلائی) میباشد. زبانهای آلتائی عبارتند از ترکی، مغولی و تونقوز. قدیمیترین آثار زبان آلتائی در تونقوز موجود است بعد از آن مغولی و بعد ترکی تشکیل شده است، بعضیها زبان کره را هم جزو این گروه میدانند.

بعقیده منگس K.H. MENGES (۱) زبانهای آلتائی بعلمت قرابت با زبانهای اورالی از طرفی با زبانهای هند و اروپایی و از طرف دیگر با زبانهای آسیای قدیم (پالئو - سیبری) ارتباط دارد.

پدرسن H. PEDERSEN همه این زبانها را از یک گروه میدانند و به آنها زبانهای ما (NOSTRATIC) یعنی نژاد سفید می‌تاهد ولی اغلب مؤلفین این نظریه را قبول ندارند.

کلمه ترکی و یا ترک (تورک) چنین بنظر میرسد از فعل توره مک بمعنی تولید مثل مشتق شده و بمعنی قوت نیز آمده است. در تاریخ از قدیم الایام اقوام ترک موفق بتشکیل دولت گردیده اند لکن این دولتها بنامهای خاص قبایل خوانده میشدند و اولین دولت بنام ترک در قرن ششم میلادی (۵۵۲) در سرزمین مغولستان کنونی از طرف گوک تورکها تشکیل شد و بعد از آن این نام بعلمت تعلق گرفت.

1-K. MENGES. Classification of Turkic Languages.
(*Philologiae Turcicae Fundamenta*, 1, 1959)

این دولت در قرن هشتم میلادی بدست ترکان اوپنور منقرض شد، اوپنور ها هم بعد از یکصد سال بوسیله ترکان قیر قیز از این ناحیه رانده شدند و از سال ۹۲۵ مغولها باین منطقه آمدند و ترکان، قیر قیز را وادار بمهاجرت کردند.

اقوام ترک زبان آسیای میانه قبل از قبول اسلام چنانکه اشاره شد بنامهای قومی اوغوز، بچه نک، قبچاق و غلج و امثال آن - ها نامیده میشدند. یکی از این قبایله ها هم ترک نامیده میشد بعد از آنکه این اقوام مسلمان شدند و با ایران آمدند بهمه آنها ترک گفته شده.

شبهت و خویشی زبانها از دو نظر بررسی میشود: ۱- منشأ زبانها، ۲- ساختمان و مورفولوژی یا شکل خارجی زبانها.

۱- منشأ زبان ترکی: زبان ترکی از لحاظ نسبی و تباری جزو زبانهای اورال - آلتائی و یا به بیان صحیح تر از گروه زبانهای آلتائی است. زبانهای اورال - آلتائی بمجموعه زبانهای گفته میشود که مردمان متکلم بآن زبانها از منطقه بین کوههای اورال و آلتائی (در شمال ترکستان) برخاسته و هر گروه در زمانهای مختلف بنقاط مختلف مهاجرت نموده اند. این گروه زبانها شامل زبانهای فنلاند، مجارستان (اورالیک) و زبانهای ترکی، مغولسی، منچو و تونقوز (زبانهای آلتائیک) میباشد.

مؤسس این نظریه و مکتب یک افسر سوئدی است بنام استرالین برگ STRALENBERG که در ۱۷۰۹ در جنگ پولتاوا اسیر روسها شده و بسببیری تبعید گردید و مدت ۱۳ سال در آنجا زبانهای اقوام سیبری را بررسی نموده استرالین برگ ۳۲ زبان، لهجه و شیوههای مختلف را جمع آوری و همه آنها را زبانهای تاتاری نامید و بشش گروه تقسیم نمود:

- ۱- فین - اوغوز: شامل زبانهای فنلاند، مجارستان و چند زبان دیگر
- ۲- تورک - تاتار: شامل ترکی، یاقوتی و زبان چوواش میباشد.
- ۳- ساموید
- ۴- مغولی - منچوئی
- ۵- تونقوز
- ۶- زبان مردم بین دریای سیاه و بحر خزر

یکصد سال بعد راسک زبان‌شناس دانمارکی و مارکس مولر کار استرالن برگ را از سر گرفتند. راسک با اضافه بعضی زبانهای دیگر این مجموعه را زبانهای اسکیت و مولر آنها را تهنانی نامیده. کلمه تورانی سابقه تاریخی دارد و ایرانیهای قدیم به مردمانیکه تابع آنها نبودند تورانی میگفتند. بعد وینکلر زبان‌شناس آلمانی زبان ژاپونی را هم بخاطر شباهتهای بعضی لغات همچنین زبان سومری را و آکدی **AKKAD** را نیز جزو زبانهای اورال - آلتائیک قبول نموده.

در قرن ۱۹ کاسترن **CASTREN** فنلاندی زندگی خود را وقف تحقیقات در این زبانها نمود و ضمناً " مسافرت‌های با این مناطق کرد و بالاخره با این نتیجه رسید که زبانهای اورال - آلتائیک را باید به پنج گروه تقسیم کرد و بهتر است با آنها زبانهای آلتائیک گفته شود:

۱- فین - اوقور

۲- ساموید **SAMOYED**.

۳- تورک - تاتاره

۴- مغول

۵- تونقوز و شیوه‌های آن

بعد از کاسترن، اسکات **SCHOTT** به بررسی مقایسه‌ای این زبانها پرداخت و این زبانها را بدو گروه مادر اورالیک و آلتائیک تقسیم نمود و بزبانهای گروه فین - اوقور و ساموید نام چود و بگروه دیگر (ترک مغول و تونقوز) نام تاتار مناسب دانست.

گروه ساموید شامل زبان مردمان ساحل دریای منجمد شمالی است که بلحاظ شباهت شکلی و لغوی جزو گروه فین - اوقور قرار داده شده است.

در گروه ترکی زبان ولهجه و شیوه‌های مختلف قرار داد در دو گروه

مهمترینشان عبارتند از زبان های :

۱- یاقوت‌ها

۲- چوواش‌ها

۳- قیر قیرها

۴- قازاق‌ها

۵- ترکان ترکستان شرقی یا اوغورها (نوقای)

۱۰- ترکان غرب : ترکی ترکیه و آذربایجان ، عراق و سوریه .

۱۱- ترکان کریمه .

۱۲- ترکان بالکان

۱۳- قاقا ووزها یا گوک اوغوزها (ترکان مسیحی رومانی)

۱۴- ترکان آلتای

۱۵- ترکان خاکاس - آبا قاق

۱۶- ترکان سویون یا تووا

در میان زبان و لهجه های مختلف ترکی فقط زبان یا قوت و چوواش با دیگران تفاوت فاحش دارد بطوریکه قابل فهم برای سایرین نیستند زبان چوواش زبان ترکان اطراف رود وولگا یا ایدیل (بنه معنی نهر) بوده و بقایای زبان بلغارهای قدیم و محتملا " ترکان خنزر را تشکیل میدهد بلغارها و خزرها با هونها بنواحی زولقا (در قرن ششم میلادی) مهاجرت نموده اند .

در زبان چوواش و یا قوت (ی) ترکی تبدیل به (س) میگردد (بارتولد) بنظر میرسد بلغارهای دانوب نیز از اختلاط با اسلاو بوجود آمده و به علت قبول مسیحیت زبان اسلاو هم حاکم شده است .

در مورد اساسی زبان ، لهجه و شیوه زبان شناسان با هم اختلاف دارند بطوریکه عده ای از زبان شناسان اروپا و شوروی هر یک از لهجه های ترکی را یک زبان مستقل ترکی میدانند و حتی در شوروی از زمان استالین بععل سیاسی نام اصلی آنها یعنی ترکی را حذف نموده و آنها را با صفت مشخصه یا لهجه نامگذاری میکنند مثلاً " بجای ترکی اوزبکی ، زبان اوزبکی و بجای ترکی آذربایجانی زبان آذربایجانی میگویند در صورتی که عده دیگر از زبان شناسان غرب و بخصوص ترکیه همه را (جز یا قوت و چوواش) لهجه و یا شیوه های مختلف یک زبان میدانند .

بنظر ما لهجه و یا شیوه ها تیکه برای یکدیگر قابل فهمند یک زبان محسوب میشوند ولی در عین حال بسیاری از این لهجه های ترکی در طول تاریخ در مناطق تحت شرایط مختلف تکامل نموده و با ادبیات و فرهنگ خاص خود استقلالی یافته اند مانند ترکی آذری یا آذربایجانی و آنا طولسی .

در صفحات فصول بعد خصوصیات هر کدام از این زبانها و لهجه ها شرح داده خواهد شد .

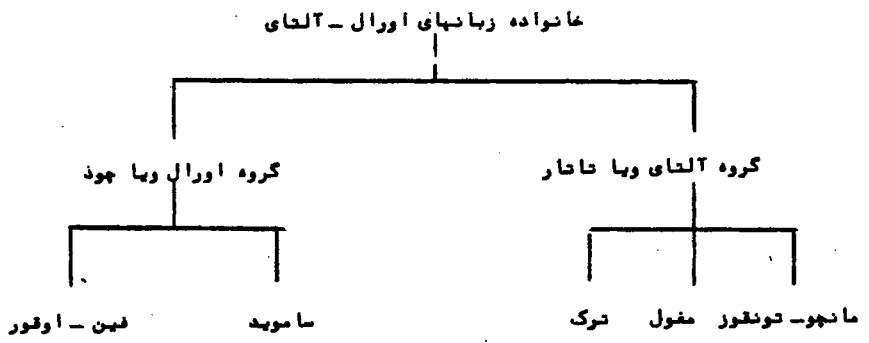
زبان‌شناسان ترکیه در مواردیکه اختلاف در صداها (فونم) است‌گویش (آغیز) و در صورتیکه هم در صداها و هم در شکل کلمات باشد شیوه و اگر غیر از صدا و شکل کلمات خود کلمات هم تغییر یافته باشد لهجه می‌گویند.

در بررسی مقایسه‌ای زبانهای ترکی - مغولی اسکات ورامستد (RAMSTED) باین نتیجه رسیدند که بعضی اصوات ویا حروف در ریشه کلمات تغییر نموده مثلاً اصوات یا حروف (ز) و (ل) کلمات مغولی وچوواش در کلمات ترکی بترتیب به (ز) و (ش) تبدیل شده است وچون قبلاً عکس این حادثه را تصور میکردند لهذا تبدیل (ر) به (ز) را روتاتیسم ROTATISME یعنی (ر) شدن و تبدیل (ل) به (ش) را لامبدوئیسم LAMBDOISME یعنی (ل) شدن نامیده‌اند. از صامت‌ها صدا ویا حروف د، ن، ج، چ، س - ش اول کلمات مغولی و (د، ن) کلمات مانچو - تونقوز در ترکی به (ی) تبدیل میشود. ضمناً (ت) ترکی در مغولی به (د) تبدیل میگردد.

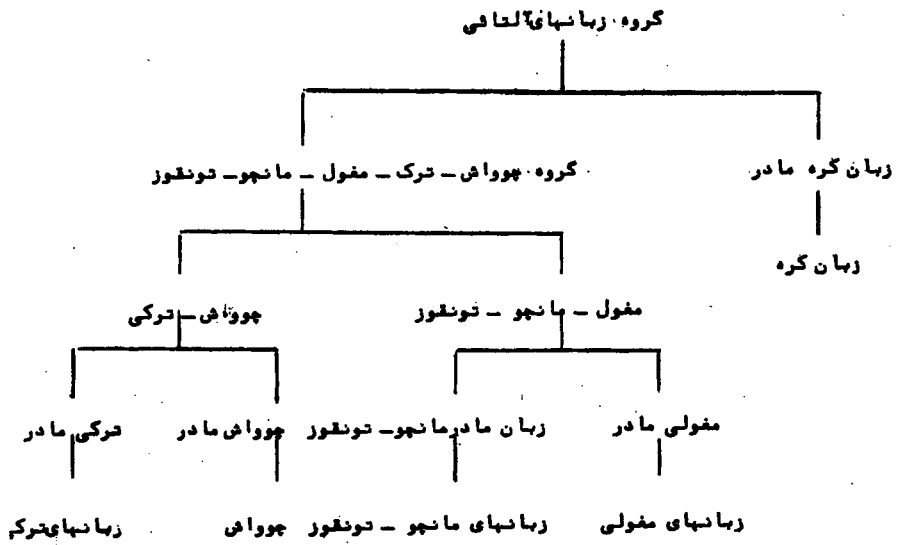
بنظر رامستد تا شش صد سال قبل از میلاد بین زبانهای ترکی و مغولی اختلاف زیادی وجود نداشته است.

در اوایل قرن بیستم هومل F. HOMMEL با مقایسه لغات سومری و ترکی آنها را از یک ریشه محسوب و زبان سومری را هم جزو گروه آلتایک دانسته است (سومریها سه هزار سال قبل از میلاد در بین‌النهرین یکی از تمدنهای اولیه را بوجود آورده و خط میخی را ایجاد نموده‌اند).

در حال حاضر عده‌ای از زبان‌شناسان جهان مانند رامستد و پلیوت PELLIOT و پوپ POPPE طرفدار نظریه قرابت و خویشاوندی زبانهای آلتایک میباشند. عده‌ای هم مانند نمت NEMETH (مجار) و جرارد کلو زن GERARD CLAUSEN ترک‌شناس معروف انگلیسی و دورفر DOERFER زبان‌شناس آلمانی این نظریه را قبول ندارند. بنظر جرارد کلو زن در زبانهای آلتایک لغات مشترک وجود ندارد. کلماتیکه بنظر میرسد در ترکی و مغولی مشترک و مشابه‌اند. کلماتی هستند که از ترکی وارد مغولی شده‌اند.

آخرین شواهدیکه از طرف یوب پیشنهاده شده بشرح زیر است :

در میان تقسیم بندیهای زبان ولهجه های ترکی تقسیم بنسبندی
 ۲، باسکاکوف با وجود نواقصی که دارد بسیار جالب و قابل دگر است :
تقسیم بندی ۲، باسکاکوف : در این تقسیم بندی زبانهای
 ترکی ابتداء بدو گروه تقسیم میشود :

الف - هون غربی

ب - هون شرقی

هون غربی شامل گروه های زیر است :

I - گروه بلغار

II - گروه اوغوز

III - گروه قبیاق

IV - گروه قارلوق

I - گروه بلغار : از زبانهای قدیم، زبان ترکان بلغار و زبان
 ترکان خزر در این گروه قرار دارد و از زبانهای معاصر فقط زبان
 چوواش باقی مانده است .

II - گروه اوغوز شامل سه نیم گروه زیر است :

۱- نیم گروه اوغوز - ترکمن : شامل زبان اوغوز قرنهای ۱۱-۱۰

میلادی (محمود کاشغری) و زبان های ترکمن و تروخمن معاصر است .

۲- نیم گروه اوغوز - بلغار : شامل زبانهای قدیم بچنگ ، اوز
 و معاصر گاگاووز میباشد .

۳- نیم گروه اوغوز - سلجوق : شامل زبانهای قدیم سلجوقی،

عثمانی قدیم و زبانهای معاصر آذری و ترکی ترکیه است .

III - گروه قبیاق : شامل سه نیم گروه زیر است :

۱- نیم گروه قبیاق - بلغار : شامل زبان قدیم آلتون آوردو

(غربی) و زبانهای معاصر تاتار (قاسم ، میشر و غیره) و باشقرد
 میباشد .

۲- نیم گروه قبیاق - اوغوز : شامل زبان قدیم قبیاق ، کومان

و زبانهای معاصر کاراایم (ترکان کلیمی) و قوموق (ترکستان
 داغستان) میباشد .

۳- نیم گروه قبیاق - نوقای : شامل زبانهای معاصر نوقای،

قاراقلیاق و قازاق میباشد .

IV - گروه قارلوق : شامل نیم گروههای زیر است :

۱- نیم گروه قارلوق - اویغور : شامل زبانهای قدیم قاراخانی (دیوان لغات ترک ، قوتادقو بیلگک) و زبان ترکی بعد از قاراخانیان است (معتبه الحقایق ، قصص الانبیاء) .

۲- نیم گروه قارلوق - خوارزم : شامل زبانهای قدیم قارلوق - خوارزم (دیوان حکمت احمد یسوی ، و امثال آن) ، آلتون اوردو (شرقی ، محبت نامه و امثال آن) و اوژبک قدیم است .

از زبانهای معاصر اوزبکی (غیر از لهجه های قبیاق) ، اویغوری (جدید ، تمام لهجه ها) را باید نام برده

هون شرقی شامل گروههای زیر است :

۱- گروه اویغور ویا اویغور - اوغوز

۲- گروه قیر قیز - قبیاق

۳- گروه اویغور - اوغوز : شامل سه نیم گروه زیر است :

۱- نیم گروه اویغور - توکیو : شامل زبانهای قدیم آبدیه های

اورهون (اوغوز قدیم) = توکیو و اویغور قدیم است .

از زبانهای معاصر شامل زبانهای تووا (اورنهای ، سویوت ،

سویون یا سایان) و قاراقاس میباشد .

۲- نیم گروه یاقوت شامل زبان یاقوت و دولقان است .

۳- نیم گروه خاکاس شامل زبانهای معاصر خاکاس (تمام لهجه ها)

قاماس یا کاماس ، کوفه ریک ، شور ، لهجه های شمالی آلتائی (توبا

شالکاندو ، قوماندی) و ساری اویغور میباشد .

گروه قیر قیز - قبیاق : شامل زبانهای معاصر قیر قیز ،

آلتائی (لهجه های آلتائی ، تله فوت ، تله نکیت) .

بنا بعقیده دیلاهار نکات جالب توجه و قابل بحث تقسیم بندی

با ساکوف عبارتند :

۱- زبان ترکی مادر بدو گروه هون غربی و هون شرقی تقسیم شده .

۲- با آنکه از زبان قدیم و جدید سخن بمیان آمده ولی تاریخ قطعی

آنها مشخص نشده است .

۳- اصطلاح شرقی و غربی بمعنی استاتیک بکار رفته است

۴- در تقسیم بندی عناوین اوغوز و قبیاق هم در شرق و هم در غرب

بکار رفته از اینجهت مسئله لهجه های مخلوط بمیان آمده است مثلاً

قارلوق - اویغور در غرب ولی اویغور - اوغوز در شرق ، قبیاق -

کومان ، قبیاق - بلغار ، قبیاق - نوقای همیشه در غرب ولی

قیر قیز - قبیاق در شرق آمده است .

۵- ترکی بلغار (چوواش) و اوفوز در یک گروه گذاشته شده.

۶- ارتباط گروه بلغار (چوواش) با گروههای فرعی اوفوز- بلغار و قباق - بلغار نشان داده نهاده است.

۷- علمبرغم دا شتن ویژگیهای مشترک زبان باقوت وچوواش از یکدیگر مجزا و دور قرار گرفته اند.

۸- زبان باقوت، ترکی ریشه و اویغور در یک گروه قرار داده شده

۹- زبان قازاق و قاراقالهاق (غربی) از ترکی قیر قیز (شرقی) خیلی دور قرار گرفته.

۱۰- ویژگیها و تفاوت گروههای فرعی قارلوق - اویغور با قارلوق خوارزم بسیار مخلوط و غیر واضح است.

۱۱- مخلوط بودن لهجههای ترکی قاقا ووز و بالکان با بلغار ادما شده است.

۱۲- ترکی جغتایی بدو دوره اوزبک قدیم و اوزبک جدید تقسیم شده در حالیکه از قرن ۱۵ تا ۱۹ ترکی جغتایی ادامه داشته است.

۲- ساختمان و مورفولوژی زبان ترکی : از نظر شکل و ساختمان (مورفولوژی) کلمات زبانهای جهانی به سه دسته تقسیم میشوند:

۱- زبانهای تک هجایی : مانند زبان چین، تبت، سیام و جنوب شرقی آسیا. در این زبانها کلمات تک هجایی است و پیوسته و پیشوند ندارند. گرامر منحصر به نحو و ترکیب کلمات است و هر کلمه معانی مختلف دارد که از موقعیت آن در جمله و تأکید (*INTONATION*) و آهنگ و غیره شناخته میشود.

۲- زبانهای تحلیلی یا تصریفی : در این زبانها ریشه کلمات هم ضمن صرف تغییر مینماید مانند گفتن و میگویم (زبانهای هند و اروپایی)

۳- زبانهای التصاقی - AGGLUTINANTES : زبان ترکی و گروه زبانهای اورال - آلتایک جزو زبانهای التصاقی هستند. در این زبانها کلمات جدید از چسباندن پیوسته کلمات ایجاد میشوند و این مسئله سبب پیدایش لغات جدید و فنای لغوی میگردد. این پیوستهها تابع آهنگ ریشه بوده و با آسانی از آنها قابل تشخیص اند مانند آت = اسب، آتلار = اسبها و با آت دان = از اسب و وینا دوه = شتر و دوه چی = شتر بان. در این زبانها ریشه ثابت میماند و در موقع صرف تغییر نمیکند.

در زبان ترکی اصوات غلنی بوده (۹ معروف با صدا) وقائون هم آهنگی اصوات وجود دارده حروف صدا دار تقسیم بندی دوتایی صریحی دارند:

۱- حروف صدا دار غشن (قالمین) مانند $A = \bar{A}$ ، $o = \bar{o}$ ، $U = \bar{U}$ ، ایسی = \bar{I} (\bar{I} بدون نقطه ترکی ترکیه و \bar{I} الفبای سیریلیک) که در کلمه ایلیق = ولرم وجود دارده باین ها حروف غلنی هم گفته میشود چون با خلف سق دهان تلفظ میشوند.

۲- حروف صدا دار نازک (اینجه) مانند \bar{A} ، \bar{I} ، \bar{o} = \bar{O} با \bar{O} سیریلیک ، \bar{U} = \bar{U} یا \bar{Y} سیریلیک ، ایسی = \bar{I} و یا \bar{H} سیریلیک مثلاً " در کلمه ایل = سال .

این حروف صدا دار ممکن است گرد (یووارلاق و یا دوداقلانان) و یا مسطح (پاتسی و یا دوداقلانمایان) باشند بشرح زیر:

۱- حروف گرد عبارتند از : $o = \bar{o}$ ، $U = \bar{U}$ ، $\bar{A} = \bar{A}$ ، $\bar{I} = \bar{I}$ ، $\bar{O} = \bar{O}$
 ۲- حروف مسطح " " : \bar{A} ، \bar{I} ، \bar{I} ، ایسی = \bar{I} ، ایسی = \bar{I}
 قاعده هم آهنگی اصوات چنین است :

حروف صدا دار هجای اول ریشه کلمات از هر گروه باشد بقیه حروف صدا دار از همان گروه خواهد بوده حتی کلمات خارجی هم بعد از آنکه در اثر استعمال جزو لغات ترکی گردید تابع همین قاعده خواهد بوده مصوتات و یا صدا دارهای ترکی نسبت به فارسی و عربی کوتاه اند وحتی مصوتات بلند فارسی و عربی هم در ترکی کوتاه میشوند ولی در اشعار ترکی که با وزن عروضی گفته میشوند بعضی اوقات بعضی جاها بلند خوانده میشوند.

حروف و یا آواهای (فونم ها) رایج ترکی ۲۲ عددند که از آنها ۹ عدد صدا دار و بقیه بیصدا هستند.

در بررسی مقایسه‌ای زبانها از چهار نقطه نظر تحقیق شده است :

- ۱- از نظر جمله بندی (نحو = SYNTAX)
- ۲- از نظر مورفولوژی یا شکل خارجی و پسوندها .
- ۳- از نظر آواقی یا فونم تیک (PHONETIQUE)
- ۴- از نظر لغات

زبان شناس معروف استونی ف. ویدرمان WIEDERMANN در کتاب خود (۱۸۳۸) ویژگیهای رایج زبانهای اورال - آلتای را از زبانهای هند و اروپایی متمایز میسازد در چهارده ماده خلاصه نموده

که عبارتند :

- ۱- هم آهنگی صداها
- ۲- در این زبانها جنس وجود ندارد
- ۳- حرف تعریف وجود ندارد
- ۴- صرف بوسیله پسوندها انجام میگیرد
- ۵- در صرف اسماء پسوند ملکی بکار میرود
- ۶- اشکال افعال غنی و متنوع است
- ۷- در این زبانها برخلاف زبانهای هند و اروپایی حرف جر بعد از کلمه میآید.
- ۸- صفات قبل از اسماء میآیند
- ۹- بعد از اعداد علامت جمع بکار نمیرود
- ۱۰- مقایسه با مفعول منته (ABLATIF) انجام میگیرد (دن نماز)
- ۱۱- برای فعل معین بجای داشتن از فعل بودن (ایتمک) استفاده میشود.

۱۲- در بسیاری از این زبانها برای حرکت منفی فعل مخصوص موجود

است .

۱۳- پسوند سشوال موجود است (می ، مو)

۱۴- بجای حروف ربط از اشکال فعل استفاده میشود.

این نکته را باید تذکر داد که فرق اساسی ترکی با زبانهای اروپایی یا هند و اروپایی از نظر ویژگیهای ساختمانی و نحو یا ترکیب کلام و ترتیب عناصر جمله است . ویژگی التماقی و قانون هم آهنگی اصوات در درجه دوم قرارداد (دیلاچار) .

در زبانهای هند و اروپایی پیشوندهای (ادات) جر یا حروف

اغافه وجود دارد . در صورتیکه در ترکی پیشوند وجود ندارد مثلاً

در برابر کلمه انترناسیونال (فرانسه) و بین الملل (عربی)

در ترکی اولوسلار آراسی (ملختر آراسی) گفته میشود چون کلمه

از آخر تکامل و توسعه پیدا میکند .

در ترکی حرف ربط (RELATIF) یا ادات ربط وجود ندارد .

که از فارسی گرفته شده ولی بایدحتی الامکان از بکار بردن آن احتراز

شود مثلاً " بجای (اوبیلیردی که عسگرلر قلعه ده دیلر) باید گفت

او (عسگر لرین قلعه ده اولدوغونوبیلیردی) یعنی او میدانست که

در زبانهای هند و اروپائی منصرف اصلی جمله (فعل) در ابتدا قرار میگیرد و عناصر بعدی با اادات ربط به شکل حلقه‌های زنجیر بیکدیگر مربوط میشود و اگر عناصر بعدی قطع شوند سازمان جمله ناقص نمیشود مثلا: " من رفتم بشیراز تا دوستم را ببینم که اخیرا " از فرانسه آمده و در آنجا شش سال طب خوانده است (ترتیب جمله در زبانهای انگلیسی و فرانسه هم تقریبا " چنین است) در اینجا منصرف اصلی (من رفتم بشیراز) است که در اول جمله قرار گرفته است ولی در ترکیب ترتیب عناصر جمله کاملا " برعکس است یعنی ابتدا باید عناصر ثانوی و فرعی تنظیم و گفته شود ، منصرف اصلی یا فعل هم در آخر جمله قرار میگیرد یعنی جمله فارسی بالا چنین ادا میگردد: آلتی ایل طیب او خوباندان صوفا فرانسه دن بینی قاپیدان دوستوموگوزمک او چون شیرازا کشیدیم .

جی . ال . لوپس در دستور خود اجزای جمله ترکی را به ترتیب چنین می‌شمارد :

- ۱- فاعل
- ۲- قید زمان
- ۳- قید مکان
- ۴- مفعول غیر صریح
- ۵- مفعول صریح
- ۶- قید و هر کلمه‌ایکه معنی فعل را تغییر دهد
- ۷- فعل

هر چیز معین بر غیر معین مقدم است یعنی اگر مفعول صریح معین باشد بر مفعول غیر صریح غیر معین مقدم میشود . مثال جمله مرتب ترکی چنین است :

نقاش ، کچن هفته ، موزه ده ، گلن لره ، تابلولارینی ، اوزو ، گوستردی .

نقاش هفته پیش در موزه تابلوهای خود را بتماشاچیان خودش نشان داد بعلاوه هر عنصری از جمله که بآن بیشتر اهمیت داده شود نزدیک فعل قرار میگیرد دوباره که ، که در محاوره بیشتر بکار میرود استعمال آن بعنوان ضمیر فاعلی و یا مفعولی صحیح نیست مثلا " بجای جمله " (دونن او آدام که گلدی منیم آتامدیر) یعنی آدمیکه دیروز آمد پدر من است باید گفت (دونن گلن آدام منیم آتامدیر) .

در صورتیکه جمله با فعل عثم نشود جمله معکوس گفته میشود جمله معکوس در محاوره ، در آثار هنری و در شعر بکار میرود مثلا " : قاچین آشاغی قاپیدان یعنی فرار کنید ، از درپایین در جمله مرتب چنین گفته میشود : آشاغی قاپیدان قاچین . از درپایین فرار کنید .

زندگانی و آثار "بهار" شیروانی

میرزا نصراله بهار شیروانی یکی از زبده ترین نمایندگان ادبیات قرن نوزدهم آذربایجان است. این شاعر ارجمند در دوران زندگی اش بنا آنکه در آذربایجان و دورا زدیبا رغود شهرت بسزای کسب کرده بود، بعدها به مللی تقریبا فرا موش شده و فقط در بعضی تذکره ها از وی یاد شده و نمونه های جزئی از آثار او نقل شده است. آثار علمی و ادبی بهار شیروانی در زمان خود جمع آوری نشده و میراث علمی و ادبی وی از طرف دیگران را بدون تودینه با بسدی یکی زعلل اساسی فرا موشی و حتی تما حب آثار او دانست.

سرنوشت آثار این شاعر، خواهی نخواهی طالع میراث ادبی بیغما شده ی میرزا شفیع واضح را بغا طرمیا آورد.

کسانیکه از روزگار بهار تا با مرورد رحق وی نوشته اند، بطبع بلنبند، دانش ژرف، توانایی سرودن اشعار در چند زبان، طرز اندیشه ی آزاد او اشاره کرده اند و بمناسبت فقدان آثارش تا سف ها خورده اند. در حقیقت آنچه از اشعار بهار رسیده، از طبع روان، آشنائی کامل شاعر به چندین زبان، وسعت دایره ی اندیشه، و از مشاهده ی آگاهانه ی محیسط و رویدادهای زمان خود حکایت میکند. همچنین این نمونه ها در خواننده جای شک و شبهه باقی نیگذارد که میراث ادبی بهار بسیا رغنی وارزنده بوده است و شاید روزی این ثروت هنگفت از پزده ی ابها م بیرون آید.

شاعر شهیر معاصر شهریار که فقط با چند شعر بهار آشنائی پیدا کرده است او را در ردیف استادان بزرگ سخن دوران اخیر یاد میکند و در حق وی میگوید "مرحوم بهار حقیقتاً از نوابغ بوده است، از او هر چه شنیده ام همه اش شاهکار است." شهریار بسخن خود ادامه داده میگوید: "ایرج میرزا قسمتی از اشعار بهار را از بر میداشت." (۱)

برای اینکه دزباره ی زندگانی و آثار بهار تصور نسبتا صحیح و کاملی داشته باشیم باید تمام آثار و افکاری که از دوران شاعر تا با مرورد اظهار شده است از نظر بگذرانیم و از آنها بطور مقایسه استفاده کنیم. نخستین کسی که در حق شاعر نوشته است رضا قلی خان هدایت است. از نوشته ی هدایت در "مجمع الفصحا" آشکار میشود که وی در سال ۱۲۷۵ هجری قمری (۱۸۵۸ میلادی) در تهران با بهار ملاقات کرده است. اگر با استناد به اکثر منابع، تولد بهار را سال ۱۲۵۱ هجری قمری در نظر بگیریم باید متذکر شویم که در این زمان یعنی

هنگام ملاقات او با رضا قلیخان بیست و سه و یا بیست و چهار رسال داشته معلوم میشود که بهار بعنوان یک شاعر خیلی زود شهرت پیدا کرده و هنوز در مراحل اولیه‌ی جوانی بوده است که در ایران معروفیتی بهم رسانده است .

رضا قلیخان هدایت درباره‌ی آثار بهار مینویسد: " طبع خوشی دارد " (۲) این ارزیابی رضا قلیخان هدایت از شاعری که تازه بسن بیستم زندگانی قدم نهاده است قابل توجه است . در " مجمع الفصحا " از اشعار بهار بطور نمونه سیهیت چاپ شده است .

بنظر ما تذکره‌ی سیدعظیم‌شیروانی باید معتبرترین منابع درباره‌ی بهار محسوب گردد . هنگامیکه سیدعظیم‌شیروانی ترجمه‌ی احوال بهار را در تذکره‌ی خود چپا آورد ، بهار در اوج شهرت و خلافت بود . در آن موقع اشعار ترکی و فارسی او ، بخصوص غزلیات عاشقانه‌ی وی در کشورها فیکه این دو زبان در آنها رایج است بطور وسیع انتشار یافته و مورد استقبال قرار گرفته بود : " . . . اشعی انوار کمالاتش کالشمس فی وسط السماء و بهرتو فروغ خیالاتش کالیدر اذا تجلی در صفحه‌ی روزگار آشکار شده است . " (۳) و (۴)

متأسفانه یگانه نسخه‌ی خطی تذکره‌ی سیدعظیم‌شیروانی ناقص و پراکنده است . شرح حال بهار نیز در این تذکره به اتمام نرسیده و حتی یک و یا چندین ورق که اصولاً باید شامل اراغه‌ی احوال بهار باشد مفقود شده است . با این همه در خلال اوراق باقیمانده درباره‌ی زندگانی و آثار ادبی بهار با اطلاعات بسیار سودمندی برمیخوریم و علاوه بر این ، مقداری از غزلیات ترکی و فارسی و آثار دیگر بهار در این تذکره بطور متفرقه جمع شده است .

سیدعظیم همسال بهار بود و وقتیکه در تذکره‌ی خود شرح حال بهار را می نوشت درست چهل سال داشت ، معذک سیدعظیم با احترام خاصی درباره‌ی بهار آغاز سخن میکند و بهار را استاد خود میخواند و بشاگردی وی افتخار میکند :

" من اوزوم کیم زمانه سروری یم ■ اهل ذوقین کمینه چاکری یم
حاجی سیدعظیم دور آدبیم ■ شعرده روح قدس استادیم
اوستادیم بهار وحسی کلام ■ که اونون نظمی دیرملوک کلام . . . " (۵)
در این مثنوی وقتیکه سیدعظیم از زادگاه خود شهر شاماخی صحبت میکند شکوفایی طبع بهار را در این سرزمین یکی از افتخارات آن دیا حساب میکند نه شاماخی که او ندا طبع بهار افتدی یوزمین بهار لر اظهار (۶)
فریدون بک کوچرلی درباره‌ی بهار بطور دقیق و نسبتاً وسیع بحث میکند و موقعیت ادبی او را تعیین مینماید . از نوشته‌ی فریدون بک معلوم میشود که

اطلاعات مربوط به بهار از یکی از دوستان شاعر حاجی مفدر شیروانی و نمونه اشعار بهار را از شاعر مشهور آقا علی بگ ناصح اخذ کرده است. شرح حال ناصح حاکی است که با بهار ملاقات کرده و با آثارش آشنا شده و برخی از آنها را جمع آوری نموده و آنچه کؤچرلی در کتاب خود از بهار آورده است حاصل رنج ناصح بوده است.

فریدون بگ کؤچرلی مینویسد که میرزا نصراله بهار در سال ۱۲۵۱ هجری قمری در شهر شماخی متولد شده است. پدرش حاجی ابوالقاسم از تجار معروف زمان خود بود (۲۷).

سلیمان ممتاز از خویشاوندان نزدیک بهار اطلاعاتی درباره‌ی دوران کودکی و جوانی بهار جمع آوری کرده و در آرشینو شخصی خود نگه داشته است. در یکی از اسناد آرشینو مذکور از قول سلطنت آغا همسر علی مسکریک (پسر عموی بهار) نقل میکند که خانه‌ای که بهار در آنجا متولد شده است، در محله‌ی قلعه بازار شماخی است، اسم پدر وی حاجی ابوالقاسم، و اسم مادرش خدیجه خانم است. برادر مهترش محمد حسین در کاشان وفات کرده. بهار با محمد حسین مدتی به تجارت ابریشم و گلابتین مشغول بوده است.

فریدون بگ از تحصیلات بهار بحث میکند و مینویسد که، بهار در سنین کودکی هنگام تحصیل در مدرسه، ذکاوت و فطانت خارق العاده‌ی خود موجب هیبت بسیار میشد و از کودکی میل وافر بر سرودن شعر و غزل داشت. چنانکه وقت خوانسندن، غزلهای فارسی را بترکی بنظم ترجمه میکرد و از آنجمله این بیت را از غزل مشهور ترجمه کرده است:

مغان که دانه‌ی انگور آب میسازند * ستاره‌ها شکنند آفتاب میسازند
انگور دانه‌سین که از لر شراب او چون * گویا ستاره‌لر پوزولور آفتاب او چون
و نیز از غزل مشهور دیگر، این بیت را:

تو که از خوردن می لعل لببت رنگین است * پس سبب چیست که می تلخ و لببت شیرین است
نیکو ترجمه کرده است:

گر می ایچمکله سنین لعل لببین رنگین دیر * سببی پس نه دی می تلخ، لببین شیریندی
قریحه‌ی سرودن شعر در بهار از زمان کودکی، از سالهای تحصیل در مدرسه ظاهر شده است. از روایت معاصرین شاعر معلوم میشود که بهار را شاعر فارسی را که معلم او در حین درس برایش قرائت میکرد با سانی ترجمه مینمود، و بعضا خود نیز اشعاری میسروده است. اما او اشعار خود را فقط به همشاگردیهای خود میخواند و از معلم خود مخفی نگاه میداشت. معلم بهار وقتیکه از این قضیه

خبردار میشود، بها را نزد خود میخواند و میخواند و میخواند و میخواند و میخواند
بها ریگی از غزلیات خود را برای معلم خود میخواند. مطلع آن غزل اینست:
هر کیم که هجر یا ریله دوشه دما عدن ❖ هج آچیلور می کؤنلی ونون سیر با عدن
معلم بها را بمحض شنیدن این شعر فرحناک میشود و میگوید: "بهبه، در این
غزل چه غزالان زیبایی بکمند انداخته ای، ماشاء الله..." (۸)

تحصیلات بها رهنوز بها یا ن نرسیده بود که، پدرش فوت میکند و تمام وظایف
او را برادر مهتر بها محمد حسین بعهده میگیرد. از یادداشت سید عظیم
شیروانی در تذکره‌ی خود معلوم میشود که برادر بزرگتر بها رنیز طبع شعر داشته
و بعضاً شعر میسروده است. سید عظیم شیروانی برای نمونه دو غزل ترکی محمد
حسین را که تخلص "رسوا" داشته است در تذکره‌ی خود آورده و از این دو غزل
مرتبه‌ی شعر او کاملاً آشکار است. کمی بعد از فوت پدر، بها رنیز یکمک برادر
خود میشتابد و در کار تجارت با ویاری میکند. محمد حسین با هندوستان روابط
تجارتی داشته است. سلمان ممتاز مینویسد: "هنگامیکه میرزا بها ر مدرسه را
بها یا ن میرساند برادر بزرگترش محمد حسین در هندوستان بود. بنا بر این
بها ر مدتی در شماخی، در کاروانسرای احمد آقا مشغول تجارت ابریشم و گلالتین
بود... علت اشتغال بها ر بتجارت نیز این بود که برادرش در سفر بود... سفر
آخر محمد حسین به هندوستان بطول انجامید. میرزا بها ر دچار تشویش و نگرانی
گردیده، بسراغ برادر بهندوستان شتافت" (۹)

سلطنت آغا علیت این سفر را طور دیگری توجیه میکند: "بها ر دفعه‌ی اول پس
از فوت محمد حسین با یران سفر کرد و بعد از شش سال بشیروان مراجعت نمود
در این موقع مادرش خدیجه خانم در قید حیات بود. پس از حدود یکسال اقامت
در زادگاه خود مادرش فوت کرد و او نیز برای همیشه شیروان را ترک گفت" (۱۰)
اگر این روایت مقرون بصحت بوده باشد، باید گفت که برخلاف نوشته‌ی
بعضی مؤلفان منظور بها ر در این سفر، سراغ برادر نبوده، فقط بعنوان سیر
و سیاحت وطن خود را ترک گفته است.

از منابع مختلف و اطلاعاتی که اقوام و معاصرین بها ر در دسترس ما میگذارند
میتوان حدس زد که روزگار بها ر در دیار خود چندان خوش نبوده است. فریدون
بگ کوچرلی با استناد قول دوستان و معاصرین بها ر مینویسد که، بها ر نیز مثل
معاصر خود عبدالله بگ عاصی شخصی بی‌قید و بند و بار بود، هر طور که دلش
میخواست همانطور زندگی میکرد و بحکم و فرمان کسی اطاعت نمینمود و اوقات
خود را در عیش و عشرت میگذراند. عم بها ر این طرز معاشرت رندانه‌ی او را

خوش نداشته قدری پول بنا میدهد و وی را از ارث پدری محروم میدارد. بهار
با این مناسبت این شعر را فی البداهه میگوید:

دایم منی حضرت آدم کیمی * بوغذا تقدیم چیخا رتدی جنت دن
بش اون تومن منیم ته درکارمه * شکر خدا قورتا ردیم منست دن
در عرض مدت قلیلیم بها ره پولی را که از عم خود دریافت کرده بود بخرج می
رساند و وقت مراجعت به شما غیبه ملاقدیرنا چی تطادف میکند و بندها هتا این دو
بیت را حسب حساب خود میگوید:

بیرآیدان صورنا گلدیم شهره ای " ناجی " هلال آسا

منی اقل لافر و مریان گوروب میل ایتمه دی اصلا

بهار در سیروسیاحت خود در هندوستان و ایران بملاقات دانشمندان، حکما،
شعرای مشهور آن زمان رسیده و از راه مطالعه و ادامه تحصیل بتوسعه ی دایره
معلومات خود کوشیده است. در چند سال اقامت خود در تهران زبان و ادبیات
فرانسه را بوسیله ی معلم خصوصی بطور کامل یاد گرفته و در عرض سه سال از میرزا
علی اکبرخان طبیب علم پزشکی را آموخته است. (۱۱)

در سیاحت خود بخراسان و هندوستان و اقامت خود در این خطه ها، بهسار
زبان آورد و رانیز بطور کامل یاد گرفت و در این زبان شعری چند سرود.
درباره ی ملاقات بهار با ناصرالدین شاه، فریدون کوچولی و سلمان ممتاز
روایات مختلف نقل میکنند. از قرائن نوشته ی فریدون بگ، گویا بهار بمحض
ورود بتهران قصیده ی غزائی بحضور شاه تقدیم داشته که مطلعش اینست:

شبنم بناله و روزم گذشت درناری * فغان زگردش این آسمان زنگاری

گویا بوسیله ی این قصیده، میرزا نصراله در خدمت شاه تقرب حاصل کرده و از
شعرای حضور محسوب شده است و بالاخره لقب ملک الشعرائی گرفته و از خزینه ی
پادشاهی مستمری داشته است. (۱۲)

بنا بر روایت سلمان ممتاز، بهار که وقت ناصرالدین شاه را بخود جلب کرده
بود، پیشتر پادشاه را درباره ی قبول لقب ملک الشعرائی و اقامت در دربار
رانپذیرفته و با وجود این ناصرالدین شاه که خود نیز طبع شعر داشته، از او
دست نکشیده، بالاخره وعده داده به دکه، فقط یک شب مهمان پادشاه خواهد بود.
و در حضور او هنرنمایی خواهد کرد. بهار پیشنها میکند که شاه شعرای مشهور
تهران را بدربار دعوت کند و از آنها بخواهد که قصیده ی تازه ی خود را بخوانند
و اسم بهار را مکتوم نگاه دارد و فقط او را بعنوان پزشک معرفی کند.

ناصرالدین شاه حکیم قاضی، رضا قلیخان هدایت، میرزا عباس فروغی بسطامی،

معمد علی خان سروش و چند شاعر دیگر را بدر بار دعوت میکنند. هر قصیده‌ای که در آن مجلس از طرف شعرا قرائت میشود به‌جا ربحض شنیدن میگوید که این قصیده از شاعر دیگری است و بعضی از آنها را ترجمه‌ی شعر دیگریان میخواند، از آنجمله این قصیده را: اگر از خوردن می لعل لببت رنگین است پس سبب چیست که می تلخ و لببت شیرین است و علاوه میکند که اصل این قصیده بدین قرار است:

گر می ایچمک لیک ایله ، لعل لبین رنگین دیر

سببی بس نه‌دی می تلخ ، لبین شیرین دیر

چین و ماچین ، سمرقند اوزاق یخ‌ده دگیل

سۆز لرین قند ، رخین چین و لبین ماچین دیر . الخ

چون نوبت بحکیم قاتانی میرسد از قرائت قصیده‌ی خود عذر میخواهد. وقتیکه شاه سبب امتناعش را میپرسد قاتانی میگوید: این شاعران بیچاره بمناسبت عدم آشنائی با پزشک آبروی خود را ریختند، شما لطفا این طبیب را بما معرفی فرمائید تا مرا تب اخلاص و ارادت را بجا آوریم، والا اگر صد قصیده هم خواننده شود سرت و یا ترجمه‌ی آن از دیگران بتوسط طبیب به اثبات خواهد رسید ناصرالدینشاه بهار را به مجلسیان معرفی میکند. قاتانی بداهتا میگوید:

این هنرپرور و ادب‌آموز * در سخن اوستاد قاتانی است

نام نامیش هست نصراله * بتخلص بهار شیروانی است (۱۳)

باتانکه روایات سلمان ممتاز و کوچرلی مقرون بحقیقت نمی‌رسد، و همان‌طور که پیشتر گفتیم، در جای دیگر اظها نظر شده که شعر معروف فارسی:

(اگر از خوردن می لعل لببت رنگین است * پس سبب چیست که می تلخ و لببت شیرین است)

توسط بهار بترکی ترجمه شده است، در هر صورت میتواند به شهرت وسیع بهار در ایران و قدرت حافظه و سرعت انتقال و طبع روان او شاه‌دزنده‌ای باشد. این نیز ناگفته نماند که، این قصیده را که فریادون کوچرلی بآن اشاره میکند، در مدح ناصرالدینشاه گفته نشده، بلکه بهار آنرا در مدح مادرش و مدفن وی

سروده است. این نیز مسلم است که اگر بهار قصد مدح شاه را داشت بدون تردید مدح مادرش را پیش نمی‌کشید و بخود شاه گریز میزد و بیا لاقلاً در جای مناسبی از او یاد میکرد. حال آنکه در این قصیده حتی کوچکترین اشاره‌ای درباره‌ی شاه بنظر نمی‌رسد. از مضمون قصیده آشکارا دیده میشود که بهار آنرا بعد از سفر خراسان برشته‌ی نظم‌کشیده و از اینکه متجاوزا یکسال از آن زیارتگاه دور مانده است شکایت میکند و در آتش حسرت میسوزد. پس بهار این قصیده را بعد

از سفر اول خود به ایران و دور از خراسان و با احتمال قوی در زادگاه خود
شما غی سروده است .

مراجعت واقعات بها رهس از سفر هندوستان و خراسان علاوه بر روایت معا -
صرین وی در آثار او نیز مشهود است . مثلاً در قصیده ای که در باره ی غانه ی پدری
خود سروده است به مراجعت خود از خراسان چنین اشاره کرده است :
کآ خر چرا کشیدم بیهوده سرهمی * از آستان مظهر حق شاه دین رضا
در مدت اقامت یکسال و چند ماهه در شما غی ، بها ره علاوه بر غزلیات و قصاید مثنوی
مشهور "ترکس و گل" را در زبان مادری خود بقلم میآورد . در دیباچه ی این مثنوی
نیز شاعر از مسافرتها و عودت خود به زادگاه سخن میراند :

" بنده ی ظلم جهول که نصرالیهین ابوالقاسم بها ره تخلم در زمان صیوت
مدتی چند در زاویه ی مدرسه ی پروسوسه مشغول مسودات لاطافه و منقشات بسی -
خاطره بودم ، در ابتدای شب برای کسب کمال در اکثر بلاد عالم زحمات بیجا
و مشقات بیهوده را بخود تحمیل نمودم تا اینکه سمند اختر اعانتم در میدان تغیل
گوی سبقت از امثال واقران ره بود و دوباره بمصدق : حب الوطن من الایمان
بمولد اطلی خود شیروان معاودت نمودم " (۱۴)

چنانکه در فوق اشاره شد ، از آثار بها ره با رویا ددا شتها فیکه در شرح حال وی نوشته
شده است معلوم میشود که ایندفعه بها ره در شما غی مدت مدیدی درنگ نمیکند ، فوت
مادر ، حیف و میل اموال پدری از طرف قوم و خویشان ، غرابی و ویرانی ملک
موروثی ، و از همه بدتر نیش و سرزنش بعضی از روحانیون قشری سبب شده که با زهم
ترک دیار خود گوید و دیگر با آنجا برنگردد . این بار نیز بها ره بسوی ایران میرود
مدتی در خراسان رحل اقامت میافکند و با شاعر مشهور آن زمان ملک الشعرا میرزا
محمد کاظم صبوری کا شانی طرح دوستی میریزد و چندی مهمان او میشود . دوستی و
نزدیکی میرزا نصرالیه بها ره شیروانی با شاعر خراسانی صبوری و پس از چندی اختیار
تخلص "بهار" از طرف محمد تقی فرزند صبوری ، بعدها موجب سوء ظن ها و مباحثاتی
میشود . برخی در استعداد محمد تقی بها ره تردید ننموده اند اما کرده اند که گویا اشعار
وی را بها ره شیروانی نوشته است . حتی مدعی هستند که گویا میرزا نصرالیه بها ره در
خانه ی صبوری فوت کرده و دیوانش در آنجا مانده و فرزند صبوری محمد تقی ، از
این دیوان اشعاری بدست آورده و با اسم خود کرده است . (۱۵) مثلاً عبرت نافینی
در تذکره ی "مدینه الادب" مینویسد :

"... در ۱۲۷۵ قمری به همراهی ادیب ناصربه طهران آمده از آنجا به خراسان رفته
در خانه صبوری ملک الشعرا ی آستانه رضوی بود . دیوانش در آنجا بماند و

بدست بها رهبر صبوری افتاد و اکثر اشعار که از سبک او بیرون است و به خود
میبندد از بهار شیروانی است. (۱۶)

اما پس از مرور زمانی، آن نکه شاهداستعداد و نبوغ محمدتقی بها ربودند
عدم صحت این ادعا را اظهار داشتند. بهر حال تأثیر شعر میرزا نصراله بها ر
شیروانی در آثار محمدتقی بها ر خراسانی، بویژه در آثار دوران جوانی وی
بطور آشکار مشهود است. این نکته را نیز باید متذکر گردیم که محمدتقی ۵-۴
سال بعد از ترک خانه ی صبوری کاشانی بدنیا آمده است. اما با اتکاء به
شهادت چندین منبع، حقیقت اینست که بهار شیروانی دیوان اشعار خود را
بعنوان یادگار به صبوری کاشانی هدیه کرده است و در همین جمع آوری میراث
ادبی شاعر، این نکته را نباید از نظر دور داشت.

بهار شیروانی چندی نیز در اصفهان اقامت داشته است. در اصفهان بها
شاعر شهیر آن دوران صدرالشعرا غلامحسین میرزا (۱۳۰۹-۱۲۵۰ قمری) محشور
بوده و این دوستی تا پایان عمرش ابرار ادامه داشته است. بطوریکه هنگام سفر
صدرالشعرا به تهران، بها ر با او همراهی کرده و مدتی در تهران مقیم بوده است.
مدت اقامت بها ر در تهران بطور تحقیق معلوم نیست. از قرار نوشته ی مجله ی
"ارمغان" و منابع دیگر معلوم میشود که بها ر از تهران بسا و جیلان رفته و مدتی
در آنجا مشغول تعلیم و تربیت بوده است :

" موقعیکه مرحوم احمدخان از شیراز مراجعت و به وطن ما لوفسا و جیلان

میرفته است، میرزا بها ر شیروانی را که یکی از ادبای نامی و شاعر شهیر و فاضل

ظلی... بوده از طهران با خود به سا و جیلان میبرد و دوپسر خود میرزا علیخان

حیدری و میرزا عبداله خان مصباح دیوان را از سن طفولیت در خدمت آن استاد

سخن برای تعلیم و تربیت میگذارد و از هر حیث وسائل آسایش و راحتی و گذران

آن ادیب ارباب فراهم میسازد و هر ساله مبلغ ۳۶۰ تومان علاوه بر ملبوس و

مأکول و منزل و انعامات متوالی در حق آن فاضل یگانه مقرر میدارد" (۱۷)

پسران احمدخان بعدها در علم و هنر ترقی شایانی کردند، مصباح در موسیقی

و خط و رسم استاد بود و حیدری از شعرای نامدار عصر خود گردید.

مدت اقامت بها ر در کردستان معلوم نیست، از قرار اطلاع برخی منابع بها ر

در کردستان ازدواج کرده و از آنجا به تبریز رفته و تا پایان عمر خود در این شهر

زیسته است (۱۸)

بها ر در تبریز چندی بسمت منشی در کنسولگری فرانسه خدمت کرده است.

در همین سالها لغت دو جلدی فارسی-فرانسه را نوشته و به اتمام رسانده است.

بهار در سن پنجاه و دو یا پنجاه و سه سالگی در تبریز وفات کرده و در گورستان سرخاب مدفون گردیده است. در تاریخ فوت بهار نیز بین منابع اختلاف نظر میرسد. بعضی از این منابع سال مرگ او را ۱۳۰۰ قمری و در بهاره ای اسناد ۱۳۰۴ نوشته اند. اندکی قبل از فوت این رباعی را خطاب بدوست دیرینش صدرالشعرا غلامحسین میرزا سروده است:

بگذشت بهار زندگانی بحلم بکن ای رفیق جانسی
پنجاه و سه سال زحمت داد پنجاه و سه سال ز نسدگانی

با توجه با این رباعی، در بعضی منابع از آن جمله "دانشمندان آذربایجان" سال تولد بهار در ۱۲۵۱ قمری مورد قبول واقع نمیگردد. زیرا، اگر سال تولد بهار ۱۲۵۱ باشد و سال ۱۳۰۰ قمری را تاریخ وفات او فرض کنیم آنوقت باید قبول کنیم که بهار از پنجاه سال نیز کمتر زیسته و این رباعی مشکوک است. پس در این صورت یا باید بهار در سال ۱۳۰۴ قمری، چنانکه عبرت نیز این تاریخ را نشان میدهد، فوت کرده و یا اگر تاریخ فوت او ۱۳۰۰ باشد آنوقت بقول تربیت در تاریخ ۱۲۴۷ تولد یافته است.

میراث ادبی بهار

۱ - دیوانهای بهار. آنچه از نوشته‌ی تذکره‌ها بر میآید معلوم میشود که بهار در زبانهای ترکی و فارسی دارای دو دیوان کامل بوده است. شواهدی در دست است که کسانی چند این دیوانها را دیده، قسمت‌هایی از آنرا رونویسی کرده و یا درباره ارزش آنها اظهاراتی داشته‌اند. اما در حال حاضر نه دیوان ترکی، و نه دیوان فارسی او در دست است. فقط چند غزل و قصیده بوسیله‌ی معاصران و دوستان بهار از آسیب زمان مصون مانده و بدست ما رسیده است. این اشعار بدون شک جزئی اندک از ارثیه‌ی ادبی بهار میباشد.

در این اوایل مجموعه‌ای از اشعار بهار که بخط خود شاعر نوشته شده است بموزه‌ی ادبیات آذربایجان بنام نظامی رسیده است (۱۹). این مجموعه که شاید بتوان نخستین دیوان شاعرنا مید، بتوسط کارمند موزه "یوسف رمضان اوغ" از قصبه‌ی "بوزونا" از کتابخانه‌ی شخصی پزشکی برای موزه خریداری شده است. با آنکه خود بهار این مجموعه را "مسوده" نامیده است، با سلیقه نوشته شده و تمام اوراقش مجدول است و غزلیات با ترتیب حروف ابجد تنظیم شده است. بعد از غزلیات، قصیده‌ی بهار در مدح امام رضا، و مثنوی مشهور و مسمی به "تحفه‌الاحبا" در این مجموعه موجود است.

تاریخ تحریر این دیوان معلوم نیست. جمعا ۳۹ ورق است و در هر صفحه ۱۲ بیت نوشته شده. صفحات با مرکب آبی و قرمز جدول کشی شده است و طول و مسرتی صفحات ۱۲×۲۱/۵ سانتیمتر است. شماره سند ۱۰۱۷ میباشد.

ابتدا: آرد سرکین هرنفسی زاریم اورا ...

انتها: برعرش کشیده ظل ممدود.

۲ - مثنوی های بهار. تقریبا در تمام منابع که از بهار بحث شده است، از دو مثنوی وی نام برده میشود. یکی از آنها بزبان ترکی و دیگری بزبان فارسی است مثنوی "ترکین و گل" به ترکی و مثنوی "تحفة الاحبا" بفارسی است و چنانکه در بالا ذکر شد، نسخه کامل آن در همان مجموعه موجود است و فعلا یگانه نسخه ای این مثنوی محسوب میگردد. اما مثنوی "ترکین و گل" در دست سید عظیم شیروانی بوده و شایده سلمان ممتاز نیز این مثنوی را دیده است. فقط اکنون از این مثنوی تنها دیباچه و چندبیتی از ابتدای آن در دسترس است و این نیز از طرف نگارنده ای این سطور تعیین گردید.

۳ - غزلیات ترکی بهار. این غزلیات معدود بعنوان نمونه در تذکره ای سید عظیم شیروانی ثبت شده است و فریدون بگ کوچرلی و سلمان ممتاز از قرا معلوم از این تذکره نقل کرده اند. زیرا مقایسه نشان میدهد که غزلیاتی که در آرشو سلمان ممتاز موجود است و همچنین چند غزلی که بعنوان مثال در کتاب کوچرلی بجا پ رسیده است عین غزلیات بهار در تذکره سید عظیم است.

۴ - لغت فارسی - فرانسه بهار. اکثر کسانی که از بهار بحث کرده اند، در این باره نوشته اند. عبرت در "مدینه الادب" مینویسد: "کتابی در لغت فارسی به فرانسه در دو جلد مینویسد. قونسول از وی به ثمن بخش خریده بفرانسه فرستاده بطبع میرساند با اسم خود و نام آن کتاب را لغت نیکلامینهد. وقتی جلدین آن در ایران دوازده تومان بفروش میرفت" (۲۰)

۵ - علاوه بر اینها، در تذکره ها و جنگها مقداری از اشعار بهار موجود است که در جمع آوری آنها نیز در این کتاب بقدر مقدور سعی کردیم

زحمت جمع آوری آثار بهار و اطلاعات راجع به بهار را در ایران استاد دانشگا تهران، ادیب محترم آقای دکتر پرویز ناتل خانلری قبول نمودند و با ارسال اشعاریکه در منابع موجود در ایران بود و در دسترس ما نبود، ما را رهین منت خود نمودند. با استفاده از فرصت، تشکرات عمیق خود را با آقای دکتر پرویز ناتل خانلری و همچنین به ادیب محترم گلچین معانی و تقی بیدش که از کمک و همراهی دریغ ننموده اند اظهار میدارم. با آنکه اکثر اشعاریکه ایشان

از ایران ارسال نموده اند، در دیوان بها رو تذکرها و جنگهای موجوده در آذربایجان شوروی نیز ثبت شده بود، با وجود این همین اشعار در مقابل سه و تصحیح بعضی شعرها کمک شایانی به ما نمود. این نیز ناگفته نماند که در تذکره‌ی "مدینه‌الادب" عبرت نائینی دو قصیده با اسم بها رو نوشته شده که مطلع آنها بدین قرار است:

۱/ خیز وطنه برمه و پروین زن دردل من آذر برزین زن

۲/ تا بچند اندر پی عشق مجازی چندبا یا رمجازی عشق بازی

احمد گلچین معانی مینویسد: "مؤلف کتاب "عبرت" دو قصیده‌ی معروف ملک الشعراء بها رخراسانی را به اشتباه اینجا آورده است که هیچ شباهتی هم بسبک بها رشیروانی ندارد"

با یادگفت تا وقتی که تمام قصاید بها رشیروانی جمع آوری نشده است ادعای اینکه اسلوب این دو قصیده شباهتی با اسلوب بها رشیروانی ندارد، دقیق و مستند بنظر نمی‌رسد. ما با در نظر گرفتن اینکه این دو قصیده در کلیات آثار بها رخراسانی چاپ شده، و در منبع دیگری با اسم بها رشیروانی با این قصاید تصادف نکردیم از چاپ آنها در این کتاب صرف نظر نمودیم، اما حل قطعی این مسئله موکول به آینده است.

احول جمع آوری این کتاب: این مجموعه اولین کتابی است که در آن آثار ادبی بها رشیروانی، آنچه در دسترس بود جمع آوری شده است. منبع اساسی ما در جمع آوری آثار بها رو، بدون تردید دیگانه دیوان خطی بها رو بوده است. و فعلا نسخه‌ی این دیوان منحصر بفرد است. مقداری از اشعار این دیوان را سیدعظیم شیروانی، علی‌آقا ناصح، فریدون بگ کوچرلی، سلمان ممتاز، عبرت نائینی، رضا قلیخان هدایت، محمدعلی تربیت در تذکرها و آثار خودشان نقل کرده اند. ما موجودیت هر یک از این اشعار را در منابع مختلفه نشان داده ایم و در صورت جزو فرقی در پای هر صفحه آنها را یاد آور شده ایم. علاوه بر اینها در آرشیو سلمان ممتاز به سندی برخوردیم که، در آن، صورت مفصلی از اشعار تنظیم شده است. از این سندا استنباط میشود که سلمان ممتاز در صد جمع آوری و نشر آثار بها رشیروانی بوده است و هر شعری که از بها رو بدست آورده است اولین مصرع آن را در این سند یادداشت کرده است. از ۷۹ غزل و قصیده ای که در این فهرست آمده است فقط ۷ غزل ترکی در آرشیو ممتاز مانده است. با مقایسه‌ی فهرست ممتاز با اشعاریکه در این کتاب جمع آوری شده است،

معلوم شد که ۱۲ غزل که مصرع اول مطلع آنها در زیر میآید هنوز بدست نیامده است
غزلیات ترکی

- ۱ - بختمز تمامه زلف سیاهین حک پتی
 - ۲ - آج قرا زلفوی تا مضمعه رخساری دوته
 - ۳ - خالین غطین خیالیمه سالسام خیال اولور
- غزلیات فارسی

- ۱ - ای باد صبار راست بگو بوی که داری
 - ۲ - بالعل تو برفت ز با قوت ناب آب
 - ۳ - دل ز تنهایی به تنگ و ناله را تأثیر نیست
 - ۴ - عید است خیز ساقی جام شراب گردان
 - ۵ - غم نیست گر دهم سر خود در هوای تو
 - ۶ - بی تو توان و تاب دل ناتوان نماند
 - ۷ - ناصح خدای را دل آن دلربا ببین
 - ۸ - در سر این لحظه که سودای جنون جا میبرد
 - ۹ - دوشینه سرمست از درم آن مهربان یار آمده
- باید متذکر گردید که این کتاب با احتوای قسمت عمده‌ی اشعار جمع شده از بنهار توسط ممتاز از لحاظ حجم نیز چند برابر اشعاری است که وقتی سلمان ممتاز در مدد چاپ و نشر آن بوده است.
- اشعار جمع شده از منابع مختلفه را در آخر کتاب بشکل ملحقات در این کتاب آوردیم. امیدواریم که انتشار این کتاب مقدمه‌ی کار سودمند و ارزنده‌ی جمع‌آوری کا ملتر آثار بهار شیروانی باشد.

حمید محمدزاده

ایضا علاوه:

- ۱ - سید محمد حسین شهریار. آثار. جلد ۲، تهران، ۱۳۳۶ ص ۹
- ۲ - رضا قلیخان هدایت. مجمع الفصحا، جلد ۲،
- ۳ - سید عظیم شیروانی تذکره‌ی خود را در سال ۱۸۷۲ (۱۲۵۳) آغاز کرده و بعدها آنرا تکمیل کرده است. نوشته‌های او در باره بهار بهاسلهای نخستین تذکره نویسی وی تصادف میکنند.

- ۲ - سیدعظیم شیروانی، تذکره، مخزن آثار خطی جمهوری شوروی آذربایجان
آرشیو شماره ۵، سند شماره ۲۹، ص ۲۲
- ۵ - سیدعظیم شیروانی، تذکره، ورق ۲۳
- ۶ - باز همانجا
- ۷ - سلمان ممتاز مینویسد: بهار در سال ۱۲۵۰ متولد شده است (مخزن آثار
خطی، آرشیو ۲۸، سند شماره ۵۵۸، ورق ۱)
- ۸ - سلمان ممتاز، آرشیو، سند شماره: ۵۵۸، ورق ۳
- ۹ - همانجا، سند شماره ۵۵۸، ورق ۶
- ۱۰ - همانجا، سند شماره ۵۸۲
- ۱۱ - ناظم الاطباء، میرزا علی اکبرخان پدرا دیب معروف سمیدنفیسی است.
تحصیلات بهار در رشته‌ی پزشکی را سمیدنفیسی نیز تصدیق میکند. (سفرهای
من بما ورا، خزر، سالنامه‌ی "دنیا" تهران، فروردین ۱۳۲۰، ص ۵۲)
- ۱۲ - کوچرلی، ج ۲، بخش ۱، ص ۴
- ۱۳ - سلمان ممتاز، سند ۵۵۸، ورق ۱۲-۸
- ۱۴ - آرشیو سلمان ممتاز، (۲۵۹) ۲۷ ورق ۴
- ۱۵ - سلمان ممتاز مینویسد: یک قسم از اشعار میرزا بهار در خانه‌ی صبوری
کاشانی مانده است "آرشیو، سند شماره ۲۸۳، ورق ۱۵-۱۴
- ۱۶ - عبرت نافیسی، تذکره "مدینه‌الادب"، دستنویس متعلق به کتابخانه
مجلس شورایی ایران، صفحه ۲۹۶
- ۱۷ - "ارمغان" سال سیزدهم، شماره ۱، ص ۷۲-۷۰
- ۱۸ - فریدون بک کوچرلی مینویسد که بهار گویا در سال ۱۲۹۵ قمری از تهران
به تبریز رفته و در آنجا تأهل اختیار کرده است ("آذربایجان ادبیات تاریخی
ما تربیالاری"، ج ۲، بخش نخست، ص ۵) اما سلطنت آقا که یکی از اقوام نزدیک بهار
بود اظهار میدارد که بهار در ۴۰ سالگی با دختری یکی از خوانین سنج از دواج کرد
و از او صاحب دود دختر گردید (آرشیو سلمان ممتاز، سند شماره ۵۸۲) بعدها
ایرج میرزا شاعر شهیر، فرزند صدرالشعرا غلامحسین میرزا با دختر بهار ازدواج
کرد (دکتر محمدجعفر محبوب، تحقیق در احوال و آثار و افکار ایرج میرزا و
خاندان ونیاکان او، تهران، ۱۳۲۲)
- ۱۹ - در این خصوص اولین اطلاعات را سر محافظ موزه ش. یوسفوف در روز-
نامه "ادبیات و اینجه صنعت" (شماره ۱۵ ژوئن ۱۹۶۸) منتشر ساخته است.
- ۲۰ - عبرت نافیسی، تذکره "مدینه‌الادب" ص ۲۹۶

با زان سا وه نین خرقان بخفی نین بندا میر
کندهندن بیرینجی درجه‌لی عدلیه وکیلسی
علی - کمالی

عدلیب

خرقان منطقه‌سی تمام داغلیق دیروبو داغلار سا وه نین گون با تا -
نیندان تا زنجانین گونسی گون چیخان سمتینه چکیلیب دیر .
خرقان داغلاری نین گون چیخان قسمتی نین سولاری سا وه دوزونه گونسی
طرفینین سولاری همدان و گلایزیر و مزلقان دوزلرینه و قوزلی حصه‌سی نین
سولاری تاکستان، افشاریه و بوغین زهرا دوزلرینه توکولور .
بیر بو یوک تاریخی سوزوارکی، دخیلیب دیر "مصر بیر هدیه دیرکی نیل
کتیریب" او سوزه اوخشاردا دتمک اولار کی، مزلقان و سا وه و گلایزیر
بوغین زهرا و افشاریه و تاکستان دوزلری ده بیرنجه هدیه دیرلر کی،
خرقان داغلاری کتیریب دیر " یعنی خرقان داغلاری نین یغیشما قیندان و
دوزلر دوزله ییب و اوندان آخان چایلارایلن بودوزلر سوواریلیب دیر . بو
داغلار ایگنه کیسی همیشه او دوزلری بزه ییب و اوزلری لوت گزیبلر .
بیر شاعر خرقانی بقله تعریف اقله ییب دیر :

خرقان هر ده‌نی دیر قیزیل گول پرده‌لی دیر
یای گونو مایا سرخوش قیش گونو نردلی دیر

بوگونه دک خرقان داغلارینده بو معدنلری تاپیب و تانیبلر :

باریتین داشی ، بنتونیت پالچیقی ، آهک داشی ، یانما یان توپراق ،
مختلف تیکینتی داشلاری گج و دوز منبع لری .

خرقاندا او مادی معدنلردن سونرا چوخ معنوی و انسانی ذخیره‌لر
ده واردیرکی ، هله لیک چوغلاری تانیلما یبلار ، بیرتعداد بونوع علمی و
فرهنگی دغینه و معدنلردن گچمیشده کشف اولونوب تانیلما یبلار .

خرقانین تخمیناً ایکی یوز اۆللی کیلومتر اوزونلوق و سکسان
کیلومترده انی واردیز و اونون داغلاری نین آراسیندا ایکی یوزدن
آرتیق کند وارکی ، اهالی نین هامیسی تورکی دانیشارلار ، فقط ویسدر
الویر آدلاریندا ایکی کندی اهالیسی عین حالدا کی ، تورکی دانیشار
بیر مخصوص اسکی فرس دیللی ده . واردیر . خرقانین بو یوک سا تیریک شاعری

اکبر رزاقی عزیز وارلیق نشریه سی ایلمن معرفی اولونوبدور و اسعد نظامین نیسگیللی سئل آپارما منظومه سیده بو آرایا مربوط دور، ایندی خرقانین معنوی گنجینه لریندن بیر عندلیب تخلصی شاعرین یارادیچی- لیغینی اوزه چیقاریب، اونو حرمتلی اوخوجولارا تانیتدیپریریک .
 بواسته ملی تورک شاعریمیزین آدی "عبدالله بیک" شهرتی "کاظم بیگلو" و تخلصی "عندلیب" دیر و اهلیتی خرقانین "تیره" آدیندا کند- یندن و دده سی اسکندر آدلی بیر انسانیمیش، مرحوم عبادالله بیسک عمرونون صون حصه سینی خرقانین آبرگرم منطقه سی نین "رزک" آدلی بیر کندینده کچیریب و اورادا یازیب یارادیجیلیغینا دوام اقتدیره رک ۶ - ۱۳۲۵ شمسی ایلینده وفات اجدیدیر .

عندلیب تخمینا یقتمیش ایل عمرونون چوخونو اساسا اکینجی لیق ایله باشا آپاریبدیر .

مرحوم عندلیب اوجا بویلو و ساققالی قیرخیخ و بیقلری معمولی و خوش مشرب ایمیش، بوایل مهر آیی نین اون آلتیسیندا عبادالله بیگین شعرلرینی اله کتیرمک واسعد نظامین "وارلیق" دا چاپ اولونا سئل آپارما منظومه سینی نشر ائتمک ایچون دورد نفر یولداش ایله خرقان منطقه سینه یولا دوشدوک، بیزده تصادفا سئل حادثه سینه دچار اولدوخ و رازقان کندی نین محترم اهلایسی نین یاردیم لری ایله سفله دن قور تولدوخ، اما ارا به (ماشین) میزی سئل آپاردی و بو حادثه یه خاطر "سلودره" یه گفتمگی و عندلیبین تمام شعرلرینی اله کتیرمک ممکن اولمادی، لیکن بقله کی عندلیبین نوه سی "سید فرهاد" و "کوره کنی چاناق- چیلی نوروز بیگ" و "ورچندلی مرادعلی کریمی" نقل اشدیردیله، بو شاعر دن نچه مین بیت تورکی شعرقالیر و "سلودره" ده ساغلانیر .

بورادا عبادالله بیگین اله گلن شعرلریندن نچه قطعه نمونه ایچون کتیرمیشیک، عندلیبین "چاشی" عنوانیندا بیر شعری آغیزلارا دوشوب و خرقاندا عمومی بیر شهرت قازانیب بومصراعلار اوندان سفجیلیبدیر :

چاشی

سلام من سنه ای زولفو یا سمن چاشی * که مرحبا سنه ای بولبول چمن چاشی
 تمردا هلی، شجاعانی، فیدوبنده سالان * ووزان طپانچه نی و دیشلرین توکن چاشی
 جها ندا یوغدوسنین تک حکیم بی ما نند * نقاهت بدنی رفع ایله یین چاشی

اوروقا رالیدی هرکس سنی اقدیب مذموم
یقین کی پیسدهرا آموزشه بیس دقین چاقی
سحرنا مازی قیلندن صورا نه لذتسی وار،
کی، اوچ پیاله بی بیربیردالی ایچن چاقی
محافل ایله مجالسده عزتین چوخ دور.

تعارف ایله ایچهرچوخ نجیب اولن چاقی
حضور آصف گلدسته سمورده
چیخیب سمایه صدا، طبل دوقدورن چاقی

آدی شیرین، آموزو شیرین، و عطری شیریندیر
بشرط اینکه شیرینلیکله نوش اادن چاقی
وارین بومیب کی بیقناق ایله باشین خوشدور
توتون چیننده گلیرلیر توتون چیخن چاقی
بخلینده، فیظ ایله خونین خنجر الماسی

اوزون بیرانجمنه لاتخف وورن چاقی
قایاچه دسته به دسته دوروبدو، فلینانین
چیپیق، سیگاری یانیندا اوتورتدورن چاقی

جناب و افورایلن گوکدو چوخ سنین اورتان
اونونلا عشق چکیب صحبت ایله یین چاقی
خصوص مهوه چی سی بیر تمیز انسان اوله،

سویو نظیف و زوالل و صفا و شره ن چاقی
جسارت اولدو اگر عارفان حضوروندا
توقع عفو واریم کی، باغیشله یین چاقی

سنیله اورتاسی چوخ دور، او نادر آقانیین
کی اول قریه ورچند ده اگله شن چاقی
گون چغاقی عرقانیین "اختاج - اختج آدینا دا" بیر کندی وارکی

شاعرین بوکندده بهر عیده اهل طایفاسی و قوم - قارداشی واریمی - ش و
عبادالله بیگ بوکندده گدیب، آنجاق امروزنه لایق حرمت و نوازش گور -
مه بییب و گلفلیک و مزاح ایچون آشا قادا، کلن شعری "اختج" قوملارینا
خطاب دئییدیر :

کلدیگ یقتیشدیگ اختجه
بیریمین دوشدولر لجه

قوناقى قاودىلار گىجە
 قاپىلارى قوشا - قوشا
 اتى قويمورلار گوودوشا
 چۆلك وىرمزلى ات قوياق
 يىر وىرمزلى اولاغ سالاق
 بىزكى، دگىلدىك بىگانا
 گىنە گلەرسىز دوكانا
 فتح الله خاندىر، خانى بىز،
 گىنە سىنر گووهانى بىز،
 كىدخدا چالى چۆگـورـو
 قوناق گۆره نده سۆگـورـو
 "يىنگى درە" نىن آيى سى
 سىد كرىمىن دايسى سى

بىزىم اغتىج قووملارى
 اللرى چىخىدىر بوشا
 بىزىم اغتىج قووملارى
 چۆرەك وىرمزلىر بىز دوياق
 بىزىم اغتىج قووملارى
 كاغذ يازىرىز حىكانا
 بىزىم اغتىج قووملارى
 تاما بىتدىر جانى بىز
 بىزىم اغتىج قووملارى
 كل دانا كىمى بۆگـورـو
 بىزىم اغتىج قووملارى
 يووشاندىن قىنار چاي سى
 بىزىم اغتىج قووملارى

خرقاندا، آشا قا چاناقچى و بوخارى چاناقچى آدىنا ابكى كىندوار
 كى، كىچىمىشده بو كىندلر نايب السلطنه مالكىتىنده ايمىش و بو ابكى
 كىندىن ا هالىسىنه، اور شجاعتلىرى و نايب السلطنه نىن حمايت لىرىنه گۆره
 چوماقچى دىبىرمىشلىر، نىجەكى، و رچىندىن اربابى چناقچىدان "هدايت بىگ"
 آدىنا بىركىشى تى و رچىنده آهارىب اورادا ناظر ائدىب و اودا غلقىنه
 ظلم ائده رىمىش، عندلىب هدايت بىگە راجع بىز قىطعه دىبىدېركى آ نىچىه
 بىتى عىره اولونور :

مگر سىنده ايمان بوغدور؟
 سىن كىمى شىطان بوغدور.
 ميزان اققىن ساق و سولو
 سن تك حيله ووران بوغدور.
 جىن تۆكولور قاش گۆز و نىدن
 بوندىن غىرى دىستان بوغدور

سنىه دىبىم هدايت بىگ
 گون چىخىدىن گون باتانا
 ترازويا ووران قولو
 سنى معاوىه دولو
 كىغىرلىك ياغار اوزوندىن
 كىندلر دولوبدور سۆز و نىدن

عندلىب كىندىم كىتبخانه سى سطحىنده اوخويوب و محىطى ده كىندو كىندىلى
 محىطى ايمىش، بونا گۆره بىئانى تكلف سىز و سۆزلىرى اكىنچى تىكىنچىه

راجع دیر، بوشمرده اوز محیطی نین آداملاریندان و اونلارین موقعیت-
لریندن دانیشیر :

-
- "ع" عین الله قی شده پالتو بورونور * "ب" بهادر میدانگاهدا گورونور
 "م" معزز قوناق گوره سئوینیر * "ش" شمسعلی اونا دربان اولوبدور
 "ج" جانعلی جفا چکر تونکده * اوست اسمعلی شیردیرهنک هنکده
 "ش" شیطان دیر گزه رهامی اووره کده * گناهیندان بشری زندان اولوبدور
 "الف" اکبر اوز ایشینده باقی دیر * "ی" یدالله کن دین یونگون داغید
 "ت" تیموردور، دولت، ایلن یاغیدیر * الینده کی تیروکمان اولوبدور
 "ر" رجب دیر بیو مثل راجی دیر * "س" سلمه "د" دیداره باجی دیر
 "ع" عقیل دیر تریاکدن آجی دیر * "ف" فاطمه گورره ن حثیران اولوبدور
 "س" سلما ندیر، شال دولاشمار بخلینه * یوسف دیلباز، دوغرو گلمز دیلینه
 "ع" عزیز دیر توز قوندا رما زکویلونه * اونون ایچون یاغشی دورانا اولوبدور
 "ت" تووآباد اهلی، اهل معارف * قوناقا ائده لیر خشکه تعارف
 چاتان چاتانا، دئیر احوال شریف * قوناقین منزلی میدان اولوبدور.
 "اصطک" خانلارین ایله ییم اظهار * "هاشمخان" کی چیخسین اولاردان کنار
 اوندان باقی بیربیر یئرده هنه واک * تامام بیربیریندن عریان اولوبدور
 "علیممدخان" ین گفته یین سوزونه * الف تیرقدینده گلیر گوزونه ،
 گفته، ثواب ائیلر هرکس اوزونه * نماز قیله- قیله، گریان اولوبده ر
 "محبعلی خان" دیر او مرد پییره * صوده بارباق وورا دئور پنیره
 افعی گوره دوتار وورار زنجیره * اونون ایشی چوخ پریشان اولوبدور
 "شجاع نظام" دیر او شیرین مقال * مجلسه گیرنده سالیق قیل و قال
 "آق ابراهیمخان" دان فیلدیم سوال * دعدی عشق اهلی دیرمستان اولوبدور
 "هژیرسلطان" دیر چوخ کم سخاوت * رستم تنه لیدیر، قهرمان صولت ،
 خداسی و فرید دیر توکنمز دولت * اونوندا مسکنی تهران اولوبدور.
 عندلیبین سوزلری دینلرده دیر و بو امر گوسته ریرکی، او خلقندن
 الهام آلیب و خلقه راجع دانیشیب و شرقی خرقانین کندلرینده اونویاغشی

تا نیرلار و سوزلرینی حال مناسبی او خورلار، بیزا ونون شعرلرینی توپلاییب
 و بیردیواندا عرضه ائتمک، یازیلی منبعلردن، صونیرا خلقین برکتلی
 بشینلرینه و حرکتلی آغیزلارینا و شیرین دیلرینه ده چوخ امید باغلا-
 میشیک. بوقیسا مقاله ده عندلیبین شخصیتیندن و اثرلریندن نمونسه
 کتیردیک، انشاء الله گله جکده بو بولبول صفت شاعرین شعرلرینی اونون
 کامل دیوانیندا مطالعه ائده ریک. سوز و موزون صونوندا عندلیبیندن
 "آقا میر یوسفین مسافرت نقلی" نین منظومه سیندن نجه مصراع او خویاق :

آقا میر یوسفین مسافرتی

نجه گون گردش ائدی لیل و نهار
 خالقین هر مظهده قدرتی وار،
 سید پاک مؤمن دیندار،
 گله "ورچند" ماکمال وقار،
 چیت و چلوار و مخمل گلدار،
 قیشدی گل گفتمه ای بالام زینهار
 گفدیرن بیر نفر یا نینجا آهارار
 یخره باغ اوچ چرهک زیاده دی قار
 بو یوروب مصطفای کان وقار
 دئدی ائتمه آنا منه آزار
 بیلسیلر بیر بقله "آقامیر" وار
 فتحعلیخان نه قدر اقدیب اصرار
 ارثیمیز دیر شجاعت او تبار
 بیردانا قورد چیخیب قاباقینه
 * * *
 "لیس فی الدار غیره دیوار"
 یخره دوشدو اودمده زیر شلوار
 گور آقاذا نه قدر جرأت وار؟
 * * *
 یختیره مستحقه جود نهان
 آلتی سیر قندو ایکی ری ده پیاز
 بقلده شلول و باشدا عمامه

از قضا سبهر کج رفتار
 هر نه تقدیر اولادان اولور
 ولدالشمس "آقا میر یوسف"
 ناگهان قلبی ائیلهدی پرواز
 کتدی توکدو ترازو و معیار
 آناسی مانع اولدو گفتمکدن
 قیسه "من" کلمه ییب دیرای فرزند
 چوخ سووغدور هاوا بوران یلر
 دئدی "اول رفیق ثم طریق"
 اووقاتی تلخ اولدو آقانین
 چیخه رم من ده قیشده تک گفده رم
 چاتدی "دانکا" ده دور ما ییب گفدی
 دئدی کی، بیزده هاشمی نسبیک
 گلدی "کلبه کریم بولاقی" نه
 * * *
 نیست در خانه دلم جز یار
 بیرتکان و فردی دو گمه لر گفندی
 دال دگیرمانی تئز یولا دوشدو
 * * *
 اوردا قلبینده ائیلهدی احسان
 بو یو دو ائیلهدیگی نذر و نیاز
 چون دعاسی یختیشدی اتمامه

یادینا دوشدو بقلده شلول وار قورد دا گفتمیر، بو جنگده طولوار
 قاشدی بیرداشی اقله‌دی سنگل دقدی قوردا هنر وارین ان گل

(۱) توتون چیخن = بوردا هر ائو وهر ائولی معنا سینده دیر (۲) اختج =
 بیر مغولی کلمه دیر (۳) گوودوش = چولمک و دیزی دئمکدیر (۴) حکان =
 بیر کند آدی دیر (۵) یفتگی دره = بیر یکر ومحل آدی دیر (۶) ترازویا
 قول وورماق = ترازو چکنده قولو ترازونون بیرطرفینه باسیب آغیر
 اقله‌مک (۷) دول = نطفه // نژاد // تخم و تشر (۸) بوشعر دیلدرده فیلیب
 وبیزیم الیمیزه کلیب بونا گوره اول بندلری هله‌لیک تا پیلما ییب
 (۹) راجی = تبریزی // سپیدار // آغ چنار آغاجی (۱۰) توو آبار = بیر کند آدی
 (۱۱) دانک = بیر کند آدی دیر (۱۲) کلبه کریم بولاشی = بیر چشمه و یئرین
 آدی دیر.

بقیه زندگانی و آثار بهار شیروانی:

در خاتمه غزل زیرکه از تذکره سیدعظیم شیروانی است بعنوان نمونه‌ای
 از اشعار ترکی بهار نقل میگردد.

هرکیم کی هجر یار ایله دوشموش دماغدن
 هنج آچیلورمی کؤنلی اونون سیرباغدن ؟
 سالدی می ایچره یوخسه لبی عکس ساقینین
 کیم بیرایاغیله منی سالدی ایاغدن
 اولمکدن اوزگه یوخ منه عشقینده بیرخیال
 پروانه یانماغین سورار آنجاق چراغدن
 بیر لاله اوزلی یار چکیب داغ سینه‌مه
 یارب سن ااقتمه سینه می‌خالی بوداغدن
 یقتدیکده گول دوداغیوا می بیلیمزم آلیر
 می‌دن دوداغ نشه‌نی، یامی دوداغدن
 سن سیزاگر بهار اول، ایسته مز بهار
 نه لاله داغدان چیخا، نه غنچه باغدن

ساوه تورک لری نین بویوک شاعری تلیم خان دان :

دوداق دوداقا دگمه بین جیغالی تجنیس

- قانلی تیرین چکر قانلی صداقدان ■ ها ایسته رکی، دیده لری آغلادا
آغلا گوزهل آغلادا ■ حسرت چکهر آغلادا
میاد اول سن چیخداغا ■ عزغیننی آغلادا
ناحق یغره آغلادیرسن ای جولان ■ ار اودورکی، ارکاندا ار آغلادا
میاد گزه ر، شکارینن داغینن ■ لاله آغلار، زار وگریان داغینن
عاشیق دئیر داغینن ■ قارالشیر داغینن
عشقی نین چکن لرین ■ جیگرینده داغینن
عاشیق دئیر حسرتینن داغینن ■ آج زولفو یوسینن اوسته آغلادا
سین درد، دلین سینده ده. قالدی ■ اوغلارین سانجیلدی سینده ده. قالدی
عاشیق سینده ده قالدی ■ نارلار سینده ده قالدی
تولک ترلان شکاری ■ ککلیک سینده ده قالدی
حیه تک سا چلارین سینده ده. قالدی ■ حاضر اول سن ناگه سنی آغلادا
گر جراح سن علاج افیله آق یاره ■ یا الهی آزار گلینن اغیاره
اسیر اولدوق اغیاره ■ گفده ک اوزو آغ یاره
عشقی نین چکه نینن ■ جیگریدیر آق یاره
ار، گره کدیر، قارا قیلج آق یاره ■ چالا، کسه، جگرینی، آغلادا
عشقی نین سرده نه سودا دی نه قالدی؟ ■ دیله سالدین ککلیک سینده ده قالدی
عاشیق دئیر نه قالدی؟ ■ حسنون تک آینه قالدی
آتسا او خون قان افده ر ■ چله سینده نه قالدی
اجل گلدی، بول باغیندیر نه قالدی؟ ■ "طللی خانی" دله گفجه آغلادا

" نامه بی نقطه "

نامه‌ای است که مرحوم محمدخوش نویسنده و شاعر و الویری الاصل، مقیم چمرم، معروف به ساوهای، به امیرتومان خلج، "سیف السلطنه" نوشته است:

سرسلسله امرارا، کردگار احد، امروز سرمددهاد، دعاگو، محمد ساوهای که در کلک و مداد سا حرم، و در علم و سواد ماهر، ملک الملوک کلام و معلم مسائل حلال و حرام، در کل منازل محروسه، اسم و رسم دارم و در هر اصول موسم در عالم، در علم و حکم، مسلم کل امم، سرسلسله اهل کمالم، اما کو طالع کا مکار و کو مرد کرم؟ دل مرده آلام و هرم، کوه کوه درها در دل دارم، مدام درد نام و ام، علی الدوام در ورطه آلام و هرم، هر سحر و مناسد روا همه و سواس که مداح که گزدم؟ و کرا واسطه کار آرم؟ که میام را اصلاح دهد و دوسه ماهم آسوده دارد، مکرر داد کمال دادم و در مورد مدح معرکه ها کردم، همه گوهر، همه لاله، همه گل، همه عطار روح و همه سرور دل، اما کور را ^{طریق اول} مگانه آمد، طلا آسوده، ادراک آورده، احساس می کردم والا مساس گو آمده، آه، آه، علامه دهر ملوم و محمود عوام کل الجمال محمود، لاله الا الله وعده وعده، دلادر گله مسدود دار، کار دهر همه عکس مدعا آمد، علاوه، همه زندها و سرامد کل معرکه ها، هر وس سپهر، در آرامگاه حمل در آمد، عالم و عام، لقا و کرام، صالح و طالع، صادر و وارد، مکرر و وارد، کودک و سالدار، گدا و مالدار، همه در اصلاح اهل و اولاد، که اطعمه دهر محاط گرد آورده حلوا و کاکه سرکه و ساکه کلم و کدو، الی دلمه و کوکو، همه در راه، مگر محمد ساوهای که در کل محروم و در حکم کل المعنوم اگر معادل سرباع، کرده، و دودرم، ارده گردد، حامد و مسرورم، مگر کرم سرکار اعلی، که سزا ولد و سزا الوالد، در او طلوع کرده، داد در سینه آورده دادها دوا، و او میا روا گردد:

سواء له الدرهم والمدر	کله طول عام کطول المطر
سواء علی الداع کل الامم	محل المعامد، مدار الکرم
ملک در سما مارح کار او	دل آرا همه کار و کردار او
همه عمر آسوده و کامکار	دهد مرد را کام دل کردگار

طول الله عمره و دمره ماعده و هلکة اعدائه و اعطه ماله و احسن اولاده و اکرم خلقه

۱- از این شعر خوشنویس شاعر زیبای ترکی و فارسی و عربی باقی مانده است

مشهد محمد عمو و غلو اسکوفی که شادروان طاهرزاده بهزاد از وی به نام مشهد محمد عمو و غلو سرخابی نام میبرد فرزند علی محمد ساکن محله اهراب تبریز از جمله انقلابیون آگاه و مجاهدان دلیری بود که یک عمر با تمام وجودش با استبداد داخلی و استعمار خارجی مبارزه کرده و برای استقرار آزادی و باخاطر سربلندی و بهزیستی هموطنانش جان عزیزش را در راه آرمان مقدسش نثار نمود. این مبارز پاکباخته نه تنها یک انقلابی در راه رسیدن به هدف بود بلکه همکارگری سازمان ده و شیر میدان نبرد بود. وی در طول زندگی خود همیشه با شرف و انسانیت زیست و در هر شرایط علاوه بر ایفای وظایف انقلابیش همیشه با رو با ورستمدیگان و مظلومان نبود احمد کسروی در تاریخ هیجده ساله آذربایجان در باره این بزرگمرد چنین مینویسد: "مشهد محمد عمو و غلو از اسکو بود و اسکواجی دلبران است و همیشه از آنجا مردان گردن فراز و فیرتمند بر خیزد. لوتی های اسکو در تبریز بنام میبودندی. عمو و غلو در جوانی به قفقاز رفته و در آنجا کار میکرده ولی چون مشروطه بر خاست به ایران بازگشته و در تهران از همدستان میدر عمو و غلو بوده که به محمد علی میرزا بمب انداخته اند. پس از فرو نشستن جنگهای سال ۱۲۸۷-۱۲۸۸ مشهد محمد عمو و غلو به تبریز آمد چون مرد بنامی بود از ادیب خواهان آرزش شناختند و او را یکی از سردستگان گرفتند و کلانتری سرخاب و شگلان را به او سپردند. ولی این مرد حال های شگفتی داشت در جایی که کلانتری بخش بزرگی از شهر تبریز را در دست میداشت و همیشه سروکارش با تفنگچیان و جنگجویان میبود و این کار را به نیکی انجام میداد از سوی دیگر همچون خداشناسان پاکدل در تاریکی های شب یاد بینوایان میکرده و بارغت ناشناسان و پول به در خانه های ایشان میبرده" (۱).

در کتاب "نامه های از تبریز" نیز در باره این شهید راه آزادی و فعالیت وی در کمیته اجتماعیون چنین آمده است: "مشهد محمد عمو و غلو تقریباً به سن ۴۰ سالگی یکی از بهترین مجاهدین و بلکه در میان همه آنها بی نظیر بوده در صحت اخلاق و فداکاری حقیقی و عشق به وطن و مشروطیت و درستی و صداقت و غیرت و حمیت از سمره اول بود از پیش از عهد مشروطیت در باکوا و را دیدم و شفا" میشناختم. از آن زمان در کمیته "اجتماعیون عامیون ایران" معروف

به مجاهد عضو بوده و میکوشید و یکی از اعضای فعال فرقه مجاهد بود که به سوسیال دموکرات ایران معروف بودند که ترجمه اش اجتماعیهون ایران میشد و اسم و عنوان مجاهد در ایران هم ابتدا از آن فرقه منتشر شده چون اعضای آن فرقه را که "فرقه مجاهد" نام داشت نیز مجاهد میگفتند و همه عظیمی در انقلاب ایران و مشروطیت آن داشتند". (۲)

لازم به یادآوری است که نامه های تدوین شده در کتاب یاد شده همزمان با شهادت زنده یاد مشهد محمد عموا و فلو و سایر همزمانش نوشته شده اند. مشهد محمد عموا و فلو که قبل از رفتن به آنسوی ارس در تبریز به شغل ناوایی مشغول بود بعلمت فقرو بیکاری در کشور مجبور به مهاجرت شده و در شهر باکو نیز به شغل ناوایی مشغول میشود و چون از وضع داخلی و فساد و عدم کفایت حکومتگران کشور آگاه بود لذا برای بهتر شدن اوضاع میهنش در دیار غربت نیز همراه با بسیاری از ایرانیان مهاجره آنها هم مجبور شده بودند برای پیدا کردن کار زاد و بوم خود را ترک کنند تلاش میکرده و چون میدانست که مبارزه بر علیه حکومتی ظالم و مسلح بدون تشکیلات انقلابی و سازماندهی منظم میسر نخواهد بود لذا همراه با تعدادی از انقلابیون آگاه دست به پی ریزی تشکیلات زدند.

احمد کسروی بعد از تشریح وضع ایرانیا نهما جرد در باره تشکیلاتشان چنین مینویسد: "پیش از جنبش مشروطه، چون روسیان و ارمنیان و گرجیان و دیگران هر کدام دسته ای میداشتند کسانی از اینان نیز دسته ای پدید آورده بودند که از همشهریان خود نگهداری کنند و اینان در آنها بنا کوشندگان تبریز پیوستگی میداشتند و از حال همدیگر آگاه میشدند. از بنیاد گذاران آن نریمانوفه سوچی میرزا، میرزا جعفر زنجانی، مشهد محمد عموا و فلو، محمد تقی شیرین زاده، سلماسی، حاجی خان، نورالله خان یگانی، مشهدی محمد علی خان، میرزا ابوالحسن تهرانی، اکبر اسکوفی، حسین سرابی، مشهدی باقر خان اورمیه ای، مشهدی اسماعیل میایی بودند. پس از مشروطه اینان چون مردان کار آرموده و آگاهی میبودند و نیک میدانستند که مشروطه ایران که به آرامش و آسانی گرفته شده به آرامش و آسانی پیش نخواهد رفت و ناگزیر به کوششهایی نیاز خواهد افتاد، به این همدند که با همشهریان خود همدستی نمایند و فرستادگانی به شهرها فرستادند....."

به پیروی از اینان بود که علی مسیو و همدستان او دسته مجاهدان را در

تبریز پدید آوردند و همان " دستور نامه " ایشان بود که بفارسی ترجمه کرده و بدست مجاهدان دادند" (۳)

بعد از صدور فرمان مشروطیت شاه دروان مشهد محمد عمو و غلو چون وجودش برای مام مبین لازم بود بنا به صلاح دید کمیته اجتماعیهون عامیهون برای نجات وطنش از چنگ استبداد روانه ایران میشود و بعد از این دوش بدوش حیدر خان عمو و غلو در اغلب فعالیت های انقلابی شرکت میکند. از جمله یکی از طراحان و عاملین بمب اندازی به کالسکه محمد علی شاه روسوفیل مشهد محمد عمو و غلو بود که به دستیاری حیدر عمو و غلو میخواستند با تـرور انقلابی آن دیکتاتور ضد خلق، ایرانیان را از دستش خلاص کرده و راه را برای استقرار آزادی و دموکراسی هموار کنند ولی این عملیات انقلابی نا فرجام مانده و محمد علی شاه از مرگ حتمی نجات پیدا میکند دکتر عبدالحسین نوائی در کتاب فتح تهران مینویسد "حیدر خان چون احتیاج به افراد ورزیده و دلیر داشت و از تهران کمتر میتوانست افرادی تهیه کند، نظرش بیشتر به آذربایجان و ایرانیان قفقاز و گرجیان بود. چندین نفر از آنها را به تهران خواست اما آنها را من باب احتیاط با کسی آشنا نمیکرد و برای آنکه سوء ظنی ایجاد نشود آنها را به شکل سید و ملادرآ ورده عمامه میپوشانید" (۴)

مشروح این اقدام انقلابی در کتابهای تاریخ از جمله تاریخ مشروطه ایران نوشته شده است احمد کسروی بعد از شرح این زویدا در باره عاملین آن چنین مینویسد: "شهربانی از همان روز آدینه به جستجو پرداخته بود خانه ای که نارنجک ها از آنجا انداخته شده بود درش را بسته یافتند و چون چند روزی به پوسیدند و کسی آنجا نیا مدخودشان در را باز کرده به درون رفتند و در آنجا برخی افزار نارنجک سازی با یک ریش ساختگی بدست آوردند، دوسه روز دیگر چهارتن از آذربایجانیا ن را که با گاری به سفر میرفتند از عبدالعظیم به تهران آوردند و در شهربانی بند کرده به با زهرسی پرداختند سه تن از آنها به نامهای مشهد محمد و مشهدی عبدالله و اکبر از مردم اسکرو یکی بنام زینال از مردم قره داغ میبود شهربانی اینان را کفندگان آن کار میسر دولسی آنان چیزی بگردن نمیکرفتند از آنسوی چون انجمن های تهران با فشاری مینمود که با زهرسی آشکارا شد و فشاری روستگیری در میان نباشد، ناگزیر نتیجه ای بدست نیامد و پس از چند روزی هر چه زودتر آنها گردیدند چنانکه سپس خواهیم دید از همه جستجوهای شهربانی در باره این رخداد

۳- احمد کسروی - تاریخ مشروطه ایران ۱۹۱۳-۱۹۱۴

۴- عبدالحسین نوائی فتح تهران - ص ۱۲۹

نتیجه روشنی بدست نیامد. ولی آنچه در سالهای دیرتر دانسته شده آن است که نقشه این کار را سعید رعمو اوغلو کشیده و بمباران نیز او ساخته بوده و بمباران در آن همان چهار تن نامبردگان بالایی (که یکی از آنها مشهدی محمد عمو اوغلو میبود) بوده اند و همانا اینان را بتهران کمیته باکو فرستاده بوده است" (۵).

زنده یاد مشهد محمد عمو اوغلو بعد از شروع جنگهای مقاومت یازده ماهه تبریز در این نبردها شرکت داشته و همواره بعنوان یکی از پیشگامان و سردستگان مجاهدین بشمار میآمده است بطوریکه بعد از سقوط انجمن اسلامی و فرار سردمداران آن به سرکلانتری محله های دوه چی، سرخاب و شگلان گمارده میشود.

لازم به توضیح است که رزمندگان انقلابی تبریز به سرکردگی ستارخان سردار ملی علاوه بر این که با قوای دولتی که از سه طرف شهر را مثل نگین انگشتری در میان گرفته بودند و میجنگیدند در داخل شهر نیز با عمال محمد علی شاه روسوفیل به سردمداری میرهاشم دوه چی در حال نبرد بودند بدین معنی که بعد از تاسیس انجمن ایالتی آذربایجان که بعدها مبدل به کانون رهبری نهضت در سراسر کشور گردید میرهاشم دوه چی بسا بدستور محمد علی شاه در مقابل انجمن ایالتی، انجمنی به نام اسلامیة بوجم بود آورد که با تحت تسلط درآوردن چند محله بزرگ شهر از جمله دوه چی، سرخاب و عملاً شهر بدو قسمت تقسیم گردید که بخش بزرگ آن در دست مستبدین بود و همواره با یورشهای بیرحمانه مانع از پیروزی انقلابیون بر نیروهای دولتی میشدند تا اینکه به همت مجاهدان سلحشور و برهبری ستارخان سردار ملی این لانه ارتجاع سقوط کرده و شهریکبار چه بدست رزمندگان میافتد و فرزندان قهرمان تبریز با فراغت از داخل شهر تمام نیروهای خود را برای نبرد با عین الدوله و سایر قوای دولتی متمرکز میکنند. بعد از فرار سران انجمن اسلامی و آزاد شدن محله های تحت اشغال آن ها لازم بود که مبارزی جانناز و آگاه برای مدیریت این محله ها انتخاب شود این شخص گاردان مشهد محمد عمو اوغلو بود.

شادروان طاهرزاده بهزاد که خود در این پیکارهای حماسه آفرین شرکت داشته بعد از شرح ماجرای انجمن اسلامی در باره فرجام سردمداران مزدور این کانون ضد انقلابی و اهمیت سقوط آن برای مجاهدین و اقدامات بعدی

انقلابیون چنین مینویسد: " وقتی که اسلامیه نشین ها نقشه های خود را بر آب می بینند از ترس اینکه مبادا بدست مجاهدین بیفتند تصمیم به تخلیه انجمن اسلامیه و ترک تبریز میگیرند. میرهاشم بطرف تهران حرکت میکند حاج میرزا حسن و امام جمعه تبریز و حاجی میرمناف و سایر پیشروان مستبد بطرف روستاهای باسمنج حرکت کرده و مثل سابق در آنجا ها ساکن میشوند تفنگداران و جنگجویان محله های شتریان و سرخاب هم به استثنای عده قلیلی که به مجاهدین تسلیم شدند بقوای عین الدوله ملحق میشوند. در تاریخ ۱۷ ماه رمضان ۱۳۲۶ قمری نیمه شب بود که خبر فرار اسلامیه نشین ها به انجمن ایالتی و به انجمن حقیقت و به سردار ملی رسید مژده فرار آنها به اندازهای مسرت بخش بود که مجاهدین دسته دسته در خیابانها صف بسته و شادمانی میکردند در تمام خانه های مردم جشنی گرفته شد در عین حالیکه شکم مردم گرسنه بود بیکاری و فقر و بیچارگی آنان را به جان آورده بود شکر خدا را بجا میآوردند فرار صفا رودی استبداد از شهر بزرگترین فتح مجاهدین محسوب میشد در ایران جنگهای داخلی بسیار اتفاق افتاده ولی جنگ تبریز در نحوه خود بی نظیر بوده است اگر نقشه شهر تبریز را در روزهای محاصره مرحوم ستارخان تماشا کنیم میفهمیم کلیه محله های شهر در دست دولتیان افتاده بود فقط یک قسمت کوچکی از محله امیرخیز در دست مجاهدین باقی مانده بود و هر ساعت انتظار میرفت آنجا هم بدست مستبدین بیفتد اگر تعداد نفرات را هم مقایسه کنیم میبینیم نسبت دولتیان به مجاهدین اقلاً یک بر بیست بوده است اگر همایت روسها را هم به حساب بیاوریم آنوقت است که باید فتوحات مجاهدین را کاغذی را قلعاده بنامیم. نقل قول از ظاهرزاده بهزاد به درازا کشید ولی چون این نوشته ها اهمیت فداکاری آنروز کوشندگان آذربایجان از جمله مشهد محمد مومنا و فلو میباشند لذا لازم است که بقیه آنرا هم نقل کنیم. زنده یاد ظاهرزاده بهزاد چنین ادامه میدهد: " روان شناسان میگویند فرق مرده و زنده، داشتن یا امید است ولی غالباً این فلسفه هم درست در نمی آید چنانکه در این جنگ با این که دولتیان امید فراوان بفتح و پیروزی داشتند ولی آزاد میخواهان فقط برای حفظ جان سکنه محلاتی که سپرده دست آنها بسود میکوشیدند مع هذا پیروزی با آزادی خواهان گردید.

وقتی که انسان درست فکر میکند و در یک طرف افراد نیروی دولتی را از قبیل قزاق ها و سربازان ولوتی ها و فراسها و نظایر آنها را مجسم میکند و صفوف

یاد شده. راکه سال ها در جنگ و قتل و فارت و ورزیده شده بودند و میشو دگفت
برای آشوب و جنگ کار آزموده شده بودند به نظر می آورد و در طرف دیگر
در صف مقابل کسانی را می بیند که نود در صد از طبقه کاسبکار و صنعتگر و
کارگر و برزگرو عده قلیلی هم جوانان تحصیل کرده و پاتا جربوده اند و این
گروه قبل از انقلاب مشروطه از دیدن تفنگ و تما شای هیکل فراش بشو د
میلرزیدند علاوه بر همه این ها نیروی استبداد در میان پول و ناز و نعمت
می غلطیدند در حالیکه مجاهدین و آزادیخواهان با نداشتن اعتبار هزینه
جنگی با تنگدستی و گرسنگی و بیچارگی و بی پناهی دست به گریبان نبودند
با این مقایسه ها و در نظر گرفتن سایر اوضاع و احوال شایسته است که فتح
آزادیخواهان را یکی از شگفتی های انقلاب های آزادی ایران محسوب کرد
پس از وصول این فتح و پیروزی لازم بود ادارات دولتی از روی تشکیلات
صحیح تاسیس شو د اگر چه این ادارات قبل از هجوم مستبدین به تبریز هم
موجود بود ولی این فعه این ادارات صحیح تر و کامل تر تشکیل شد از آن جمله
شهرداری و شهربانی و دادگستری و ژاندارمری کامل تر تشکیل گردید.

در این تشکیلات بر خلاف سابق از مجاهدین و فدائیان و رهبران آزادی
استخدام شدند مرحوم سالار موید برای ریاست و صاحب چم جهت معا و نسبت
شهربانی انتخاب شدند از سر دسته های مجاهدین مرحوم مشهد محمد عموا و قلو
میرعلی اکبر، نایب محمد آقا، یوزباشی تقی، مشهدی محمد علی خان، کدخدا
ویا سرکلانتر انتخاب شدند. معا و نین و افسران هم به نسبت ابراز شایستگی
از میان مجاهدین انتخاب شدند و این جانب هم جزو افسران شهربانی بودم^(۶)
نوشته طا هرزاده بهزاد بیشتر به این سبب بطور تفصیل نقل شده نقل مروز ی
با خواندن آن نهدا ند که بعد از گذشت نزدیک به ۸۰ سال، در آن روزهای سرنوشت
ساز شیران آذربایجان با تحمل چه زحمات و مشکلاتی قدم در راه بی برگشت
گذارده و تنها با نیروی ایمان گذاشتند که مشعل فروزان آزادی و حریت را سرزمین
آتش ها خاموش شو د. و چون هر انسان آزاده ای باید از تاریخ درس های
آموزنده ای فرا گرفته و در مراحل مختلف زندگی بکار گیرد لذا مطالعه این
برگهای زرین تاریخ برای همه لازم است.

بعد از این که مشهد محمد عموا و قلوبه سرکلانتری رسید چون زمین مردم بر خاسته
بود و هدفش خدمت به خلق و ایثار در راه توده های زحمتکش بود لذا بدون به
کارگیری تشریفات اداری ادامه خدمت داد. در این زمینه نیز در تاریخ

۶ - طا هرزاده بهزاد تقیام آذربایجان در انقلاب مشروطیت ایران ۲۲۴-۲۲۲

تاریخ هیجده ساله چنین میخوانیم: "اردبیلی با آن که از بدخواها ن مشروطه بوده درباره این مردنگارشی دارد که آنرا چنانکه بوده در اینجا میآوریم: این شخص از بلوای سابق به اینطرف شهرت پیدا کرده مشهور شد، در اداره نظمیہ سمت کمیسری و شرمبگی داشت، از طرف اداره اورا به محلہ سرخاب و شگلان کدخدا کرده بودند مثل سایرار. باب مناصب به تجمعات ظاهری مقید نبود، ابا" در اینمدت لباس رسمی نپوشید، مثل سایرین خودش را با جامه های قیمتی گلابتون دار و دستکش سفید و شمشیر نظامی و غیره آراسته نکرد. مردی بود پرحیا و مای نما در ظاهر از طرفتارشی عامی به نظمی آمد ولی کردارش خلاف آنرا نشان میداد، کلاه پوستی کلفت بستمیکذا کلبه مشهور به گیمه از ماهوت آبی رنگ مثل سایر لوتیهای اسکوشی در بر میکرد، اکثر اوقات کفش های پاشنه خوابیده روسی در پا میکرد، هر وقت میخواست تندتر برود با پاشنه کفش پاشنه های خود را میکشید، سنا و قریب به ۶۰-۶۲ بنظرمی آمد" (۷).

مشهد محمد عموا و غلوتا حمله روسها به تبریز که منجر به فاجعه شورای ۱۳۳۰- قمری میشود بعد از آن نیز مجاهدان و آزادیخواهان زیادی بدست دژ خیمان بیگانه اعدام شدند در سمت سرکلانتری انجام وظیفه میکرد که در این فاجعه هود نیز بدست روسهای تزاری سردار رفت و جان عزیزش را در آفرمان مقدسش فدا نمود. شرح ماجرای حمله روسها و چگونگی مدافعه شهران تبریز در کتابهای تاریخ مشروطه نوشته شده که چون محدودیت صفحات این مقاله اجازه نمیدهد که آنها را بازگو کنیم لذا فقط به مطالب مربوط به قهرمان داستان اشاره میکنیم

در کتاب تاریخ هیجده ساله آذربایجان چنین آمده است: "چنانکه گفته ایم چون روس بر خاست عموا و غلوت نیز با در میان میداشت و دلیرانه می جنگید و در آن جنگها بود که چندتن از روسیان (گویا پنج تن) دستگیر افتادند. عموا و غلوت آنرا نگهداشت و پس از چهرگی روسیان آسوده به کنسولگری فرستاد روسیان از این رفتار او خشنودی نمودند و او را ناواخته داروغگی بازار را به او سپردند عموا و غلوت فریب این نوازش را غورده از شهر بیرون رفت و یکماه کما بیش که بر سر کار بود با زنیکیها به مردم کرد و تا توانست دست آزادیخواهان را گرفت ولی در این میان چون میسرود دیگران او را نیک شناختند و از داستان بمب تهران آگاه شدند دستور گرفتاریش را دادند و نابودش ساختند" (۸).

در کتاب "نامه‌هایی از تبریز" نیز مینویسد: "مشهد محمد عموا و غلود را انقلاب عهد ستارخان از روسای مجاهدین بود بعد از آماده‌شدن مشروطیت کمیسیون عیسی کدخدای محله دوه‌چی و سرخاب شده علاوه بر این که در حادثه اخیر مداخله نداشت چند نفر از سربازهای روس را که فرار کردند به خانه‌اش برده و پنهان داده. جان آنها را از مرگ نجات داده بود و بر او ایتمی دوسه تا از زنها پروسی را نیز حفظ کرده بود بعد از پایان جنگ به کنسولخانه برده و تسلیم کرده و چند روزی راحت می‌گشت کنسول نیز از امنیت داده و حتی صدغان او را شناسه شهر کرد یعنی داروغه بازار نمود و این منصب را به او داد. چند روزی هم مباشر این کار بوده همینکه خوب تا مینش کردند یک مرتبه او را گرفتند و به مجلس صدغان بردند بعد به روسها تسلیم کردند و او را نیز با آقامیر کریم ناطق و چهار نفر دیگر در ارک به دار زدند. در موقع دار زدن مشا رالیه نطقی کرده و چند کلمه هم به زبان روسی گفته بود و به میرغضب که نزدیک رفته بود که بالای کرسی طناب به گردن او انداخته و کرسی را بکشد از زیر پایش یک لگد به سینه‌اش زده و بدو را انداخته بود و با کمال جرئت طناب را خود بگیرد خود را انداخته و یک لگد هم به کرسی زده بود و پیش از اعدا م مشارالیه می‌گوید که ما در وقت تسلط روح گردیم و بر مستبدین مستیست و کردیم و ندانستیم که اینها بر ما رحم نمی‌کنند و گفته بودند زنده باد مشروطیت^(۱) این بود شرح زندگی پرافتخار و حماسی یکی از پاک باختگان دلیری که تمام هستیش را بدون کوچکترین چشمداشتی در طبق اخلاص نهاده و در رزاه استقلال و آزادی میهنش فدا نمود. این را در مرد آزاده سالهاست که چشم از جهان بسته و با خاک تیره هم‌آغوش شده است بدون آنکه در مقابل این همه فداکاری توقعی داشته باشد ولی وظیفه هر انسان آزاده‌ای است که با بزرگداشت خاطره وی یاد آن بزرگوار را گرامی دارد و از زندگی پس از مبارزه وی درسها بیاموزد. احمد کسروی بعد از شرحی درباره دارا قاسمی باقیمانده از وی نکته خواندنی و جالبی درباره تاریخ دارد که با نقل آن مقاله را به پایان می‌بریم و به روان پاک تمام شهدای راه آزادی بویژه مشهد محمد عموا و غلود و دمیفرستیم. کسروی مینویسد "بنوشته

۷- احمد کسروی - تاریخ سیجده ساله آذربایجان - ص ۲۷۱

۸- احمد کسروی - تاریخ هیجده ساله آذربایجان - ص ۲۷۱

۹- ادوارد براون - نامه‌هایی از تبریز - ص ۲۴۱ - ۲۴۰

صحاح العجم

چاپدان چيخدى

بوندان يثدى يوز ايل قاباخ آذربايجان تور كلرينه فارسي او گرنمك او چون هندوشاه نخجوانى طرفندن يازيلميش اولان فارسجا - تور كجه لغت و گرامر كتابى چاپدان چيخدى. بو كتاب عينى زاماندا ديلمىزىن ايلك نثر نمونه لرينى و آلتى مين تورك سوزلرينى احتوا اتمكده دير. كتاب پرفسور غلامحسين بيگدلى طرفندن تدقيق ائديلب و اونون گوزل نسخ تعلق يازى سيله يازيلىب و ستاد انقلاب فرهنگى جمهورى اسلامى طرفندن چاپ ائديلميشدير. صحاح العجم حقنده ايكى ايل قاباخ پرفسور بيگدلى طرفندن وارليق مجله سينده بير مقاله يازيلىب و لازم اولان معلومات و ثريلميشدير.

بو كتاب ديلمىزىن تاريخى باخيمندانان قيمتلى اثر لردن اولوب ديل و فرهنگى ميزىن اولمز آبدى سى دير. اوخوجو لار يميزا بو كتابى تزيكله آليب دقتله اوخو مالارينى توصيه ائدير يك. وارليق.

توجه

۱ - از مشترکین محترم تقاضا دارد وجه آبونمان یکساله (یکهزار ریال) را از نزدیکترین شعبه هریک از بانکها بحساب شماره ۲۱۶۳ بانک ملی ایران (شعبه داریوش خیابان بهار) واریز و رسید آنها بضمیمه نشانی خود بآدرس مجله ارسال نمایند تا در ارسال مجله برای آنها وقفه‌ای روی نهد.

۲- شماره‌های گذشته مجله وارلیق را می‌توانید از دفتر مجله تهیه نمائید.

۳- جلد اول تاریخ ادبیات آذربایجان از قرن ۱۳ تا آخر قرن ۱۹ میلادی تحت عنوان «آذربایجان ادبیات تاریخینه بیرباخیش» از چاپ خارج شد همشهریه‌های علاقمند میتوانند از انتشارات فرزانه و یا انتشارات دنیا مقابل دانشگاه خریداری و یا با پرداخت ۳۰۰ ریال توسط آدرس بانکی مجله ارسال و رسید بدفتر مجله یک جلد از این کتاب را تهیه نمائید.

۴- آذربایجان ادبیات تاریخی نین ۲۰- نجی عصر فصلینی یازماتلا مشغول اولدو. هوموز اوچون بو عصرده دکی جنوبی آذربایجان شاعر و یازیچیلارین ترجمه حال و اثرلرینه احتیاجیمیز واردیر. بوتون شاعر و یازیچی و آذری ادبیاتله مار اقلانان همشهریلر ییمزدن بو بارهده بیزه یاردیمچی اولمالارینی و اؤز ترجمه‌ی حال و اثر لریندن نمونه لرله برابر تانیدیقلاری دیگر شاعر لریمیزین ده ترجمه‌ی حال و اثر لریندن نمونه لرگؤندرمه لرینی خواهش ائدیریک «وارلیق».

وارلیق

مجله ماهانه فرهنگی، ادبی و هنری

(به زبانهای فارسی و ترکی)

تحت نظر هیئت تحریریه

صاحب امتیاز و مدیر: دکتر جواد هیئت

محل اداره: تهران، خیابان ولی عصر، کوچه پیدی شماره ۱۷

۶۴۵۱۱۷ } تلفن
۷۶۱۸۳۶ }

چاپ کاویان - میدان بهارستان

قیمت ۱۵۰ ریال